

Андрій Кокотюха

Адвокат із Личаківської

Окрема подяка Міській адміністрації Львова та особисто Андрієві Садовому – за всебічну підтримку та гостинність.

1908 рік, Львів, вулиця Личаківська

Як почало смеркатися, він не витримав – попросив гостя піти.

Точніше, не зовсім гостя. Адже русявий, давно не стрижений молодик із швидкими очима, котрий запросто розташувався в сусідній кімнаті, прийшов не з діловим чи приватним візитом. Він не знав кирпатого особисто. Раніше вони не зустрічалися. Та й не мав господар нічого конкретно проти цієї персони: на місці цього росіянина міг сидіти інший. Чорнявий, білявий, рудий, навіть лисий.

Його не дратувало, що кирпань смалить дешеву махорку, а не досить пристойні фабричні цигарки, зроблені у Винниках.[1] Тютюнова промисловість у провінції за останній час пішла далеко вперед, газети писали: незабаром планується виготовлення власних сигар. Не поступляться кубинським, а коштуватимуть дешевше. Щоправда, міська аристократія все одно попервах платитиме за оригінал охоче, ніж за продукт тієї самої якості, але зроблений власними силами...

Бог із ними, з цигарками: такі, як молодик у сусідній кімнаті, далекі від змагань у пихатості. Й зовсім байдужі до того, що і якої якості пропонує будь-яка промисловість. Навчившись курити махорку, смолитиме її далі, до кінця життя. Хай хоч світ стане дибки.

Між іншим, до того йде.

З початком нового, двадцятого століття все навкруги немов раптом показалося, рвонуло вперед, ніби прагнучи за всяку ціну перемогти в неоголошених перегонах. Та виграти якийсь величезний, словами не описати, головний приз. Але молоді люди зі світоглядом цього кирпатого шанувальника міцної смердючої махри щасливі – не відчують стрімких змін довкола. Й точно не розуміють, у який час живуть, в яких процесах мимоволі беруть участь. І взагалі, у що впливають.

Для таких іти вулицею з револьвером у кишені – вже пригода. Яку вони готові пережити знову й знову, з дня на день. А якщо доведеться пустити заряджену зброю в діло, можна сміливо сказати: життя вдалося, більше нічого не треба, гинути – так гинути.

Головне: смерть буде в бою.

Бажано – на очах у глядачів, при великому скупченні народу.

Молодого кирпатого росіянина приставили до нього охоронцем на час, поки те, що треба передати, буде зберігатися в його квартирі на Нижньому Личакові.[2] Валізу принесли вранці, їх було двоє. Русявий супроводжував головного кур'єра. Зрозуміло, той був серед них двох старшим, і не лише за віком. Виглядав таким собі колобком, усе в нього кругле: писок, черевце, ще й ходив перевальцем, наче котився.

Проте відразу було видно: патлатий слухається кругленького. Зовсім не заперечував, слова кривого проти не сказав. Не спитав нічого, коли головний звелів лишатися в пана адвоката до ранку, аж поки за саквою не прийдуть. Мовчки кивнув, надалі показував себе не надто говірким. Розташувався в кімнаті, котра слугувала спальнею. Примостився в кріслі. Ноги у стоптаних порошних черевиках закинув на хазяйський стілець. Натягнув на очі суконного міщанського картуза й так завмер, схрестивши руки на грудях.

Поведінка охоронця подібна до удав'ячої. Живого змія, звісно, він не зустрічав. Проте читав у різних популярних журналах про мандри, де автори описували свої враження від побаченого в диких частинах світу. Удав, писалося, здебільшого або спить, або полже. Вполювавши здобич, пожирає її повільно, потім так само без поспіху перетравлює. Весь цей час лежить тихо, може здатися – величезний гад спить, а отже, не слід боятися. Проте груба зміюка в такому стані навіть страшніша. Бо горе тому, хто навмисне чи випадково потривожить удавів спокій. Кажуть, на людей не нападає без потреби. Але подібні випадки тим небезпечні, що змії захищається, на рівні інстинкту відчуваючи для себе загрозу. Хай це не так, піди поясни пласкоголовому...

Своїм оманливим спокоєм охоронець у спальні нагадував йому чомусь саме ту величезну гадину. Ніби спить постійно. Гаразд, хай дрімає. Але варто господарю встати з-за письмового столу, пройтися кімнатою чи просто посунути стілець, вмошуючись зручніше, кирпатий був уже тут як тут. Марою виростав у проймі дверей з револьвером, затиснутим у сильній, звичній до зброї правиці. Господар навіть дозволив собі припустити: ложку чи виделку цей тип тримав не так часто й звично, як руків'я кольта. У таких випадках заспокоював несподіваного поживця жестом. Той кивав, пхав «залізку» назад до кишені широких штанів, вертався на пост і закурював. Засмердівши черговий раз квартиру дешевою махоркою, охоронець знову замирав. Ніби для нього скурена цигарка була тим самим, чим для удава – черговий з'їдений кролик.

Так тривало весь день.

Довелося написати й вивісити на дверях повідомлення – дуже перепрошую, шановне панство, нині прийому не буде, захворів, прохання приходити за два

дні. Спершу зазначив завтрашню дату, 6 липня, та потім додав ще добу. На саквояж чекають давно, він і сам не збирався довго зберігати посилку в себе. Але зважав на один важливий нюанс: саме завтра, за збігом обставин, той, для кого валізу передали, викликаний до слідчого, в поліцейський департамент Центрального району. Скільки промаринують там – один Бог відає. Цілком імовірний варіант, що просто в кабінеті заарештують. Невеликий відсоток, від одного до двох, проте існував.

Так чи інакше, завтра контактувати з адресатом ризиковано. Краще залишити за собою зайвий день, переконатися, що все йде за планом, і вже тоді особисто принести посилку. Причому зустрічатися з адресатом слід на нейтральній території. Приймати в себе людину, за якою напевне ходять поліцейські шпиги в цивільному, він не хотів. Натомість у Львові досить публічних місць, де зустріч будь-кого будь із ким могла статися випадково.

Охоронець перекреслив усі розрахунки.

Явної загрози не відчувалося. Пан адвокат виявився саме тією людиною, котра прямо не пов'язана з групою, якій призначався вміст чорного шкіряного сака. Відстежити контакт можна в тому разі, коли знаєш, де й кого шукати. Поки ж він вважався особою нейтральною, чим пишався. Хоча коли запропонували стати однією з ланцюгових ланок між Санкт-Петербургом і Львовом, не відмовився.

Обіцяний відсоток за нескладні послуги міг трохи поліпшити стан справ.

Бо останнім часом пішла чорна смуга.

Саме тому озброєний охоронець над душею вибив із колії.

Адвокатові не подобалося, коли непрохані незнайомці порушують особистий простір і не можна цьому зарадити. Його спершу дратувала, згодом навіть почала лякати оця звичка русявого стрімко й безшумно реагувати на кожен різкий рух, голосний видих, нестримане чхання. Уявивши, що доведеться із цим ще й спати, адвокат здригнувся. Ні, повторив собі подумки, проти кирпатого він особисто нічого не має. Готовий змиритися з прикритим махорковим смородом, час від часу демонстрованим револьвером. Напружувала й викликала опір, і чим далі, тим більше, сама ситуація, в яку його поставили проти власної волі.

Невеликі апартаменти в Нижньому Личакові він займав уже третій рік. Тут počувався затишно й комфортно, вважав хай не своїм справжнім домом, але – власною фортецею. І раптом дім перетворився на тюремну камеру. Так він це сприймав: наглядач у спальні, зала – велика одномісна камера, кожен крок під контролем, усяку дію слід узгоджувати з озброєним чоловіком.

Під вечір негативні відчуття загострилися настільки, що він рішуче прочинив двері в спальню. Незваний гість почув рух і вже стояв на ногах, виставивши перед собою озброєну руку. Господар категоричним тоном попросив охоронця залишити помешкання.

Не звелів.

Просто сказав: на його думку, так буде краще.

Жодної небезпеки він не відчуває. У разі чого здатен про себе подбати. Присутність вартового зайва. Це свідчить про недовіру. А його це значною мірою ображає. Добродії з Санкт-Петербурга мають зрозуміти.

Кирпатий не сперечався. Знизав плечима, заховав револьвер, поправив картуза й попросив пана адвоката власноруч написати записку, адресовану чоловікові, який залишив охоронця тут, біля посилки.

Зміст наступний. Такий-то, прізвище та ім'я, бере всю подальшу відповідальність на себе. Розуміє можливі наслідки свого рішення. Необхідну охорону вантажу в особі такого-то до передачі адресату в особі такого-то російська сторона належним чином забезпечила. Все, далі кирпатий із задоволенням та полегшенням уміє руки.

Він охоче погодився – лише розписка, нічого більше. Сів за стіл, узяв аркуш паперу, навіть невідомо для чого освіжив уміст схожої на діжечку чорнильниці. Почав писати каліграфічним почерком, котрий давно уславив його в професійному середовищі. Але русявий, якому спершу не було діла, підійшов, зиркнув через плече, чим роздратував – адвокат терпіти не міг подібної поведінки. Та обуритися не встиг: зауваження охоронець зробив доцільне.

Адвокат за звичкою почав писати польською мовою і спам'ятався, вже повністю закінчивши записку. Русявий має рацію, доведеться переписувати. Ті, для кого записка призначалася, особи із Санкт-Петербурга, польської не знали зовсім. Найкраще писати російською. Довелося трошки напружитися, наморщити лоба, аби згадати цю мову. Ніби не зовсім чужу, та за час мешкання у Львові досить забуту. Вживати її у повсякденні не було жодної потреби: місто вільно говорило німецькою, польською, українською, розуміли ідиш. Російська звучала, проте ходила в досить обмежених колах.

Зіжмакавши зіпсований аркуш, адвокат витягнув із шухляди невеличкий стосик чистого паперу. Писав, повільно згадуючи граматику. Кілька разів уживав неправильні слова, креслив, починав спочатку. Міг би віддати розписку в тому вигляді, в якому виходило. Але освіта, виховання й загалом – світогляд не дозволяли нехай і такий простий документ, котрий ні до чого його не зобов'язував, залишати неохайним та з помилками. Сам себе не поважав би після цього.

Тож викидав зіпсований аркуш під стіл, у кошик для сміття.

Й брав новий.

Охоронець терпляче чекав. Коли пан адвокат нарешті впорався з третьої спроби, мовчки взяв аркуш, згорнув учетверо, заховав до внутрішньої кишені піджака. Кивнув, повернувся й пішов собі геть, так і не обмінявшись із господарем жодним словом. Видно, сам не дуже-то й хотів сидіти тут без дії. Аж раптом отримав зайвий привід залишити пост. Як русявий пояснить усе своєму кругленькому старшому товаришеві, господаря менш за все обходило. Пішов – і слава Богу.

Вдень припікало, хоч улітку спека тут відчувалася не так, як у Києві. Втім, не погода визначила вибір. Емігрував він, звісно, з політичних

мотивів. Але російське підданство на австрійське поміняв не тому, що занадто ідейний.

Так простіше виконувати поставлені в Петербурзі завдання.

Нічого особливого не вимагалось. Просто треба робити все, залежне від нього, для законного захисту інтересів однієї тутешньої, близької панові адвокату спільноти.

Її, спільноту, у головному місті великої австрійської провінції, Королівства Галичини і Лодомерії, [3] несправедливо заганяють на суспільний маргінес. Австрійська влада могла б більше зважати на думку тих, хто ще донедавна мав значно більшу вагу в суспільстві. Й, ніде правди діти, вплинув на розвиток нехай не цілої провінції, але міста Львова – то напевне.

Закривати очі й по-страусячому ховати голову в пісок уже не вийде. Брила, зрушена з місця далеко за східним кордоном, упала так, що грім лунає аж сюди, в тиху й донедавна спокійну, благополучну Галичину.

Він щиро вважав: світ змінюють потрясіння.

Світ же, в якому жив він сам і який не обмежувався квартирою на вулиці Личаківській, поруч із самісіньким центром Львова, трусить уже кілька років. Він вважав ці процеси болісними, прикрими, проте необхідними. Значить, був готовий посприяти їм нехай у такий простий спосіб: отримати сак із одних рук і передати до інших.

Зачинившись зсередини, адвокат задоволено гмикнув, для чогось поторсавши двері за ручку, наче перевіряючи на міцність. Широко прочинив вікно у спальні, так само – в залі, зробивши протяг.

Денна липнева спека вже спадала, збиралося на дощик. Виставив руку з вікна, заодно визирнувши вниз та глянувши із висоти свого другого поверху на двір, куди виходили вікна. Нікого й нічого, тут узагалі зазвичай було тихо. Хіба вдень грає жебрак на катеринці. Та якісь батяри [4] з Верхнього Личакова могли забрести в браму, аби повернути чергову хитру обладку подалі від людських очей.

Постояв так, вдихаючи прохолодне, трошки вогкувате повітря. Цілий день просидів у чотирьох стінах, а це не жарти. Майнула думка – вийти на променад, зайти до якоїсь кав'ярні у середмісті. Для кави запізно, тож можна випити пива чи чогось міцнішого. Надибає кількох знайомих у «Віденській», [5] без чого подібна прогулянка не обійдеться в жодному разі. Та відразу викинув цю ідею з голови. Поки сак тут, не варто лишати помешкання. Усе ж таки недарма взяв на себе відповідальність. Спекається її – ось тоді погуляє. Бо ж матиме за що.

Мокрим крапнуло на розкриту долоню.

Гляньте, справді ніби дощик збирається. Маленький, сипне й невдовзі перестане. Помахає рукою, ніби так можна було прискорити природу. Впало ще кілька крапель, та повноцінний дощ так і не випав. Постоявши біля вікна ще трохи, впершись об широке підвіконня, він зловив себе на думці: давно отак

не стовбичив, не дивився на сірі стіни кам'яниць навпроти – більше з його вікон жодних краєвидів не відкривалося. Здивувався, чому нині захід сонця робив звичайний облуплений задній фасад будинку загадковішим, ніж завжди.

Ох і думки ж приходять...

Гмикнувши знову, він одійшов від вікна, лишивши його прочиненим. За день, що минув, не встиг до пуття зробити нічого. Не навів лад у паперах, хоча запланував це для себе. Братися до серйозної роботи під вечір, аби просидіти за писаниною до глибокої ночі, не хотілося.

У шафці прижилася карафка з наливкою, солодко-міцною, з вишень, на чистому спирті. Коли виймав, згадав раптом махорку руського росіянина.

Ну... дещо спільне, виявляється, у них є.

Молодий чоловік не курить фабричних цигарок, а самому йому не смакують алкогольні вироби від панів Бачевських, [6] хай вони навіть у різнокольорових пляшках. Люди п'ють та нахваляють, він же більше схиляється до таких ось домашніх продуктів.

Махра смердить. Вишняк приємно пахне.

Але, курва мама, адвокат, як і його непроханий гість, хотіли більше незалежності від масового, фабричного, промислового... буржуазного. Обое цінували особливий підхід, отже – власну індивідуальність.

Наливку спеціально купував в однієї жінки у передмісті. Довкола Львова поступово, впевнено й міцно обживалися сільські українці. Тож рецептура своя, від землі. Хотілося вірити – з діда-прадіда, хай він не ототожнював себе з тими мужицькими традиціями. Бог із ними, вишнівка так чи інакше смачна. Пилося м'яко, розтікалося всередині приємно, забиало не одразу, поступово, ніби накривало невагомою ковдрою. У дитинстві так робила матінка, доспівавши колискову, підіткнувши на прощання краї. Змалку не боявся лишатися сам у темних кімнатах, чомусь почувався там захищенішим, ніж при світлі.

Тож не вмикав електрику. Поки сонце не зайшло остаточно, взяв наливку, влив трохи в срібний келишок, не по вінця. Примостився за столом, ковтнув, посмакував.

Так просидів якийсь час. Потому підвівся, взяв печиво з тієї ж шафи, прихопив свічку. Засвітивши, посидів трохи, дивлячись на вогонь та думаючи про своє: а було про що. Знову пригостив себе вишнівкою, цього разу наливши келишок повніше. Скинув капці, акуратно повісив смугастий піджак на спинку стільця. Лишившись у самій камізельці, перемістився до широкого фотеля – туди можна було забратися з ногами. Примостившись, склепив повіки.

Тепер він опинився у цілковитій тиші, якщо не зважати на цокання годинника зі спальні. А він не зважав. Так само не дратували звуки катеринки, чути не щодня, але – через день, коли в браму завертав тутешній жебрак, аби мешканці вчергове відкупилися дрібняками. Трамвайний гуркіт-дзенькіт з вулиці спокою не порушував – ще одна перевага того, що вікна виходять у

двір. Чув не раз, як пані та панове із сусідніх помешкань та будинків нарікали на тих, кому прийшло в голову прокладати по Личаківській трамвайну колію. Дзвенить, гуде, деренчить, трясє. Жили собі спокійно й затишно, а нині мов біля залізниці. Хоч рейковий муніципальний транспорт ходив Львовом уже досить давно, [7] не всі ще досі до нього звикли.

Ось зайвий приклад, чому треба міняти сталий, аж до затхлості, порядок.

Пустити по галицьких – та й загалом австрійських імперських – жилах свіжу кров. Звісно, не в прямому розумінні, це є вираз такий.

Кров.

Він розклепив повіки. Не міг пояснити собі до пуття, чому саме зараз охопили подібні настрої. Завжди пам'ятав себе енергійним, діловим, дієвим, а тут розслабився, надмірно розслабився. Ніби нічого особливого. Прийшла в дім людина з револьвером, побула трохи – а відпустити не може.

Щось намічається.

Щось насувається.

Не зараз і не завтра.

Велике. Нестримне. Руйнівне.

Адвокат Євген Павлович Сойка, тридцяти п'яти років, народжений у Харківській губернії, уже п'ятий рік – підданий Австро-Угорської імперії, має вид на проживання й практику у Львові, знову налив собі вишнівки.

Випив, відкусив печива.

Вмостився зручніше у фотелі.

Пробігся поглядом по кімнаті, освітленій лише самотнім свічковим вогником.

Зупинив його на люстрі. Дешева, хазяйська, на одну лампу. Кругла, зроблена на зразок традиційного китайського ліхтаря. Лиш абажур не червоний, блідо-рожевий, не дратує очі. Причеплена до міцного така під стелею.

Встати, увімкнути світло...

Легенько брязнуло скло. Мабуть, дощик перетворився на дощ, таки припустив сильніше.

Знову брязнуло. Рипнула віконниця у спальні.

Бом-м-м.

Зі спальні. Дзигарі відбили десяту вечора.

Уже зовсім смерклося. Потягнуло в сон, хоча зазвичай о такій порі активне життя адвоката Сойки тільки починалося. Ділові кола Львова збиралися на вечірки, корисних знайомств там завжди було досить. Усякий, хто прагнув

тримати руку на пульсі поточних міських справ, просто мусив відвідувати їх. Сьогодні саме планувалася прем'єра в Опері, вона вже почалася, скоро фінал, тому...

Нічого.

Вважайте, що в адвоката Сойки вихідний.

Заслужив. Має право.

Знову легенько брязнуло скло в спальні. Якись наче рухи. Ходить хтось.

Кому там ходити – другий поверх.

Протяг гуляє.

Провітрилося вже. Треба встати й зачинити вікно. Потім посидіти ще трохи й вклатися спати.

Цокав годинник.

І рухи в спальні.

Не від протягу.

Розділ перший

Емігрант із вагона другого класу

Липневим ранком на перон Львівського вокзалу вийшов молодий чоловік у піджачній парі, синій, у блідо-сіру смужку.

Штани зім'ялися в дорозі, звівши на пси всі старання їхнього господаря напрасувати стрілки, як того вимагала міська мода. Крій при цьому здавався не надто актуальним. Та й загалом виглядало, ніби власник не замовив костюм у кравця спеціально, як водиться, а купив готовий, бо так дешевше. Після цього майстер підігнав та підшив одяг уже по фігурі, взяв гроші, ще й зробивши знижку. Й обоє лишилися задоволені. Молодик – бо вбрався недорого й водночас досить пристойно. А кравець – бо спекався нарешті лежалою товару, за який не заплатив попередній замовник. Не сподобалось, смужки не такі, а насправді програвся в карти й сидить у дешевих номерах десь на Ямській, [8] чекаючи, поки жалісні батьки відгукнуться та пришлють грошенят. Тут, звісно, не до костюмів, поїсти б чогось...

Так воно й було.

Звісно, молодик, торгуючись із подільським кравцем, поняття не мав про його історію. Сам переживав не найкраще фінансове становище, та якби ж лише цього горя. Одяг, у якому вийшов на волю, був закривавлений та брудний. Інші нехитрі пожитки хазяїн апартаментів, які винаймав молодий чоловік у Києві на Подолі, не надто розводяться, забрав за борги. Додавши при цьому ядуче: собі на збиток, але краще вже так, ніж нічого. Гроші в батька брати не хотілося. Позичити вдалося у знайомого, одного з тих небагатьох, хто ще не боявся з ним не лише спілкуватися – вітатися. Пообіцяв вислати, щойно влаштується на новому місці. Вистачило на костюм, сорочку, краватку, круглий солом'яний капелюх-канотье та квиток в один кінець на поїзд із Києва до Львова.

Звали чоловіка Климентієм Назаровичем Кошовим. Коли рекомендувався, називав себе Климом, інших просив іменувати себе так само за простою. Не любив, як сам казав, усяких там цирліх-маніріх, хоча професія зобов'язувала тримати марку, розшаркуватися в присутствених місцях.[9]

Він був адвокатом.

Йому недавно виповнилося тридцять років.

І його могла вже розшукувати поліція щонайменше всієї Київської губернії.

Хоч ніби перешкод для виїзду за кордон не виникло, хтось, що, коли й кому зайде в голову. Оголосити когось державним злочинцем та віддати наказ вжити заходів для розшуку й арешту – раз плюнути. Щоправда, у масштабах поліції та жандармерії всієї неосяжної Російської імперії персону Кошового виглядала надто дрібною, аби розшукувати його по всій країні. Принаймні самому Климові хотілося, аби так було.

Мандрував київський адвокат другим класом, заплативши за квиток у жовтий вагон[10] дванадцять рублів п'ятдесят копійок. У його становищі це були скажені гроші. Навіть хотів зекономити, поїхати третім, за вісім шістьдесят. В останній момент передумав. Та поки вагався, місця розібрали – відразу кілька викупила ортодоксальна єврейська родина. Клим побоювався гармидеру, від якого гудітиме на ранок голова. Та вийшло навпаки. Діти, двоє пейсатих хлопчиків із різницею приблизно у пару років, та менша дівчинка, сиділи тихо, а коли потяг залишив позаду Фастів, мама почала мостити їх спати. Чоловіки, старший та менший, судячи з усього – тесть і зять, говорили в коридорі тихо.

З цікавості нашорошивши вуха, Кошовий розчаровано зітхнув: розмовляли на ідиші, якого він не розумів. А кортіло знати, з якою метою мандрує ця родина. Цілком можливо, старший вирішував у Києві різні господарські питання. Втім, це припущення Клим відразу відкинув – у такому разі чоловіки не обтяжували б себе жінкою з трьома дітьми. Швидше за все, родина перебиралася на Захід, бо справи в Києві ставали для них дедалі гіршими. Великого багажу пасажирів при собі не мали, що непрямо підтвердило саме таку версію: нерухоме майно розпродали, решту скарбу відправили слідом за собою окремим вантажем.

Час від часу євреї кидали в його бік підозрілі погляди. Навряд чи відчували з боку свого сусіди небезпеку. Напевне їм було в його присутності не надто затишно.

Тож Кошовий вирішив залишити їх хоча б на трохи, підвівся й прогулявся до вагона-ресторану.

Там теж не знайшов спокою.

По-перше, не було бажання й можливості витратитися на вечерю. Сидіти ж просто так не збирався, та й не прийнято. По-друге, його нерішучість неправильно оцінила компанія ровесників, коли запросила до свого гурту.

Схоже, вони засіли тут давно. Від здійсненого ними шуму гойдало весь вагон – так, принаймні, Климові здалося. Крім них, у кутку за столиком пристроївся інтелігентного виду пан із борідкою, у пенсне й тужурці інженера. Примостивши поруч на столі кашкет і поклавши на скатертину лікті, він палким шепотом переконував у чомусь даму, молодшу за себе вдвічі. Хоч та була вдягнена, як київська міщанка, виглядала особою іншого, вищого статусу. З інженером не говорила, більше слухала, іноді кидала у відповідь кілька фраз, чим співбесідника зовсім не заспокоювала й не тішила. Заводився дедалі більше та, глипаючи на компанію, стишував голос, сильніше втягуючи голову в плечі.

Крім цих, у ресторані сидів ще один відвідувач. Товстенький лисуватий дядечко, чимось схожий на університетського доцента, сьорбав чай, гриз бублики й читав газети. Одну, чи то вже прочитану, чи на черзі, підклав під лівий лікоть, притиснувши до поверхні столика. Кошовий ковзнув поглядом, побачив частину назви, зрозумів – «Русское слово».[11] Іншу, в яку «доцент» заглибився, Клим так само впізнав – «Київські губернські відомості».[12] Гамірна трійця вочевидь заважала, бо дядечко час від часу зиркав поверх газетного листка, супив густі брови, відтак мовчки робив ковток чаю, відкушував бублика й знову поринав у читання. Тутешній офіціант напевне вивчив «доцентову» поведінку – щойно той упорав склянку, як йому вже підносили наступну, забираючи спорожнену.

Спершу Клим не збирався затримуватися тут. Але один із гурту гукнув до себе. Вирішив – йому просто не знаходилося місця. Тож широким жестом запросили приєднатися, поставили чарку й голосно, хором, замовили ще карафку горілки. Кошовий випив та закусив підсмаженою шинкою, хоч перед від'їздом підживився вдома. Та вирішив віднині й надалі не вдавати прошеного: потяг віз у невідомість, коли наступний раз вдасться перекусити – хтозна.

Нові товариші знайомилися, називали себе, та Клим не затримав у пам'яті жодного імені. Знав – із молодими купчиками йому точно не по дорозі. Не через зневагу, навпаки – серед його клієнтів переважно були поміщики й промисловці середньої ланки. Буквально, мета їхньої подорожі була різною. Кошовий – вимушений емігрант, по суті – втікач із рідного міста, чого, звісно ж, не сказав, обмежившись загальним «у ділових справах». Товариство – на води. Спершу в Трускавець, бо наслухалися про новий європейський курорт,[13] і там уже чекають відправлені наперед їхні пасії. Далі – у Баден-Баден, для порівняння. Один із компанії виявився сином якогось «спиртового короля» з-під Полтави, київські друзі витягнули його з собою й

час від часу називали галушкою. Може, той і ображався, та старанно робив вигляд, що йому подобається.

Коли трійця почала допитуватися, в яких таких справах новий товариш їде до Львова і чи не готовий він плюнути на все та поїхати з ними, аби побачити трошки світу й познайомитися, коли пощастить, з гарною дівкою, Клим зрозумів – пора. Вибачився, випив на коня, послався на головний біль та швиденько забрався геть. Не хвилювало, що про нього подумають купчики й чи думатимуть узагалі.

Крім нього, вагон-ресторан не залишив ніхто з тих, хто сидів там раніше.

Рано-вранці, коли потяг зупинився у Волочиську й пасажири на кордоні почали показувати паспорти для перевірки, Кошовий що було сили намагався триматися спокійно та впевнено. Навіть змусив себе посміхнутися прикордонному офіцерові. Той глянув на нього, знизав плечима, взяв паспорт, погортав і повернув. Ураз, помітивши щось краєм ока, рвучко повернувся до вікна, не випускаючи документа з рук. Глянувши туди ж, Клим побачив: старший офіцер-прикордонник і двоє жандармських унтерів у формі затиснули на пероні в кліщі вчорашнього інженера. Той був без кашкета, розтріпаний, вимахував руками й щось завзято доводив їм.

Аж тут у полі зору з'явився, ніби ожила журнальна картинка, жандармський офіцер, за ним дріботів кругленький «доцент», з тростиною та в круглому капелюсі. Він ніс фанерний чемоданчик, обтягнутий штучною шкірою, й кинув ношу просто під ноги інженерові. Від удару вічко розкрилося, зсередини висипалися якісь стягнуті шпагатом книжечки, та роздивитися Клим не встиг – гурт на пероні дружно затупцяв, заступив підозрілий багаж. Кругленький показав рукою ліворуч, офіцер зробив знак. Один із унтерів заспішив у тому напрямку, «доцент» поквапився за ним. Жандарм же почав щось виговорювати інженерові.

Побачивши, що Кошового події зацікавили, офіцер знизав плечима, буркнув:

– Пропагандисти. На цьому тижні вже третіх знімаємо.

Клим вирішив не вступати в небезпечні розмови. А офіцер – не вести їх далі. Більше не мовив нічого, окрім традиційного в подібних випадках побажання щасливої дороги. Та й ті вичавив із себе: піддані Його Імператорської Величності, государеві слуги, ніколи не відзначалися надмірною ввічливістю та приязністю.

Клим, котрий раніше ніколи не перетинав західного кордону, дійшов висновку: їм тут дана спеціальна вказівка зберігати кислі обличчя. Обмежений словниковий запас, ймовірно, визначений височайшим велінням. Їхній перелік може бути написаний на якомусь офіційному папері. Це закріпили гербовою печаткою. Ось вони й вітаються, кажуть «будь ласка», дякують і чогось там бажають, бо є на те відповідне розпорядження. Коли потяг нарешті рушив та почухкав через Збруч, Кошовий настільки захопився своєю версією, що сам повірив – усе так і є.

Дочекався, коли повз вікна його вагона промине інший, австрійський, берег річки, тоді не витримав – озирнувся, відчувши дивну потребу послати в бік країни, з якої забрався, останній погляд. Мимоволі зринуло лермонтовське

напівзаборонене, тому й відоме в певних колах – прощай, немытая Россия.[14] Але Клим відразу відкинув ці рядки від себе, навіть роздратовано труснувши головою. Він не знав, чи справді прощається. Їхав на деякий час, пересидіти бурю, та чи скоро вщухне – поняття зеленого не мав.

І ще одне – прощався не з Росією.

Рідну Київську губернію не вважав тією країною, з якої більш як півстоліття тому забирався на заслання російський поет.

Знав: там, куди ведуть залізничні рейки, нинішню російську провінцію називають Великою Україною.

Митники з австрійської сторони виявилися не те щоб привітнішими, але все одно – інакшими.

Чорнявий, на вигляд – угорський, офіцер виглядав зграбнішим за свого російського колегу, старшого дядька, спітнілого й пузатого. Віддав честь, узяв паспорт, звірив фото, і Кошовий зовсім не здивувався його реакції, коли їхні погляди зустрілися. Проте там, де Клим міг нарватися на непорозуміння чи грубість від государственого слуги, імператорський підданий просто підвів брови. Вочевидь, не знав, як правильно реагувати на побачене. Тоді прийняв єдино вірне для себе рішення: пропустив гримасу пасажирів повз увагу, повернув документи, знову козирнув та зайнявся іншими.

Кошовий за набутою віднедавна звичкою торкнувся пучкою пальця краю правого ока, ніби так можна було все заспокоїти. Вкотре згадавши, як жандарма, котрий випускав його, це чомусь неабияк розізлило. Вирішив – учорашній арештант знахабнів зовсім. Кривляється, знущується, назад захотів. Обклав матом, ще й намірився затопити кулаком межі очі, та вчасно втрутився агент у цивільному. Мав досить повноважень, аби навіть без форми приборкати праведний жандармський гнів. Щоправда, потім сам не стримався, посміявся. Сказав – Клим полегшив роботу поліції. Чому? Бо раніше в картці писали – особливих прикмет нема. Віднині ж вона є.

Надовго.

Якщо не назавжди.

Заглибившись у свої думки, Кошовий не помітив, як потяг рушив нарешті зі станції Підволочиськ. А за деякий час ступив на перон, стискаючи в руці невеличкий саквояж – усе своє багатство на сьогоднішній день. Там маленьке фото батьків, забране в рамку під скло та дбайливо замотане у запасну сорочку, жилетка, модна краватка, пара білизни, окуляри в тонкій оправі – часом, коли доводилося багато писати й читати, вдягав, жаліючи очі, кишеньковий несесер, де тримав манікюрні ножиці, щіточку для вусів та інші потрібні дрібнички. Ще, на самому дні – кілька авантюрих романів, французьких та англійських. Книжечки не дуже грубі, зручні для подорожніх. Клим мав до них тягу з дитинства, не облишив у юнацтві, зберіг дотепер.

Гаманець та паспорт тримав при собі. Документ глибоко ховав у внутрішній кишені, гроші – у кишені штанів. Як туди хто полізе, не відчувати не можна.

Дбати ж було про що: катеринка, сто царських рублів, була зараз єдиним капіталом Кліма Кошового.

Потупцявши на місці й роздивившись навкруги, молодий чоловік перекинув саквояж із правої руки в ліву та впевнено пройшов до виходу на привокзальний майдан. Там зупинився на бруківці, глянув на величну, ошатну, помпезну споруду, якою явилася його очам вокзальна будівля. Тут же пригадав київський, старий, дерев'яний, ще й приречений наказом генерал-губернатора на знесення. Контраст справді виглядав величезним, і Клим уперше уявив себе не просто в іншому місті чи іншій державі – бери більше, в іншому світі.

Розглядати будівлю можна було безкінечно. Зрозумівши це, Кошовий рішуче розвернувся й покрокував уперед, перетинаючи площу навскоси. Пройшовши чималу відстань та зиркнувши ліворуч, вгледів споруду, частково прикриту будівельними лісами. Примружившись, аби краще бачити, Клим зрозумів: це тут зводять католицький храм, причому досить давно.

Вигляд храму нагадав, що люди тут сповідують переважно католицьку віру. Сам Кошовий до релігії ставився нейтрально. Батьки, звісно, ходили до церкви, сам він теж дотримувався православних традицій, але при цьому не мав того щему в серці, який напевне мусить визначати віруючу людину. Він чув та читав, що католики мають інакші стосунки з церквою та вірою, ніж православні. Але при цьому так само знав та відчував: у провінціях Російської імперії так само інакше ставляться до віри, ніж у Великоросії.

Принаймні єврейські погроми проводили діячі з Київського відділення «Союзу Михаїла Архангела», називаючи себе борцями за панування істинної віри. Натомість українські віруючі у схожих акціях помічені не були. Тож православна віра, котру сповідували росіяни, дозволяла їм заради її ствердження громити єврейські вулиці й квартали, тоді як Бог, якому молилися в храмах українці чи, як частіше їх називали, малороси, на сумнівні подвиги заради віри не благословляв.

Міркуючи так, не стільки через намір поміняти не лише місце проживання, а й церковну конфесію, скільки для того, аби чимось зайняти голову, Клим дійшов до місця, де ставав трамвай. Зупинка позначалася стовпом, на якому він побачив дві букви – «D» і «H».[15] Поки міркував, що вони означають і чи доїде звідси туди, куди треба, нагодився й сам трамвай. Щойно він зупинився й двері відчинилися, Кошовий раптом передумав сідати. Відступив назад, дочекався, поки вагон розвернеться на рейках та поїде, дзенькаючи, назад.

Провівши трамвай поглядом і прийнявши, як йому самому здалося, важливе рішення, прибулий пішов на протилежний бік площі, де товклися коляски візників.

Розділ другий

Інший світ

– Їхати, пане? – запитав[16] найближчий до нього.

– Поїдемо. Для чогось же ти тут стоїш.

Тепер візник розвернувся до Кошового повністю, при цьому ледь не ковзнувши з козел. Клим зміг розгледіти свого першого львівського знайомого краще. Невисокий, міцний, із вузьким лицем, вуса хвацько підкручені вгору. Вбраний він був не так, як його київські колеги: світла сорочка, жилетка, чиї гудзики потано сходилися на черевці, чорні штани в дудочку, запорошені гостроносі черевики. Вказівний палець підбив угору круглий, схожий на невеличкий казанок чорний капелюх з вузькими круглими крисами.

– З Великої України, по вимові чую, – сказав упевнено й одразу запитав, сіпнувши гострим, зарослим учорашньою щетиною підборіддям: – Чого це ви, пане?

Клим зробив вигляд, що не зрозумів, знову торкнувся пучкою краю ока, перепитав:

– Що – «чого»?

– Оце, – цікавий візник повторив за Кошовим.

– Не твоє діло, – відповів грубувато, зовсім не боячись виглядати нечемним в очах візника. – Ми їхати будемо чи кривлятися?

Візник гмикнув, широким жестом запросив пасажера сідати в коляску. Коли той вмоствився, запитав, не поспішаючи повертатися спиною:

– Куди пана везти? – І знову не стримався: – Це ж ви з київського, так?

– Угадав, – відповів Клим сухо.

– А я, пане, не циганка, щоб вам тут гадати.

У голосі кучера тепер зазвучали зухвалі нотки, з чого Клим зробив висновок: львівські візники від київських мало чим відрізняються. Теж не надто зважають на чини. Хоча сам він у Києві не мав аж такого великого чину, аби перед ним ламали картузи міські «ваньки».[17] Вирішив промовчати, заводитися з першим-ліпшим не збирався.

Та новий знайомий не вгавав:

– Знаєте, шановний, скільки Захар Гнатишин тут працює? Бігме, ще трамваї, грім їх побий, не ходили! Ось ця краса була тільки в задумках, –

безцеремонно тицьнув у бік вокзальної будівлі. – Її ж у мене на очах зводили!

– Захар Гнатишин – це ти, як я розумію?

– Рекомендую! – Візник блазнівато підніс «казанка». – Так ось, шановний, я тут, на цьому місці, стою стільки, скільки не всяка людина в наш час проживе. Чи я не знаю, коли, звідки та які потяги приходять до Львова щодня? Німецьку із цим усім вивчив, пасажирів закликати. Як ви думали? Приїхала людина, скажімо, з Відня. Чує знайому мову. Звичайно, піде до мене пасажиром. Без цього ніяк, шановний. Так куди зволите їхати? У справах тут? Тоді треба в готель. Дуже раджу «Жорж», [18] доведу з вітерцем. Кліпнути не встигнете, як там будемо.

– Знушаєшся? А ну, як я пересяду?

– Та нікуди ви не пересядете, – відмахнувся Захар. – Зараз моя черга везти. У нас тут такий порядок. Домовилися не відбивати пасажирів один у одного. Раніше такого не водилося за нашим братом. Як пустили трамвай, довелося гуртуватися.

– Чому?

– Конкуренція, знаєте таке слово? Старші люди, особливо жінки, того трамвая відразу не злюбили. Був випадок, у газетах навіть писали, коли одна поважна пані повернулася до нього спиною і таке показала, що навіть у батярській кумпанії вголос не скажеш. А вже як тутешні батяри за язиком не стежать, то мусите знати! Але ті, хто молодший, кажуть – то є прогрес! – Захар багатозначно підніс пальця вгору. – Тож трамвайники в нас пасажирів таки відбирають. Домовлятися треба – не чубитися, як раніше, не відлякувати клієнтів. Чемно стояти й чекати на свою чергу.

– І я не можу пересісти?

Візник похитав головою.

– Ніхто поперед мене з місця не рушить. То як, до «Жоржа»? Чи краще інший готель, такої ж кляси, бо в «Жоржі» нині незатишно. Щось там добудовують.

У животі Кошового зрадницьки забурчало.

– Бачу, ти тут усе знаєш, – почав здалеку. – Насправді просто зараз готель мені не потрібен. Приїхав у гості до давнього приятеля. Живе він на вулиці Личаківській, то далеко звідси?

– Не аж так. Думаю собі, вам, пане, Нижній Личаків треба.

– Є різниця?

– І то велика. Нижній – то поважні люди живуть, там зараз багато прибуткових будинків для забезпечених осіб. Верхній – то щось зовсім особливе. Батяр на батярі, ще й батяром поганяє. Це ж треба, послав Бог сусідство шановному панству.

- Ти вже не раз їх згадуєш. Хто такі? Розбійники, бандити, крадії?

- Та де! Як зустрінете батяра - не кажіть йому такого. Інакше ворог на все життя. Бешкетники, авантюристи, так у нас говорять. Ну, найбільший злочин, на який здатні, - гаманця потягнути в роззяви. Чи годинник золотий. Або фані шкіряні рукавички. Зі справжніми злодіями та страшнішими головорізами, котрих на Клепарові[19] повно, личаківські батяри не дружать. Тільки шановному панству від того не легше. Батяр... що вам казати, батяр він і є батяр. Самі побачите. То на Личаківську вам? Номер який, знаєте?

- Дев'ятий. - Адресу, вказану в листі, Кошовий завчив напам'ять. - Тільки треба перед тим ще одну справу зробити, пане Гнатишин.

- О! Раз пасажери панькаються - то є щось важливе. Кажіть уже. Без криміналу?

- Без, - заспокоїв його Клим. - У кожному разі, я так думаю, що нема. Справа така - грошей не маю.

Візник присвиснув, знову підбив капелюха пальцем догори.

- Тю! А чого ж ви сідаєте їхати, коли нічим платити? Пішки прогуляйтеся, прошу пана! Погода ач яка фанна.

- Ти не зовсім вірно зрозумів, - кахикнув Кошовий. - Платити є чим. Ображений не будеш. Хотів сказати, не маю корон. Зате сто рублів є, катеринка, ось.

Задля наочності, на підтвердження своїх слів, Клим витягнув із кишені худюче портмоне, звідти вивудив і показав своє багатство - банкноту з портретом імператриці Катерини Другої, на яку дивився античний воїн із мечем у правиці, віддано приклавши ліву руку до серця.

- У нас такі не ходять.

- Знаю. Корон та крейцерів тутешніх не роздобув. Поміняти треба. Може, відвезеш до найближчого банку? Там і розрахуємося.

Візник почухав потилицю.

- Якщо так... Можна й до банку, коли хочете. Проте, як на мене, вам ліпше на Нижні Вали.[20]

- Це куди? Далеко?

- У Львові все недалеко. Міняли там збираються, на бульварі. «Чорна біржа», знаєте.

- Там варто вважати?

- Та де! Навпаки, з ними простіше домовитися. Не треба показувати документи. І змінюють так, як найкраще. За вигіднішим курсом, ніж банк дає.

– Не обмахлюють?

– Що? А – ні, зі мною ні. Хоч узагалі таке в нас водиться. Батярів на бульварі так само не бракує. Від тих усього можна чекати. Але я часто до міняйл пасажирів вожу, декого знаю. Чого там – декого: звезу вас із Юзьом, – сказавши так, для чогось додав: – Паном Юзефом.

– Пан, не пан, Юзеф, Юзьо – все одно. Аби гроші поміняв. Отоді вже на Личаківську поїдемо, під дев'ятий номер. Годиться?

– Їдемо вже! Скакайте в дорожку!

Кошовий слухняно примостився на пасажирському місці.

Захар же, розвернувшись на козлах, підхопив віжки, поцмокав губами, легенько вдарив коня по вгодованих та добре вичищених боках.

Заклацали підкови бруківкою.

Рушили.

Усе довкола і правда справляло на Клима Кошового враження іншого світу.

Дрожка котилася неквапом. Візник не поспішав, бо того не вимагав пасажир. Спершу їхали вздовж трамвайної колії, і Захар, не повертаючись, говорячи голосно, повідав: донедавна вагони теж тягнули кіньми. Лиш минулого року їх почали переробляти на електричні, бо міська влада захотіла, аби було, як у Відні. Тягнулося це дотепер. Частково трамваї ще рухала кінська упряж, але чим далі, тим частіше випрягали. Нові лінії, котрі прокладалися зараз у заможні райони, вже від самого початку жилилися електричним струмом. І схоже, ця пошесть не припиниться.

– Чому пошесть? – запитав Клим, подавшись уперед, аби візник краще чув, і підніс голос.

– Та не кричіть ви! – відмахнувся Захар, далі дивлячись перед собою, і збоку могло скластися враження – говорить сам до себе чи бесідує з широким та округлим кінським задом. – Чого валувати на все королівське місто? Я все чую.

– Та поясни, чому ти так трамваї не любиш. Прогрес же, – і, вирішивши, що простий львівський візник повною мірою відчуває подихи й виклики часу, додав: – Я, наприклад, прихильник прогресу. Електрика...

– До чого тут електрика? – знову відмахнувся той. – У мене вдома гасова лампа. Не кажу, що ми з жінкою та дітьми дуже від того потерпаємо. Вулиці треба освітлювати, то так, то вірно. Ліхтарі – правильно, вечорами й ночами по світлих вулицях людей возити вигідніше. Тільки ж світло ліхтарне – воно ж не гуркотить.

– Все одно не розумію.

Захар зітхнув.

– Глядіть, пане. Поки у трамвайні вагони запрягали коней, їхала ця конструкція повільніше. Зате – тихо. Щойно підключили електричну тягу, швидкість збільшилася. Але ж і грюкає по бруківці – Матір Божа! – Він перехрестився вільною рукою, тим більше, що саме минали черговий храм. – Ще буває, іскри з-під коліс як сипонуть! Коні живі, вони попервах боялися, сіпалися. У мого кумпля[21] навіть понесла кобила, з пасажирями в колясці.

– У кого?

– Товариша, – охоче пояснив візник. – То в нас так батяри говорять – кумпель. Раз їдете на Личаківську, наслухаєтеся ще. А про пригоду з моїм кумплем газета «Кур'єр Львовські»[22] потім писала: у колясці сиділи пан інженер із Лодзі, його пані інженерова та двійко діточок, дівчатка восьми й шести літ. Ледь урятували тоді, відбулися переляком, хоча й дуже сильним. Пан інженер сам би пробачив, жінчині переживання теж не сильно переймали. Дітей налякали до півсмерті, менша дівчинка взагалі зомліла. Словом, заплатив би мій кумпель великий штраф. Пізніше казав: думав уже, як і за скільки продасть коня з упряжжю, більше нема де грошей роздобути. Богу дякувати, знайшовся пан Генік, викрутив із халепи.

– Хто такий?

– Адвокат.

– Ану-ну! – зацікавився Клим. – Адвокат, кажеш?

– Теж мені – дивина! Цього добра у нашому Львові навіть забагато, як для одного міста. Вже не вживуться між собою. Хто спритніший – той має гроші. Задорого, скажу я вам, деруть із простих людей. У вас так само?

– Всяко. Чим це скінчилося? У твого... цього самого... кумпеля гроші, як я розумію, не водяться?

– Зате магістрат наш має грубі гроші з того трамвая! – промовивши так, Захар Гнатишин розпрямив спину, розправив плечі, викотив груди і тепер сидів на козлах із виглядом переможця. – Спитаєте, пане, до чого тут магістрат? А я вам скажу! Той пан адвокат, котрий постукав у квартиру мого товариша, прийшов туди сам. З газетою в руці, те число, де описували ту прикру пригоду. Ще й малюнок додали, на ньому колега намальований з перекривленим писком. Смішно, тільки ж не йому реготати. Так ось, пан адвокат його розшукав і каже: кобила ваша, шановний, рвонула з місця й понесла, бо перепудилася, зачувши гуркіт електричного трамвая. Ще й побачила, як з-під коліс вирвався сніп вогню. То що, скажете, кобила в цьому винна? Чи, не дай Боже, її власник, візник з багаторічним досвідом, якого всі колеги знають з кращого боку? Аж ніяк! Винен трамвай! І не чоловік, котрий ним керує, з нього нема чого взяти, найманий працівник. Збитків потерпілому панові інженеру завдав магістрат. У той самий день, коли почав клопотатися в імперському Міністерстві транспорту про дозвіл розпрягати коней і переводити трамвай у Львові на електричну тягу! Отак! Від президента міста й треба вимагати грошей за завдані людям збитки!

- І вийшло?

- Чого б то не вийшло? Коли кумпель мені про то розповів, я розізлився.

- На кого?

- На себе! У мою голову таке б мало вступити! Бо потрусити президента міста - це ж свята справа, хіба ні? Словом, за якийсь час приносить той пан Геник моєму колезі свіже число тієї ж самої газети, «Кур'єр Львовські». Розгортає й показує. Там знову про нього написано, але вже без карикатури. Громадянин такий-то домігся, аби магістрат визнали винним у тому, що родина пана інженера з Лодзі пережила прикрі моменти і зазнала збитків. Бо трамвай налякав кобилу, запряжену в дрожку, у якій вони їхали у своїх справах на іменини до родича. Також відшкодування належить власнику кобили й дрожки. Бо той зазнав не менших збитків. Знаєте, що я ще вам скажу? Перед тим вступив до мого товариша додому сам пан редактор «Кур'єра». Приніс йому аж сто корон, тільки б чоловік не слухав свого адвоката й не позивався потім ще й до газети за образливий малюнок. Виграв би більше. Між іншим, пан адвокат, як про те дізнався, дуже гнівався. Виявляється, таки збирався труснути в суді ще й пана редактора, бо добре справа пішла, вирішив ся не зупиняти.

Тут балакучий Захар Гнатишин порівнявся з екіпажем, що їхав тією ж вулицею в протилежний бік, і відволікся, привітавши знайомого візника голосним: «Сервус!», піднявши при цьому капелюха. У відповідь почув: «Честь!», і товариші на козлах розкланялися один одному.

Поки тривав короткий обмін люб'язностями, Клим наново прокрутив у голові почуте.

Зі своєї, хай не такої вже великої, адвокатської практики не міг пригадати випадку, коли б можна було дійсно виграти позов проти міської влади чи судитися із самим генерал-губернатором Києва. Більше того - не знаходив нічого схожого у справах старших колег. Здається, жоден київський адвокат не став би на такий завідомо програшний шлях. Чого там - бери вище: у Харкові, Москві, самому Санкт-Петербурзі такі процеси навряд чи можливі. Інакше газети давно б уже написали про подібні юридичні прецеденти.

Виглядає, тут, у Львові, справді все інакше. Практикувати буде непросто. Хоч Кошовий і не сподівався, що піде легко, та аж зараз прийшло остаточне розуміння: скільки б часу він у місті не затримався, довго чи коротко, доведеться звикати до нових правил. Аби хоч наново вчитися не відправили. Бо доведеться, як не те, мести вулиці. Чи хоча б податися у візники. Захар як українець може скласти протекцію.

Між тим, той повів далі, явно загнуждавши улюбленого коника:

- Отже, шановний пане, подібних випадків у нас вистачає.

- Позовів до магістрату?

- Наляканих коней! І якби ж то тільки коней! Поки не проклали колій, місто спало тихо. Передмістя й нині не скаржиться. А ось там, де живуть заможні люди, спокою нема. Трамваї починають ходити рано, гуркотять і дзеленчать.

Зимою ще можна щільно вікна зачинити, та й то не завжди допомагає. А коли літо й так пече, чого за Львовом узагалі-то не водиться, бо дощі для цієї пори року тут нормально... Словом, трамваї заважають спати. Панство ж у нас таке, як і у вас, і кругом, – любить довго поніжитися в ліжках. Для них ранок пізно починається. А тут – грюкіт під вікнами щодня, немов на залізниці товарні вагони вантажать! Кому сподобається? Мало кому. Особливо забудовникам та власникам дохідних будинків.

– Чому?

– Бо віднедавна бажаючих жити на вулицях, де їздять трамваї, поменшало. Дурне, що центр міста й місця престижні. Звісно, продати можна. Квартиру здати в оренду так само не складно. Але вже не за ту ціну, яку правили до трамвая. Ледь не у половину менше. Що скажете на це?

Відповіді у Клима не знайшлося. Судити про звичаї міста, в якому був лише трохи більше двох годин, він не збирався, бо місцевим усе одно краще видно, тож навіть найменшу суперечку програє.

Замість того Клим відкинувся на трохи витерту шкіряну спинку сидіння й почав роздивлятися, де це він їде.

Перше враження, отримане від розглядання вокзальної споруди, зараз лише підсилилося й закріпилося.

Довкола все виглядало величним, могутнім, зведеним на віки. Тут незримо витав дух консерватизму. Чоловік молодий, Клим мимоволі вловлював це. Спершу прийшло відчуття, ніби опинився десь у склепі, серед сірого холодного каміння. Та лиш на короткий час, швидко минувши.

Надалі майже витіснилося іншим – міська велич лише здавалася такою непробивною й непорушною. Насправді ж дрожка їхала між сучасними, зовсім не схожими одна на одну будівлями, котрі лише на перший погляд виглядали похмурими й суворими. Те, що здалося Кошовому старосвітським, навіть нагадало про читане в історичних книжках середньовіччя, в дійсності було гарно продуманим, добре впорядкованим та ледь не ідеально організованим.

Вулиці тут звивалися, сходилися, розходилися й знову збігалися в зовсім несподіваних місцях. Житлові квартали нагадували античні лабіринти. Міські кам'яниці ніби зійшли з колись улюблених Климом сторінок лицарських романів – не вистачало хіба воїнів у страхітливих обладунках та прекрасних дам із букетами обабіч, на хідниках та у вікнах будинків. І все це дивним чином жило жваво. З одного боку – ніби й за знайомими Кошовому провінційними звичаями, але насправді – у своєму, особливому, не зрозумілому сторонній людині ритмі. Не надто широкі вулиці лиш доводили, наскільки тутешні жителі можуть бути близькі одне до одного.

Жодним чином не родичі. Навпаки, навряд чи у Львові, де під дві сотні тисяч народу, містяни знають одне одного, до чого Клим звик у Києві, – можна пройти від Бессарабської площі Хрещатиком через Прорізну вгору до Софії, а звідти – до Андріївського узвозу вниз, на Поділ, і за час прогулянки привітатися з купою знайомих. Добра половина з них попросить

передати уклін татові. Інші поцікавляться справами, і то не вияв гарних манер. Люди знають про те, хто зі знайомих чим займається. Тоді як Львів, принаймні так здавалося Климові, своїм облаштуванням підкреслював зовсім інший рівень стосунків навіть між незнайомими людьми. Хай вони й живуть в одному місті, тільки в різних його частинах.

Старе місто було головним на східній околиці великої імперії.

Офіційно вважалось центром провінції.

Та водночас саме по собі периферійним не виглядало – принаймні тою мірою, якою Кошовий звик сприймати губернські міста імперії Російської.

А значить, тутешні містяни мають бути далекі від того тотального братання й родичання, які в характері справжніх провінцій. І збурити Київ легше, ніж місто, яке завмерло у власній повазі та величі. Адже, навіть приїхавши до Львова вперше, Кошовий відчув, як усе довкола не лише міняється, а й готове до змін і розвитку.

Бурчання візника Захара на адресу трамваїв – живе тому підтвердження: зміни помітні.

А отже, до них, пошпетивши, кінець кінцем звикаєш.

Тоді як середовище, завмерле в собі, всіляко опирається будь-якому впливу ззовні чи зсередини. Адже це принесе за собою бодай якісь незручності.

Закритий світ дуже легко підірвати зсередини. Й збити з пантелику його мешканців надовго, як не назавжди.

Це Клим мав нещастя відчути на собі. Й від цього спробував утекти, сідаючи вчора у вагон на Київському вокзалі.

Поринувши в такі ось думки, Кошовий перестав крутити головою. Повз нього й надалі пропливали в неквапному ритмі установи, крамниці, салони, контори, кав'ярні, житлові будинки. Якби вийшов з дροжки й пішов би далі сам, напевне заблукав. І чим далі, тим менше Клим уявляв, куди саме доставляє його львівський візник.

Тому зовсім несподіванкою стало, коли Захар натягнув віжки, зупинивши коня, і гаркнув:

– Приїхали, пане! Прошу дуже!

– Що?

– Нижні Вали, кажу! Злазьте!

Розділ третій

Ласкаво просимо до Львова!

Кошовий підхопив саквояж, ступив на землю, запитально зиркнув на свого несподіваного поводиря.

Захар так само зліз із козел. Жестом велів пасажирові стояти, де стоїть, і неквапом рушив бульваром у напрямку, як помітив Клим, банківської будівлі. Не дійшовши, ступив убік, вирізнивши серед пішоходів високого чоловіка в елегантному костюмі, круглому крислатому капелюсі та з легенькою тростиною в лівій руці.

Складалося враження, що він байдикує, бо має помножений на натхнення вільний час. Чоловік походжав бульваром, граючись своєю тростиною, яку тримав швидше для краси, як елемент вбрання – зовсім не кульгав, край тростини не торкався бруку. Здавалося, він так грається, імітуючи спритні рухи циркового артиста. Люди довкола та їхні справи високого, на перший погляд, не переймали зовсім, прогулювався ніби без певної мети. Навіть не схоже, що прийшов сюди на побачення – час для високого значення не мав.

Та, придивившись уважніше, Клим зрозумів: байдикування оманливе.

Насправді погляд з-під крисів швидко й ретельно обмацував кожного, хто з'являвся на маленькій площі. А ще Кошовий помітив – поява візника не пройшла повз увагу чоловіка з тростиною. Та він навмисне повернувся до нього фалдою, привітавшись із знайомим, що саме проходив повз, перекинувся кількома приязними словами. Дозволив собі помітити Захара, лиш коли візник наблизився на відстань простягненої руки.

Відбулася коротка розмова. Після того Захар, глипнувши через плече, кивком підкликав Кліма. Той підійшов, і візник відступив убік:

– Ось вам пан Юзьо, прошу дуже.

Зараз, коли нові знайомі стояли навпроти, Кошовий розгледів, як гарно випрасуваний костюм Юзя, але при цьому комір сорочки був розстебнутим на два гудзики, шию не прикрашала краватка. Це мусило справити, й напевне справляло, про нього враження як про людину ділову і водночас – дуже демократичну. Зі мною можна без церемоній, запросто, слухаю вас уважно: ось що говорив розстебнутий накрохмалений комірець.

Гнатишин хотів далі говорити з міняйлом. Але той, угадавши наміри, рвучко смикнув рукою перед собою, немов засмикував віконну фіранку.

– Маєш до мене справу? – Візник мотнув головою, знову відкрив рота. Міняйло перервав: – То ліпше помовч. Бачили гадулу? – Тепер він звертався вже до Кліма. – Рот не закривається, знаю я таких. Була колись гарна думка заборонити візникам балакати, коли везе людину. А то так захопиться, ще через плече зирить. На дорогу не дивиться, збиває живих людей. Може, самі поговоримо?

Високий глянув на Захара. Той, видно, звик до манер міняйла, стулив писок, відступив, лишивши партнерів сам на сам. Юзьо зосередився.

– Пан має проблему? – запитав швидко. – Сподіваюсь, усе законно?

Відповісти Кошовий не встиг. Бо Юзьо раптом намалював на продовгуватому лиці подив, а тоді повівся зовсім уже несподівано.

Подався трохи вперед.

Витягнув шию – і підморгнув Климові правим оком, навмисне стискаючи віко сильніше. Потім, після короткої паузи, так само старанно моргнув лівим. І вже ніби зовсім на закуску, коротко кліпнув обома.

– Не кремпуйтеся, [23] прошу пана. Усе буде добре. Тут усі свої, маємо вірити одне одному.

Клим зітхнув, за звичкою торкнувся правого ока й мовив:

– Кажуть, тут у вас можна гроші змінити.

– У нас не банк. Але можна, – кивнув Юзьо. – Тільки курс буде інакший. Вас влаштує?

– Інакший – то який? – поцікавився Кошовий.

Міняйло глянув на візника, і той знизав плечима.

– Нині не бачив.

– А що треба бачити? – не зрозумів Клим.

– Поясню, аби знали на майбутнє, – сказав Юзьо. – Є така система значків, придумана не тут і дуже добре працює. Курс корони до інших грошей визначають у Відні, отам. – Він мотнув головою кудись угору так, ніби це відбувалося в небесній канцелярії. – Значення доволі гнучкі. Тому передати відомості можна телеграфом, як роблять банківські установи. Он, бачите, біля Ощадної каси гуртується нарід? То все жиди, чекають на телеграми. Але можна повідомляти про курс інакше – залізницею. Практикується у середовищі інших ділових людей.

– Це як?

– Учора у Відні на вагон поїзда, що їде до Львова, поставили крейдою цифри. Раніше домовлено про систему. Лишається потурбуватися, аби потяг зустріли тут вчасно. Ось так ми на Нижніх Валах знаємо не банківський, офіційний, а справжній курс корони.

– Відрізняється?

– Не на багато, – визнав Юзьо. – Але якщо пан оперує великими сумами, така різниця може стати суттєвою для вас. Змінитися на вашу користь.

– Пан оперує сумою в сто царських карбованців.

Витягнувши портмоне, Клим видобув та показав міняйлові катеринку.

– Дозвольте?

Тонкі пальці спритно вихопили купюру. Юзьо проробив із нею швидкі й складні для стороннього розуміння маніпуляції, жмакаючи й роздивляючись на світло, при цьому тростини не випускав. Нарешті склав удвоє, покрутив, ніби тримав незначний папірець, не втримався – знову підморгнув.

– Для когось сума незначна. А для когось – цілий капітал. То вже як пан себе оцінює, – пояснив багатозначно. – Можу запропонувати вам обмін за курсом, який я знаю станом на позавчора. За один царський рубль просили дві корони та тридцять крейцерів. Зараз він може бути меншим, може бути більшим...

– Я не дріб'язковий, – перервав його Клим, хоч прозвучало це й не зовсім увічливо. – До того ж поспішаю. Іншим разом із задоволенням поговоримо про фінансові справи. Правда, я на таких матеріях мало знаюся, але якщо треба для приємного знайомства...

– Для приємного знайомства базікайте собі з кобітами на Ринку, [24] – міняйло теж вирішив відкинути зайві церемонії. – У нас ділова оборудка. Тож двісті тридцять корон. Маєте.

Юзьо занурив купюру в кишеню піджака. З іншої, підхопивши тростину під руку, витяг пухкеньке портмоне, щільно натоптане купюрами різного достоїнства. З одного боку – стосик австрійських корон, з другого – окремо перекладені банкноти іншого походження. Відрахувавши Кошовому дві сотенні банкноти, він сказав:

– Тримайте оце. Зараз пошукаю решту.

Кошовий мотнув головою.

– Щось не так?

– Усе так, пане Юзьо. Мені все дрібнішими, коли ваша ласка.

Знизавши плечима, міняйло акуратно склав крупніші гроші на місце. Послинив пучки пальців, витягнув менші. Сказав, скільки то буде, і Клим старанно перерахував, так само змочивши пальці слиною. Кивнув – усе вірно, поклав гроші в гаманець, не стримався – переможно ляснув ним по розчепіреній долоні.

Зовсім поруч немов бичем клацнуло:

– Злодій! Злодій! Ловіть злодія!

Кошовий здригнувся.

Вигук пролунав таки несподівано. Схоже, його нові знайомі теж нічого такого не чекали.

Та вже наступної миті між ним та Юзьом стрімкою блискавкою пролетів утікач.

Роздивитися його Клим не встиг – на швидкості його зачепили плечем. Заточився, скрикнув, ледь не втратив рівновагу. Наступний поштовх, уже в спину, виявився ще міцнішим. Тепер адвокат уже падав на коліна, витягнув руки вперед, аби не заорати носом. Правиця розтиснулася, гаманець вилетів, упав на брук, відлетів на лікоть, як не більше. Уже приземлившись на чотири, намагаючись не зважати на раптово зчинений гармидер, Клим сіпнувся за гаманцем, та враз на руку хтось сильно наступив.

Кошовий зойкнув не так від болю, як від раптовості всього, що відбулося. Не стримався – вилаявся. У відповідь теж почув лайку, та не на свою адресу: проклинали втікача, через якого все закрутилося. Мить – і Климові вже допомагали підвестися. Хтось дбайливо обтрушував піджак, інший сунув до рук упущеного гаманця.

– Тримайте, тримайте, то ваш, пане!

Стиснувши потерту шкіру, адвокат голосно подякував, сам не знаючи кому.

Поклав гаманець у кишеню.

Видихнув.

Ніби маленька пригода, буденна, нічого не значить. А все одно забагато для людини, котра щойно приїхала в незнайоме місто. Поки поправляв одяг та тріпав трохи забруднені коліна штанів, довкола все заспокоїлося так само швидко, як збурилося. Нижні Вали поверталися до звичного життя, і до Кошового знову підступив Юзьо. Тепер уже не кліпав, забавляючись, виглядав стурбованим, поцікавився, взявши за плече:

– З паном усе гаразд?

– Тю... Що то було?

– Батярські забавки, бігме, – міняйло погрозив тростиною в той бік, куди вочевидь побіг злодій, якого намагалися зловити. – Такі не заріжуть, то не справжній кримінал. І навіть можуть бути несправжні лови злодія.

– Тобто?

– А отак! – розвів Юзьо руками. – Закортіло хлопцям здійснити бурду, людей збаламутити. Не скажу, що то звичайна справа. Часом поліція таки по когось із них та й приходить.

До Кошового враз дійшло, чого йому бракувало.

– Справді, поліція! – вигукнув він. – Ніхто не кличе поліцію! Злодія ж ловлять!

– О! – підхопив Юзьо. – Пан приїжджий теж помітив! Слухайте, були б то справжні, не батырські лови, поліція б уже спіймала злодія. Бачте, площа невелика. Виходів із неї небагато. Ззовні злапати втікача просто, тим більше, панів поліціантів у цій частині міста не бракує.

Поруч кахикнули – це нагадав про себе візник.

– Так ми ідемо далі, пане?

– Довго ще?

– Та де, зовсім поруч.

Прощаючись, Юзьо приклав два пальці до краю капелюха, відсалютував.

Клим повторив його жест. Коли міняйло не стримався й знову моргнув, не надто здивувався.

Далі обійшлося вже без пригод.

Захар зупинив коня біля тротуарної бровки навпроти масивної брами, вказав на номер будинку, доповів:

– Прошу дуже, приїхали. Нижній Личаків.

Потрібний будинок виявився триповерховим, з ошатним доглянутим фасадом. Трохи далі височів на стовпі ліхтар, уквітчаний легковажним зеленим віночком, що помітно розбавляло величну атмосферу. Вирішивши неодмінно прогулятися вулицею ще сьогодні, і особливо – під вечір, при ліхтарному світлі, яке напевне зробить усе довкола загадковішим, Кошовий ступив на хідник.

– Скільки буде?

Не дочекавшись відповіді, поліз по гаманця, знов ляснув по розчепіреній долоні, демонстративно поплював на пальці, відкрив.

Грошей не було.

Взагалі.

Спершу Клим подумав – здалося, такого не має статися. Поклав не туди, куди завжди, й зараз купюри лежать собі в іншому відділенні, посміючись. Сіпнув пальцями – порожньо. Хіба глибоко примостився папірчик, складений у кілька разів. Клим знав, що то, але все одно витягнув. Записана львівська адреса. Та сама, вивчена ним напам'ять.

Розгублено підніс очі, нашттовхнувся на погляд Захара Гнатишина.

– Ти ж сам бачив... Я клав сюди...

– Нема, – мовив візник. – Були, то правда. Зараз нема.

- Куди... Мабуть, випали. Я роззява, поклав не туди, - Кошовий заметушився.
- Поїхали, поїхали. Їх напевне хтось підібрав. Ти ж там знаєш декого. Хоча б того Юзя... пана Юзя...

- Можна пана Юзефа, - нагадав Захар.

- Та хай собі Юзеф - він же не забере собі! То ж знайомий твій!

- А йому ваші гроші й не треба, - гмикнув візник. - То «чорна біржа», на Вексклярській. Але ж пан Юзьо - не чорна душа. Чесний ділок. Повз його очі нічого там не падає. Вгледів би - тут же підібрав та віддав.

- А де ж...

- Забудьте.

- Тобто?

- Отак. Зовсім забудьте. Виглядає, то такі були злодії. Серед батярів різні трапляються.

Климові вже не треба було нічого пояснювати. Чітко відтворив у пам'яті недавню халепу. Ось він бере гроші в міняйла, кладе у гаманець. Сховати не встигає - за ним точно вже стежать. Тайнули ззаду, навмисне пробіг верткий крадій між ним та Юзьом, хоч міг оминати. Поштовх, дії відпрацьовані давно. Гаманець випадає, точніше - його вибивають. Тут же на коротку мить заступають. Щойно роззява оговтується, повертають назад. Декорація така, ніби його просто дбайливо підняли, аби справді ніхто не спокусився.

Мав Кошовий знайомих у кримінальній поліції Києва, водив дружбу з газетярами, адвокатуві без зв'язків із пресою ніяк не можна. Дечого наслухався. Тож нічим новим тутешні спритники не здивували. Діють у таких випадках зазвичай троє. Один, граючи злодюжку, вибивав здобич. Другий прикриває, поки третій вичищає гаман. Він же повертає втрату власнику. Причому жодного розгледіти не вдається ніколи. Раз - і розчиняються, розходяться колами по воді.

Та від розуміння схеми легше не стає.

- І що тепер? - запитав Клим.

- Теж хотів би знати, - у тон йому відповів візник.

Рішення не забарилося. Воно ж очевидне, адже вони...

- Ми приїхали. Нам сюди, - сказав Кошовий.

- З цього мені яка користь? Безкоштовно доїхали. Я все розумію, звісно, й дуже перепрошую, але витратив на вас, пане, кілька годин. Міг би заробити, замість того співчуваю чужому горю. Попереджаю - розписок не беру.

- Розписок?

– Боргових. Трапляється, погуляють пани дуже добре, доставляєш їх, п'яnenьких, а вони аж біля брами хапаються за серце: грошей нема. Видирають аркуші із записників, пишуть такі-от векселі. Потім ще більше часу тратиш, аби борг дістати.

– Господи, хіба я прошу в борг? Мій товариш напевне вдома! Отримав листа, відписав – чекатиме. Я піднімуся до нього, або ще краще – ходімо разом! Пан Сойка розрахується, я йому все поясню.

На лиці візника враз з'явився новий вираз. Таким Клим його вже бачив зовсім недавно, коли Захар показував йому денді-мінйла пана Юзя.

– Ви сказали – пан Сойка? Чи я не помилився – отут, у цьому будинку, мешкає адвокат Євген Сойка?

– Ти хіба знаєш його?

– Особисто не знайомі. Хоч нашим братом він не гребує. Це ж той самий пан Генік! Він витягнув мого кумпля з халепи, допоміг відсудити в магістрату збитки!

– На Євгена Павловича це все дуже схоже, – промовив Клим.

Насправді не знав, чи властиво Сойці прокручувати саме такі справи. Адже не бачив його давно, з того часу, як той виїхав із Києва назавжди.

– Коли так, тим більше питання знімається, – повів далі Кошовий. – Довіряєте панові Сойці?

– Після того як він урятував кумпля – йому єдиному довіряю.

– Так гайда!

Лягнувши візника по плечу, Кошовий схопив саквояж та поспішив до брами.

Назустріч, швидше відчувши появу візитерів, ніж побачивши їх зі свого місця, вже квапився двірник. Тлустий, пишновусий, червона картоплина носа виглядала не частиною обличчя, а так, мов якийсь бешкетник зле пожартував, прилаштувавши її абияк в середину писка, коли той спав.

– Ми до пана Сойки! – вигукнув Клим, потім похопився, привітався: – Доброго дня вам!

– Пан Сойка не попереджав, – почулася поважна відповідь.

Двірник навіть по-хазяйськи впер кулаки в боки, наче збираючись просто зараз прогнати непроханих гостей. Та головне – тримався, ніби вони справді намагаються зайти на його приватну територію.

– Тобто він удома? – перепитав Кошовий, узявшись за браму.

– То не має значення.

– Слухай, земляче, я з Києва. Давній товариш пана Сойки! Він на мене чекає!

Двірник знизав плечима. Не виглядало, що готовий міняти гнів на милість.

– Пан Сойка – людина відома. Наш пан домовласник його поважає. Значить, його слово так само закон і для мене. А пан Геник мені не давав стосовно вас окремих розпоряджень.

– Тьфу ти! Він удома чи його нема? – вигукнув Клим, відчуваючи черговий приплив розпачу, і тут же сам знайшов відповідь: – Удома, у себе! Де ж йому бути!

– Звідки це ви знаєте? – підозріло поцікавився двірник.

– Тут нічого спеціального знати не треба. Аби твого пана Геника не було вдома, ти б, земляче, не стояв тут таким цербером. Заходьте, шановні гості, цілуйте замок, раз кортить. А так ти не знаєш, що робити. Бо, схоже, пан Сойка велів казати – його нема і для кого. Чи інакше глянемо: він є не для всіх, і ти дістав чітку вказівку, кого пускати, а кого – ні. Хоча навряд чи ти маєш таке право – не пускати відвідувачів до жильців, коли білий день. Висновок який, знаєш?

Двірник, явно не очікуючи такої стрімкої словесної атаки, мовчки похитав великою кудлатою головою.

– Заплатив за це тобі пан Сойка. Як кажуть у нас цигани, позолотив ручку. Нічого, не журися. Я скажу панові Генику: ти робив усе вірно, чесно й сумлінно. Мо', він тобі ще підкине кілька крейцерів.

Останнє припущення прозвучало так переконливо, що двірник уже не гарикався – відчинив браму, пустив гостей до парадного. Боковим зором Кошовий вловив його простягнуту, складену човником правицю, красномовно ляснув себе по кишенях. Візник же, котрий сунув слідом, на мить зупинився, витяг і поклав у човник власну монетку. Коли ж рушили, пробурчав Климові в спину:

– Так само будете винні. Не платитиму ж я за вас кругом.

– Розберемося! – відмахнувся Кошовий, в якого чомусь стрімко поліпшився настрій.

Розташування сходів тут було для київського адвоката не дуже звичним.

Пройшовши головний хід та оминувши його, Клим піднявся сходами на широку веранду з бильцями, котра відкривала вид на двір ізсередини й вела прямо до потрібних дверей. Уявивши, як воно – коли отак, серед ночі, повертаєшся п'яним, це ж в'язи можна легко скрутити, Клим нарешті дістався кінцевої мети.

Видихнув.

Замолотив у двері.

Коли звідти ніхто не відповів, почав грюкати сильніше. Від такого будь-який запеклий сплюх мав прочуняти. За Євгеном Сойкою раніше не водилося звички валятися в ліжку довго, та звичкам властиво мінятися..

Тю, скільки можна спати. Навіть для ледаря занадто. А пан Геник, судячи з почутого, байдиків у Львові не бив.

Чергова порція ударів знову не дала результату. Зсередини ніхто не рухався.

Там, здається, взагалі не було живої душі.

Але ж якби Кошовий помилився і Сойка вийшов зранку у справах, для чого тоді двірнику з бульбастим носом морочити їм голову... Отакий він капосний, вирішив показати тут свою владу...

– Чого б ото лупати! Знадвору вас чути!

Ні, не схоже. Двірник уже сам піднявся на поверх, стояв на веранді й відсапувався.

– Ти ж казав – пан Геник удома! – дорікнув Кошовий.

– Він і є вдома! Повз мене не проходив, бігме! Повз мене взагалі тут ніхто не пройде! – скипів бульбастий. – Попередив мене ще вчора, ви правильно вгадали, пане! Мовляв, нині працюватиме вдома, нікого не пускати. Про кожного окремого доповідати, й то коли кричатиме – домовлявся, призначено, як ви оце тут! Відійдіть!

Тепер уже двірник молотив у двері. Клим визнав – кулаки в того значно сильніші за його власні. Гуркіт, припустив він, уже розбуркав би навіть сплячу красуню з тієї старої казки...

Стукіт зтих.

– Щось не те, – промимрив двірник, пошкрібіши свого круглого носа. – Щось не так.

Ніби думки Климові прочитав.

– Двері якось можна відчинити без жильця?

– Можна все. Власнику тільки треба сказати, панові Зінгеру. Але чи треба...

– Слухай, пан Сойка не виходив нікуди! Сам же божишся! Він не старий, але старший за мене на п'ять років! Хтозна, міг захворіти! Серцеві напади хапають і не дуже старих чоловіків, я про це в газетах...

– Ну, з вашими газетами! – скривився двірник. – Не в газетах справа. Пан Геник якось мені обмовився про щось подібне. Питаю не так давно: як, мовляв, ваші справи, пане Генику? То завжди говорить – добре, а тоді пожалівся, ніби в грудях нис. Я ще поспівчував, не без того...

Терпець Кошовому урвався. Він уже не зважав навіть на візника, котрий весь цей час похмуро мовчав, стежачи за подіями з-під лоба, відчеканив:

– Біжи по власника!

– Пощо власник?

– Тьху ти! Ламати двері без його присутності не маємо права! І доктора треба, про всяк випадок.

– Пощо лікаря?

– О Господи! Боліло в грудях, різне може статися.

Бульбастий уже не сперечався – потупцяв виконувати. Захар Гнатишин вперся об бильця гузном і завмер в очікуванні розрахунку з таким кислим виглядом, що від самого цього Климові зробилося недобре.

Домовласник, череватий єврей з рясно вкритим крапельками поту лицем та рідкими кущиками волосся на видовженому черепі, прибіг дуже швидко. Тараторив – не лізе в особисте життя жильців, принципово не тримає в себе запасних ключів, аби не було спокуси прийти, коли нікого нема вдома. Ще й почав казати, як інші, не дуже совісні пани часом чинять інакше. Кошовий остаточно забув про чемність, тупнув ногою, грюкнув носом об зачинені двері. Більше нічого пояснювати не треба: товстун розпорядився нести сокиру.

Біля дверей довелося поратися довгенько. Виявилися міцними самі по собі, й двірник, оглянувши все, порадив краще зняти з петель, аби не вирубувати замок. Лисий дав добро, візник тепер уже прийшов на допомогу, підключився – самого пройняло, стало цікаво. Удвох, підважуючи, де треба, сокирою, мужчини зняли петлі, відсунули двері вбік. Домовласник не зайшов – заскочив першим.

Клим заходив за ним, коли почув надривний крик, водночас повний розпачу й переляку.

Готуючись до найгіршого, забіг, відштовхнувши лисого на ходу.

Побачив спершу чоловіка долілиць на підлозі.

Тоді – темну пляму круг його голови.

Пістолет, накритий правицею.

І вже потім – запнені штори, зачинені вікна.

– Поліцію сюди, – вичавив із себе.

Відразу додав:

– Усім лишатися тут, чекати. Не заходити всередину. Я побуду, сторожитиму.

І лише потім рывкнув, притупнувши ногою:

- Геть звідси! Геть! Пішли, я сказав!

Розділ четвертий

Знайомство за Ґратами

Коли ключ клацнув, повертаючись у замку, щось клацнуло разом і в Климовій голові.

Весь час, поки його конвоювали до поліційної дільниці, Кошовий не мізкував над тим, у якій небезпечній для себе історії опинився. Навіть не намагався впорядкувати думки, складаючи бодай приблизний план подальших дій.

Не міг згадати, як називається той стан, котрий він переживає нині. Так напружено пригадував, аж голова заболіла.

До батька часом заходив приятель, професор, котрого Кошові називали давнім другом родини. Він вважався авторитетом у лікуванні душевних недуг. Востаннє заходив зовсім недавно, щойно Клима випустили з тюрми. Тоді в розмові й вжив новий медичний термін, котрим описується явище, яке лише починають досліджувати колеги в Європі. Фахові журнали вже писали: мовляв, у хворих, особливо – епілептиків, часто проявляється нав'язлива ідея, коли здається: те, що відбувається з ними тепер, уже відбувалося раніше. Чи то в минулому житті, чи уві сні, чи взагалі – в іншій тілесній оболонці. Особливу цікавість це явище викликало через те, що частина подібних розповідей виявлялася досить правдивою. Ось коли вчені згадали всі описані випадки ще з часів, коли епілептиків числили мало не Божими людьми. Вважалося, під час нападів на них сходять видіння. Через це жорстоких наділяли пророчими властивостями. Ще й платили чималі гроші, аби бути присутнім при входженні такої людини в транс.

Тепер же, з початком нового, чи не найосвіченішого століття за всю історію людства, знайшлися способи уважно дослідити й такі феномени.

Звісно, нарікав професор, дрімучість Російської імперії – від коріння, від сохи. Небом уже ширяють аероплани, в містах з'являється електричне освітлення, розбитими дорогами їздять автомобілі – а більшість людей ніби зачайлася. Сидять тихо, сопуть люто й чекають на сигнал, після якого можна без зайвих вагань спалювати на кострищах еретиків-чорнокнижників. Та все одно хай зі скрипом, але все нове з Європи вже починає доходити до імперських околиць. Чого там: по губерніях навіть швидше – у Петербурзі чи Москві загубиться, проскочить повз надто пильну увагу влади, а десь у Києві чи Одесі зачепиться. Просторікуючи так у своїй улюбленій фрондерській манері, професор повідав: європейські лікарі вже придумали згаданому явищу окрему назву. Саме зараз почали дискутувати довкола неї в

наукових колах. До таких міст, як Київ, доходять, звісно, лише слабенькі відголоски. Але й цього поки досить.

Тож Клим мучився, судомно згадуючи, із чим має справу. Лише коли почув клацання в замку, зринуло нарешті: *deja vu* – ось як воно називається!

Тільки на відміну від слабих на розум Кошовий точно знав, що ніякого *deja vu* в нього немає. Тюрмна камера йому не наснилася. Навпаки, він повертався до неї, не минуло й двох тижнів. А він же виїхав до Львова, відверто кажучи – втік, назвемо речі своїми іменами, аби уникнути в'язниці та інших неприємних речей, приготованих для таких, як він, російськими законами.

Відчинилися важкі двері. Не чекаючи спеціального запрошення, Клим переступив поріг буцегарні. Очі вже звикли до тьмяного світла, розгледіли – тут, крім нього, лише один мешканець. Кошовий уже хотів привітатися. Але незнайомиць, якого він іще не встиг до пуття роздивитися, спритно підхопився з дерев'яного настилу, поспішив до дверей, вигукуючи:

– Пане Зарембо! Пане Зарембо! Мені вже виходити?

Говорячи, чоловік ковтав літеру «р». Не гаркавив грубо, мов залізом по шершавому, але й не так м'яко, ніби дзвіночок дзвенить. Просто не вимовляв. Природа не дала йому від народження такої можливості. Тож прізвище наглядача прозвучало як «Заємба», довівши при цьому Климові: його сусіда по камері в поліцейському відділку зовсім не новачок. Знати, як звуть тюрмника, може лише досвідчений кримінальник.

– Куди спішите, пане Шацький? – байдуже відповів наглядач. – З вашою справою будуть розбиратися ще довго. Серйозна річ, самі ж знаєте.

– А ви, пане Зарембо, – ви хіба не знаєте Йозефа Шацького! – вигукнув той, і в голосі звучали неприховані нотки розпачу. – Шацького знає половина Львова...

– ...інших Шацький знає сам, – завершив поліцейський, і Климові стало ясно: фраза ця йому так само знайома й навіть приїлася. – Тільки що я можу зробити? Є серед нас люди, про яких часом дізнаєшся таке, від чого волосся стає сторчкака. Знаєте, скільки такого народу проходило хоча б через оцю камеру?

– Шацького це не стосується! – розорявся той, у запалі відсунувши Клима, ніби він був стільцем чи іншим елементом меблювання. – Я був без подвійного дна й лишаюся таким до кінця свого життя! Мені це подобається! Мені так дуже комфортно жити! Моя пані Шацька час від часу закидає: з тобою, Йозефе, нецікаво, був би ти мені здоровий! Ти не вмієш дарувати сюрпризи! Завжди відомо, що подаруєш на іменини, де купиш, у кого купиш, за скільки купиш і як довго торгуватимешся при цьому! Хіба я схожий на того, хто виношує недобрі задуми? Пане Зарембо...

– Та замовкли б ви, пане Шацький! – гримнув наглядач. – Я й сам вас дуже добре знаю! А ще краще вас знає ротова порожнина моєї старшої сестри! Вона мені вже не перший рік доводить – ви шахрай, а не зубний лікар.

– Бог із вами, пане Зарембо! Якби я був шахраєм, хіба б ваша старша сестра стільки років була моєю постійною та улюбленою пацієнткою?

Тепер уже поліцейський ступив за поріг камери. У Кліма склалося враження: тут відбувається щось подібне до сімейної сцени, і він цим двом заважає. Так і кортіло запитати ніби між іншим: «Панове, може, я б той, пішов собі?»

Тим часом наглядач уже навис над своїм візаві:

– Якби наша родина мала інші фінансові можливості, пане Шацький, моя сестра, так само як моя дружина й мої діти, давно б забули дорогу до вашого кабінету! Але поки з усіх зубників Львова нам по кишені лише ви.

– Чим же ви незадоволені, пане Зарембо? Придумали нову рекламу?

– Ні, та сама реклама! – Поліцейський помітно накручував себе. – Моя сестра не встигає вилікувати у вас один зуб, як за місяць уже має йти лікувати інший! Ми намагаємося обмежити кількість візитів до вас хоча б чотирма на рік. Але ж потім доводиться наново платити за лікування тих зубів, котрі ви вже один раз приводили у порядок! Ви навмисне так робите, пане Шацький! Ви дуже, дуже хитрий чоловік! – Заремба простягнув руку, помахав пальцем перед лицем арештанта. – Маєте знання та вміння, щоби привести до ладу рота моєї сестри! Не говорячи вже про мою жінку! Та де! Ви робите все, аби наша родина лишалася вашими пацієнтами до скону віку! А піти до іншого лікаря ми не годні! Бо ті правлять за ту ж процедуру значно більше! Тому не кажіть мені більше нічого, пане Шацький! Я не здивуюся, коли все, в чому вас звинувачують, таки виявиться правдою.

Шацький хотів сказати щось у відповідь. Та наглядач не слухав – лиховісно блимнув на прощання й пішов, залишивши нових співкамерників наодинці.

Ключ ще повертався зовні, зачиняючи замок, а Йозеф уже смикав Кошового за рукав:

– Ні, ви чули? Шановний, ви бачили десь іще такого печерного невігласа, як оцей пан з поліції? Хотів би я знати прізвище того мудрагеля, котрий напоумив його: мовляв, зуби можна вилікувати раз і назавжди! Такого не може дозволити собі навіть пан найясніший цісар! Уже не згадую про Папу Римського, хоч наша сім'я й відвідує синагогу, а не костел. Коли вже на те пішло – рабини теж мучаться зубами і час від часу лікують їх. Ніхто ще не зміг вилікувати всі свої зуби раз і назавжди! Їх у всякої людини тридцять два. Тож не дивно, що, коли закрили дірку в одному, за якийсь час може заболіти інший, зовсім у протилежному куті. Через те я й став зубним лікарем, а не хірургом.

Ось тобі й досвідчений кримінальник...

– Через – що? – перепитав Клим, аби підтримати розмову, адже Шацький зараз говорив до нього й напевне чекав чогось у відповідь.

– Зуби, шановний, зуби! Якщо я видаляю хворому запалену сліпу кишку, в нього більше не буде апендикса. Він видужає і ніколи вже з цією хворобою

до мене не прийде. Зубів же в людини тридцять два. Багато роботи. До речі, хочете, відкрию секрет?

– Який?

– Не страшний. Вам стане ясно, чому цей Франик Заремба до мене сікається. Через сестру.

– Я чув. Він вважає, що ви махлюєте. Не до кінця лікуєте її зуби, аби мала привід прийти ще.

Шацький ступив крок назад, тепер уже зміряв Кошового уважнішим поглядом, склав губи дудочкою, поцмокав, хитаючи при цьому головою, потому мовив:

– Як ви сказали? Махлюєте? Цікаво, тут не часто так говорять. Ви ж не місцевий, так? Ви приїхали до Львова, аби вас тут заарештували й кинули за ґрати у вогкий каземат. Та ще й до пари з Шацьким. Так?

– Не зовсім, – Клим не стримав посмішки. – Я взагалі не збирався потрапляти ані в поліцію, ані тим більше – в тюрму. Між іншим, тут не так уже і вогко. Я бачив справжні каземати, можете повірити.

– Австрійські тюрми, кажуть, не найгірші, – легко погодився Йозеф. – Хоча... Коли йдеться про місця, де людей тримають у неволі, не знаю, чи буде коректним говорити про якість перебування за ґратами. У Франції, у часи Луї Тринадцятого, здається, та й не тільки цього Луї, дворяни могли самі за себе платити, коли опинялися в Бастилії. Були б гроші – камера знайдеться.

Кошовий кивнув у бік забраного ґратами вікна.

– Отам – початок двадцятого століття, а не середина шістнадцятого. І не Франція.

– Прекрасно. То й що?

– Сьогодні в нас дворянин за ґратами – рідкість.

– Ви точно не підданий Його Величності Франца-Йосифа! – вигукнув Шацький.

– Взагалі-то ви маєте рацію. Але чому так вирішили?

– Видно, шановний. Шацький бачить і чує! У нас тут суд не розбирає, шляхетна постала перед ним особа чи низького походження. Усе залежить від того, в кого з підсудних краший адвокат. Але якщо викрутитися не вийде, то прокурор уже не скупиться, вимагаючи покарання. Підозрюю, там, звідки ви приїхали, з інститутами правосуддя щось не так, я правий?

Кошовий укотре торкнувся пальцем ока, відповів:

– На жаль. Тільки, раз довіряєте тутешнім законам, чому боїтеся? Вас же іще не судили, як я розумію. Маю певне уявлення про ці процедури. І мене, і вас поки затримали. До з'ясування, так би мовити. Якщо ви ні в чому не винні, розберуться й відпустять.

– Щодо цього, шановний, у мене нема жодних сумнівів! – мовив Шацький. – Мене ображає сама підозра, за якою я тут! Я ж так і не пояснив, чому Франик Заремба сікається. Коли його сестра вкотре пожалілася, а суть її претензій до мене як до зубного лікаря ви чули, я мав необережність порадити тій пані вирвати собі всі зуби. Назавжди. І поставити вставну щелепу. Штучні зуби. Теж назавжди. Розмова була у присутності брата! Як думаєте, таке пробачається?

– Думаю, не завжди. – Клим знову не стримав посмішку.

– Так от, після того Заремба при потребі здатен повірити, що Йозеф Шацький ножами таємно солить людське м'ясо!

– Вас аж у такому звинуватили?

– Не виключено, що щось подібне попереду, – кивнув Шацький. – Поки що розмах не той. Мені закинули підпільні аборти. Уявляєте? Мені! Я двадцять років лікую зуби! У мене бездоганна репутація! Сказати, що Шацький практикує незаконне позбавлення жінок плодів легковажності, – це все одно... – Він спробував знайти потрібне порівняння, не зміг, натомість далі добирав уголос: – Це гірше, ніж... ніж...

– Ніж аби тебе затримали біля трупа, який ти сам виявив та ще й викликав поліцію, – вирвалося у Кошового. – Годиться?

Співкамерник замовк. Якийсь час дивився на Кліма, немов почуте стало для його розуміння чимось неосяжним. А потім випалив, ніби саме це питання стало для нього найважливішим:

– Я перепрошую шановного пана, але чого це ви мені весь час моргаєте правим оком, наче дівка з Академічної вулиці? Ще раз дуже перепрошую...

Всю свою невеселу одіссею Кошовий переповідати не мав наміру.

Ані Йозефу Шацькому, львівському стоматологу, своєму новому знайомому, ані кому б то не було іншому сповідатися також не думав. Кримінальній поліції – поготів, не кажучи вже про політичну, яку історія неблагонадійного київського адвоката зацікавить напевне. Збирався переказати Євгенові Сойці, бо в листі всього не опишеш. Перлюстрацію й цензуру не скасував у Російській імперії навіть відомий царський Маніфест, випущений у буремному жовтні тисяча дев'ятсот п'ятого року.[25] А рік тому, після його скасування, все повернулося, ще й сторицею. Не аж така таємниця – бути звинуваченим як поплічник діяльності заборонених антидержавних організацій, перебувати під слідством та провести цілих три тижні у казематах «Косого капоніра», київської політичної тюрми. Його ж випустили, хай ціною неймовірних зусиль, докладених батьковими знайомими. Ще й дозволили залишити країну. Клим тоді не замислювався, на еміграцію вирушає чи тільки пересидить за кордоном, поки все остаточно вляжеться. Звільнення, закриття справи та виправлені без затримки документи – усе це не робило Кошового небезпечним та потенційним порушником австрійських законів.

Тим не менше, він вирішив не особливо розводитися про своє недавнє минуле. Хоча б тому, що сам не дав усьому однозначної оцінки. Як треба було діяти: сидіти й не рипатися, коли проти університетських друзів клепали справу з явним зашморгом у вироку, – чи стати одним із них, залишити щойно почату практику та піти за чужим прикладом на нелегальне становище. У ньому тільки на перший, дуже побіжний погляд сама романтика з паролями, явками, перевдяганнями, гримуванням і частими змінами машкари – щось подібне до практик Арсена Люпена, героя нових французьких сенсаційних новел, написаних таким собі мсьє Лебланом, [26] котрі Клим із захватом прочитав недавно.

Насправді ж сахатися власної тіні й поступово деградувати, перетворюючись на типового вигнанця, Кошовий не мав наміру. Простіше прийняти волю у вигляді подачки від свого слідчого, жандармського ротмістра з постійно червоним лицем, розірвати всі налагоджені стосунки кількома різкими відчайдушними рухами – і виїхати у невідомість, на Захід, сівши на поїзд до Львова...

Навіть у такому, максимально стислому вигляді Кошовий вирішив не переповідати Йозефові Шацькому історію своєї появи в місті. Обмежився поясненням: потрапив через збіг обставин до в'язниці, де під час допиту жандармський слідчий надумав освіжити пам'ять арештанта, покликав до кабінету двох служак, і костоломи так захопилися, що кілька разів сильно вдарили жертву головою об кам'яну стіну. Відлили водою, хотіли торбити впертюха далі. Враз прийшов пан капітан, влаштував усім присутнім рознос, велів покликати лікаря, й після того його два дні не тягали на допити. Оклигавши, Клим відчув, як відтоді почало смикатися праве око.

Йому пояснили – нервовий тик.

Буває.

Коли черепом об щось міцне сильно стукнешся.

Лікар обіцяв: минеться. Коли, що для того треба робити – не сказав. І за весь час, що жив тепер із тиком, звикаючи до нього дуже поволі, Кошовий уловив лише одну особливість: праве віко смикається й ніби підморгує, варто було Климові хоч трохи почати нервувати.

– Так ясно, все воно від нервів! – погодився Шацький так активно, немов до нього ніхто не міг пояснити причини. – Вам, молодий чоловіче, треба серйозно думати про здоров'я. І починати краще вже зараз, бо з часом ваш тик стане зовсім невиліковним.

– Хіба ще можна вилікувати?

– Якщо опустити вас глибоко під землю та залишити самого на довший час. Будете вести життя монаха-схимника, більше ніде не годе гарантувати спокій. Але, що сумніше, навіть після печерної терапії не обіцяю вам повного одужання. Наш час до цього не сприяє, повірте старому жидові.

– Та знаю, – кивнув Клим, тут же додаючи: – І не такий уже ви старий, пане Шацький. От скільки вам років?

Товариш по нещастю знову вже звично поцокав.

– Хіба є різниця, коли я все одно не виглядаю на свої? Як каже моя дружина, тобі, Йозефе, краще, коли тебе всі, хто бачить, вважає старим і мудрим жидом. Запитайте, чому.

– Чому? – слухняно поцікавився Кошовий.

– Тому, що з трьох висновків вірним буде лише один.

– Який?

– Той, що Йозеф Шацький є жидом, – новий знайомий блазнювато кивнув. – Не таким старим, як здається. Не таким мудрим, як хочеться. Це слова моєї дружини, так. Але з Естер Шацькою, у дівочтві Боярською, донькою мудрого та шанованого далеко за Кракідалами[27] крамаря Ісака Боярського, я сперечатися не маю наміру й бажання. Коли вже знову про ваше оце, – він торкнувся власного ока, – то найкращий вихід – тримати себе в руках. Не брати дурного в голову. І побачите самі, пане Кошовий: минеться. Ваше прикре око нагадуватиме про себе хіба у пікових випадках. І ви правильно зробили.

– Що саме?

– Знайшли, куди приїхати. Думали, тут є спокій? Ха! У нас у Львові теж є певні потрясіння. Якщо світ поволі, але вперто стає дибки, чому наше прекрасне прогресивне місто має лишатися осторонь бурхливих процесів? Але тут хоч як спокійніше, ніж у вас. Прийдете до тями, ось згадаєте мої слова.

Весь час, поки вони спілкувалися, Клим сидів на своїх нарах, а Шацький міряв кроками камеру від дверей до стіни, й здавалося, окремі слова промовляв до стін чи заґратованого віконця. Розмовляючи, не завжди дивився на співбесідника, як того вимагали почуті Кошовим десь колись правила. Попри те, що новий знайомий постійно рухався, все одно був навпроти. Тож Климові вдалося розгледіти співкамерника.

Йозефу справді можна було дати з однаковим успіхом хоч сорок, хоч п'ятдесят років. Не повний, але й не худий. Піджак із довгими лапами навіть у тьмяному світлі камери виглядав бруднуватим, ще й висів на хазяїнові вільно. Це справляло хибне враження. Шацький таки здавався худорлявим. Проте у процесі розмови він час від часу, захопившись, сіпав піджак за краї, ґудзики на ньому були розстебнуті, показуючи, що під низом світла, наглухо, майже під горло, застебнута сорочка з високим коміром. Тож Кошовий зрозумів: піджак лікареві просто завеликий. Скоріш за все, він навмисне вдягає саме такий, аби здаватися соліднішим.

При його зрості, нижчому за середній, намір був цілком зрозумілим. Коли вони стояли один навпроти одного, Клим помітив: різниця між ними більш ніж на півголови, не на користь співкамерника. Розпатлані, з вигляду неохайні, засіяні початковою сивиною, але все ж таки досить дбайливо пострижені кучері. Доглянутішою виглядала борода, її теж торкнуло срібним, та густою вона не була. Схоже, її частіше, ніж волосся, чіпали ножиці перукаря.

Видовжене лице прикрашали м'ясисті, трошки сторчкуваті вуха та прямий, широкуватий, із невеличкою орлиною горбинкою ніс.

Словом, нічого в зовнішності не підказувало, скільки років уже прожив на світі зубний лікар Йозеф Шацький.

Хоча за Клима старший, навіть мови нема.

Ще Кошового спершу неабияк насторожило, коли новий знайомий отак, не знітившись, не запнувшись ані на мить, назвав себе жидом.

У домі, де народився та виріс Клим, вживати це слово було категорично не прийнято. Не лише тому, що серед добрих батькових приятелів зустрічалося чимало відомих київських євреїв. Вважаючи себе затятим лібералом, він узагалі їздив на кинуте нехай мимоволі, без лихої думки, просто за звичкою слово «жид». Якщо ж воно промовлялося в його присутності навмисне, і той, хто говорив, розумів, що й для чого каже, скандал не барився. Батько не добирав виразів, аж до вимоги порушника залишити приміщення, піти геть, й обіцянок докласти всіх зусиль, аби подібним чорносотенцям більше не подавали руки в пристойних товариствах.

Один із тих, кого Назар Григорович Кошовий привселюдно виставив, виявився жандармським офіцером. Прийшов у цивільному, та всі присутні, включно з батьком, знали про його кабінет у будинку на Бульварно-Кудрявській[28] та мундир у шафі. Згодом саме він доклав зусиль, аби Клим не відбувся легким переляком, хоча міг, а опинився в казематах київського Шліссельбурга. І саме з ним довелося принижено мати справу Назарові Григоровичу, коли той почав клопотатися про звільнення сина...

Коли Кошовий, ніяковіючи й старанно добираючи слова, вирішив udовольнити власну цікавість, Шацький сприйняв це спокійно. Пояснив, що після того як вісім років тому цісар помилував нещасного Леопольда Хільстнера,[29] на всій території імперії ніхто нічого не чув про погроми. Тобто, може, десь вони й були, навіть напевне були – така вже доля його обраного народу. Та на перевірку виявлялися наслідком приватних непорозумінь між поляками та євреями, аніж дійством, схваленим ледь не на офіційному рівні та навмисне замовчаним.

Молодого Хільстнера звинуватили в ритуальному вбивстві християнської дівчини. Погроми спалахнули далеко звідси, в Богемії. І то, як поспішив пояснити Шацький, на дуже короткий час. До того випадку теж добрий Бог оберігав євреїв, зокрема – львівських, від таких ганебних дійств.

Тож Йозеф заспокоїв Кліма: у місті, більш ніж на третину заселеному judaeus, єврейські погроми влаштують хіба самогубці. Значить, не треба боятися й негативно сприймати слова, публічне вживання яких підданими Його Величності імператора Миколи Другого завжди було словесною розминкою перед брутальною, ганебною, часто – кривавою вакханалією.

На тому розмови довкола самовизначення за обопільною згодою вирішили припинити.

А іншої почати не встигли.

Знайшли б тему. Наприклад, Шацького неабияк переймало, що думає Кошовий про самогубство свого товариша. Бо кого-кого, а пана адвоката Йозеф знав, щоправда, здебільшого за чутками. Уже намірився розказати про нього багато цікавих історій.

Та в замок ззовні повернувся ключ.

Затриманого Кліма Кошового попросили на вихід.

Розділ п'ятий

Жінка з потаємної кімнати

– Що у вас із оком?

– Тик, – вдруге за день пояснив він, вирішивши не вдаватися перед слідчим у зайві подробиці, обмежився коротким: – На нервовому ґрунті.

– Такий молодий, а вже нерви.

Слідчий кримінальної поліції, високий сухий поляк, чимось схожий на цвіркуна, належав до людей, котрих важко уявити без окулярів.

Побачивши його, Клим подумав: цей пан Ольшанський у них спить, не інакше. Без окулярів видовжене лице, оздоблене жорсткою щіточкою вусів під гострим носом, робило грізного чиновника беззахисним. Так, немов слідчий стояв повністю голий у натовпі й усі довкола чхати хотіли на його поліцейську посаду.

Перенісся було таким тонким, що перетинка окулярів утримувалася на ньому дуже погано, постійно ковзала, й Ольшанський регулярно поправляв їх указівним пальцем. Коли дужка посувалася донизу, слідчому доводилося дивитися на світ поверх окулярів, від чого погляд його ставав підозрілим.

Принаймні так здавалося Кошовому всякий раз.

І він напружувався: раптом із язика мимоволі злетіло щось, здатне зашкодити.

– Отже, кажете, добре знали пана адвоката Сойку?

– У нього була практика в Києві. Він старший... був старшим за мене. Не на багато, на п'ять років, але все одно досвіду більше. Та й ім'я вже мав, у потрібних колах його знали. Я тоді саме закінчив університет, Євген Павлович узяв мене в помічники.

– Євген Павлович, – повторив слідчий. – У нас не говорять по батькові, коли згадують людину, – пояснив слідчий. – Русини хіба час від часу так звертаються. Чи москвофіли.

– Хто?

– Маємо таку громаду. Ще запізнаєтесь... або ні. Та загалом по батькові тут не поширена практика. Поясню, бо як надумаете конспіруватися, майте собі на увазі.

– Для чого мені конспіруватися? – знизав плечима Кошовий. – Я вже вийшов із того віку, коли граються у шпигунів.

– А книжки подібні читаєте, – пан Ольшанський кивнув на Климів саквояж, котрий стояв на широкій лавці в кутку, розкритий та випотрошений. – Про шпигунів, між іншим, доречно згадали. Тут, у Львові, такі розмови давно вже, на жаль, не порожні.

– Ви вважаєте мене шпигуном? Російським?

– Аби так було, пане Кошовий, вами б займалася контррозвідка. Просто мусите знати: всякий, хто перетинає Збруч, може, – слідчий підніс довгого худого пальця з манікюром, – повторюю, може бути російським шпигуном. Зараз міжнародне становище... Та ви, мабуть, знаєте, читаєте пресу. До того ж саме з Російської імперії останнім часом сюди, до нас, перебираються різні підривні елементи.

– Чому ви заговорили зі мною про це?

– Бо вас, перепрошую, застали на квартирі пана Геніка Сойки.

– Чекайте. – Кошовий подався трохи вперед. – Мене ніхто ніде не застав. Навпаки, це я застав пана Сойку, свого товариша, мертвим у зачиненому приміщенні. Тому є аж двоє свідків, із домовласником – троє. Замість розпитати на місці, як належить, або взяти пояснення в поліцейському відділку, мене зачиняють у камеру. Ніби справді підозрюють у вбивстві.

Слідчий глянув на Кліма поверх окулярів.

Тоді звичним жестом примостив їх на носі, відкинувся на високу спинку стільця.

Помовчавши, підвівся, оминув стіл і став навпроти Кошового, схрестивши руки на грудях.

Тепер він дивився на співбесідника згори, від чого тому зробилося незатишно, і Клим теж підвівся, аби хоч так триматися з паном Ольшанським на рівних.

– Я не даремно заговорив про шпигунів, пане Кошовий. Вас затримали не через те, що ви першим побачили тіло адвоката Сойки. Ви приїхали до нього з-за кордону. Ви – підданий російського царя, якщо просто зараз не захочете це підданство поміняти. Звісно, ви не мусили знати: всякий зв'язок пана Сойки

з російськими підданими віднедавна велено брати на окрему замітку. Така вказівка розіслана по всьому поліцейському управлінню.

– Нічого не розумію, – чесно визнав Клим.

– Покійний пан адвокат останнім часом підтримував досить підозрілі зв'язки. Вивчати їх та перевіряти не входить до нашої компетенції, – пояснив Ольшанський. – Тобто, коли вже бути зовсім точним у визначеннях, політична поліція виявила контакти своїх тутешніх підопічних із паном Сойкою. За ним спеціально не стежили. Але в поле зору поліції він потрапив через свою нерозбірливість у стосунках. Яка, між іншим, за ним водилася давно. Ви знали його по Києву. Скажіть, раніше він теж мав сумнівну клієнтуру?

– Ми з вами правники, – відповів Кошовий і, побачивши, як брови слідчого здивовано сіпнулися догори, швидко розтлумачив: – Я теж адвокат, ви – слідчий, обоє юристи. Вивчали право в різний час, у різних місцях, але право є право.

– До чого ви, прошу пана, мені це зараз сказали?

– Кримінальна поліція має справу здебільшого не з найкращими членами суспільства. Може, ви б хотіли, аби службовий обов'язок вимагав від вас слухати поезію або щовечора бувати в опері, – Клим відчув, як поволі розпалюється, око сіпнулося сильніше. – Проте вам у цей кабінет приводять тих, хто скоїв злочин або щось знає про скоєний злочин. Отже, народ непевний, як не крути, згодні?

Слідчий потер перенісся, підштовхнувши при цьому окуляри.

– Цікавий підхід. Оригінальне тлумачення. Дивно, ви маєте рацію. Тільки що хочете довести, крім правоти?

– Адвокати, пане Ольшанський, здебільшого так само не вільні обирати коло професійного спілкування. Прокурор звинувачує. Адвокат захищає. Для нас обох людина – або злочинець, або просто має сумнівну репутацію. Поки, звісно, захист не доклав належних зусиль, аби довести зворотне. Тому з точки зору поліцейського, клієнтура будь-якого адвоката завжди сумнівна. Хіба не так?

– Маєте хист, – кивнув той. – З іншого боку, сказане зараз вами – не що інше, як типовий зразок демагогії. Адвокати володіють мистецтвом морочити голову фахово. Називати чорне білим – це ж ваш коник.

– Мій?

– Панів адвокатів. Усіх вас.

– У такому разі даруйте, але коник поліцейських слідчих та прокурорів – називати біле чорним. Ми відбілюємо людей, ви намагаєтеся очорнити. Як от мене, скажімо.

– Чому це я хочу вас очорнити?

– Підозрюєте бог знає в чому лише через знайомство із жертвою, котра нажила собі, як я встиг зрозуміти, не надто доброї репутації. Між тим, моя поява зовсім не підозріла. Якщо пан Сойка не знищив мої листи до нього, можете знайти їх серед паперів покійного. І прочитати, як я цікавлюся можливістю приїхати до Львова, прошу підтримати на перший час. Чому я виїхав із Києва – розмова окрема. І не стосується того, що сталося.

– Ви мислите логічно, пане Кошовий, – знову погодився слідчий. – Проте я так само пояснив причину вашого затримання. Звісно ж, вас ніхто не підозрює в причетності до того, що пан Геник наклав на себе руки.

– Самогубство?

– Попередній висновок такий.

Ольшанський повернувся за стіл, що дозволило Климові знову сісти, вмошуючись зручніше. Слідчий підсунув до себе велику картонну теку, розгорнув, поправив окуляри, витягнув з-під низу списаний аркуш, кахикнув.

– Так, ознак насильства на тілі нема. Постріл у скроню, з близької відстані. Перед тим вживав алкоголь, на столі карафка з наливкою. Мабуть, прийняв рішення, випив для хоробрості. З огляду на сумнівні зв'язки та інтерес до його персони відповідних органів, звести рахунки з життям пан Сойка вважав кращим для себе виходом. Тепер лишається дізнатися, що спонукало його пустити кулю в голову. Справу закриють і передадуть до політичного розшуку. Здається мені, з'ясування причин цього вчинку – то вже їхня парафія.

Віко смикнулося сильніше.

– Цілком може бути, – погодився Кошовий. – Я людина тут нова, лише зранку приїхав до міста, раніше ніколи тут не бував. Ви напевне більше знаєте. Та й сліди можуть далеко повести. Тільки ж це не самогубство.

Дужка окулярів знову з'їхала з перенісся слідчого. Наступне питання прозвучало дуже наївно:

– А що сталося, по-вашому?

– Не по-моєму. Це не припущення, пане Ольшанський. Вбивство, типове вбивство в замкненій кімнаті. Наче в книжках, таке часто вигадують.

– Зараз ви теж вигадуете, начитавшись книжок?

– Нічого не вигадую. Адвоката Євгена Сойку вбили. І вам доведеться розслідувати вбивство.

– Он як! – почулося раптом позад нього.

Прозвучало зненацька, Клим аж сіпнувся від несподіванки, немов хто над вухом стрільнув.

А голос за спиною вів далі:

- Вбивство, кажете? З чого ви це взяли, цікаво послухати.

Жінка пройшла крізь стіну.

Так здалося Кошовому в першу мить, коли він повернувся на голос та побачив її не за спиною, а з лівого боку від себе. Була ще одна обставина: рипучі двері кабінету. Противний звук різонував Климові вуха. Майнуло – чого не гукнуть майстра, аби змастив. Тож він би напевне почув, коли б хтось відчиняв їх, заходячи. Але ні, жінка з'явилася, мов народилася з повітря.

Звісно, це неможливо. Так само, як перехід крізь стіну, вона не дух чи привид, цілком реальна істота. З плоті, крові, ще й у невидимій, зате добре відчутній хмарці надзвичайно тонкого, вишуканого аромату. Незнайомка мала чудовий смак, і це визначалося не лише запахами.

Вбраною вона була бездоганно.

Причому Клим, не вважаючи себе великим знавцем моди, таки звернув увагу: пані сама давала вказівки своєму кравцеві. Прагнучи водночас дотримуватися останніх модних течій і лишати за собою право на індивідуальні зручності. Модерн, який останнім часом цінували дами, подекуди – у поважному віці, вимагав підкреслювати вузькість талії. Сукня була чорною, але не різала очі, не робила її власницю похмурою чи лиховісною. Навпаки, навіть чорний колір може давати м'який оксамитовий відтінок. А сірий широкий пасок, немов розділивши тулуб надвоє точно посередині, лише додавав одягу стилю, дивним чином підкреслюючи суперечливу натуру незнайомки.

Верхня частина завершувалася викотом, досить великим, аби підкреслити округлість білих плечей та не ховати аж дуже груди, – й при цьому не надто сміливим, аби давати волю нахабним та безсоромним чоловічим очам. Жінка залишила їм безмежний простір для фантазії. Натомість нижня частина трохи сперечалася з модою. Спідниця, всупереч її вимогам, була розкритою й пошита так, аби не стримувати, а дозволяти пані вільно рухатися.

Придивившись, Клим помітив візерунок – тонка ліана вилася від країв сукні вгору довкола талії, ховаючись там під паском та виринаючи знову, аби цнотливо й водночас – зухвало обвити ліф.

Шлях ліани окреслював дрібненький бісер. Руки жінка заховала під тонкі чорні напівпрозорі рукавички, лівий зап'ясток стискав масивний, оздоблений стразами браслет. Правиця гралася складеним віялом, легенько поляскуючи ним по лівій долоні. Каштанове волосся ховалося під елегантним капелюшком з не надто широкими полями, що, як мимоволі відзначив Кошовий, зазвичай теж до певної міри сковує, роблячи жінку не зовсім зграбною.

Вона хоче завжди почуватися комфортно й домагається цього, підсумував Клим.

Побачивши, як підхопився їй назустріч Ольшанський, ледь не перекинувши при цьому стілець, зрозумів – ця жінка зайшла не випадково. А її поява, як і сама персона, має для слідчого величезне, поки що нерозгадане значення. Підвівшись і собі, Клим дочекався, поки поліцейський розшаркається та

поцілує люб'язно простягнуту руку, й за цей короткий час зрозумів: не з повітря вона й не крізь стіну з'явилася. Як усі люди, через двері. Їхній прямокутник проглядався на стіні, просто замаскований, зливається з фарбою.

Значить, тут поруч облаштована таємна кімната. Той, хто сидить у ній, чує розмову. Все цілком зрозуміло, за винятком одного: хто ж насправді така ця пані, якщо їй дозволена непомітна присутність на допитах. А слідчий кримінальної поліції ще й сприймає це за честь. Коли так, то й начальник поліції знає про подібну практику, бо без його відома у департаменті навряд чи щось відбувається.

Стрімко вибудувавши весь ланцюжок, Кошовий зробив єдиний можливий висновок: жінка, яка втрутилася в допит, з якогось дива має досить значний вплив щонайменше на поліцію. І небачені, взагалі незвичні для жінок права й можливості. Зовсім загадка, якщо зважити на вік – вона виглядала або ровесницею Кошового, або – навіть трохи молодшою.

Більше стільців у кабінеті не було. Клим взявся за спинку свого, бажаючи запропонувати дамі сісти, але вона махнула віялом, зробивши заперечливий жест, пройшла до лавки, на якій стояв його розволочений саквояж, легко посунула лахи, примостилася, елегантно поклати ногу на ногу.

– Прошу панство сідати. – Голос виявився грудним, ледь-ледь хрипливатим. І коли чоловіки повернулися на свої місця, вона повторила, звертаючись уже до Кошового: – Геніка Соїку вбили. Чому?

– Не знаю, – вирвалося у Кліма. – То вже справа поліції, з'ясувати обставини. Знайти мотив, окреслити коло підозрюваних...

– Поліція знає, як працювати, – жорстко перервала його жінка. – Робитиме все, що треба робити. Поясніть, чому ви відкидаєте самогубство. Бо я, – тепер сірі очі глянули на Ольшанського, – маю таку саму думку.

– Пані Богданович, але ж факти! – заметушився слідчий. – Тобто... Нема фактів! Двері зачинені зсередини! Вікна на другому поверсі, теж прикриті! Наливка на столі, пістолет у руці, куля в голові! Жодних слідів боротьби, пані Магдо! Це ж дуже просто!

– Пане Ольшанський, мій покійний чоловік завжди застерігав від пошуків простих рішень у складних питаннях, – мовила жінка. – Я відкинула самогубство, бо знала адвоката Соїку особисто. Півень мав би знести яйце, аби пан Генік наклав на себе руки. Проте моєї жіночої інтуїції та досвіду спілкування із загиблим не досить для поліції. Кому, як не мені, це знати.

– Атож, – підхопив їй у тон Ольшанський. – Кому, як не вам, пані Магдо.

– У вас, пане Кошовий, напевне є пояснення, – загадкова дама знову перевела погляд на Кліма. – Не дивуйтесь, я бачила ваш паспорт. Мало користувалися. Новенький, недавно виправили, як я розумію.

– Це мій перший виїзд за кордон, – бовкнув той, далі ляпнув зовсім недоречно: – Я навіть у Парижі не був, а туди всі мої знайомі збираються, мов на прощу...

– До чого тут Париж та проща? – Тонкі підмальовані брови Магди стрибнули вгору. – Я була в Парижі. Але не бачу в цьому нічого особливого. Ми, піддані Його Величності цісаря, маємо змогу вільно мандрувати Європою. Я вже думала вибратися в Новий Світ, аби не... – Тут вона замовкла, махнула віялом, ніби відганяючи геть непотрібні зараз балачки. – Отже, прошу дуже, розвійте мої сумніви. Раз ви кажете так упевнено, що адвоката з Личаківської вбито, значить, знаєте більше за поліцію. Слухаємо вас.

Тепер на Кліма в очікуванні дивилися дві пари очей.

Він кахикнув у кулак, враз відчувши власну значимість.

– Ну, коли вже так... Я давно не бачив Євгена... пана Сойку, ми лише листувалися. Проте, як ви чули, працював у нього помічником. Вивчив деякі звички. Й не думаю, що він їх поміняв за роки життя тут, у Європі, у Львові.

– Що ви хочете цим сказати?

– Я мав більше часу на огляд місця пригоди, ніж поліція, – пояснив Кошовий. – Поки по неї бігали, я лишився у квартирі стерегти її, нікого не пускати. Сам не повірив у самогубство. Проте, кажу ж, тривалий час не спілкувався з паном Сойкою тісно. Щось могло змінитися. Та раз ви, пані... Богданович, вірно?

– Правильно. Далі.

– Ага, так от: раз ви, пані Богданович, знайомі з ним настільки, аби так само відкинути припущення про кулю в лоб, він справді лишився таким, яким був, у ставленні до життя. Звісно, голих припущень мало. Тож я дозволив собі оглянути квартиру, поки не наспіла поліція. Пане Ольшанський, не робіть круглих очей – я саме збирався зараз викласти вам свої думки й поділитися висновками.

– Слухаємо вас, – підбадьорила Магда.

– Найперше – у квартирі були сторонні, – сказав Клим. – Щонайменше одна людина, дорослий чоловік. Не друг, але якась потрібна особа. Важливий клієнт чи діловий партнер.

– Звідки висновки?

Для наочності Кошовий втягнув носом повітря.

– Запахи, пані Богданович, – пояснив, остаточно зрозумівши: зараз звітує саме їй, слідчий з невідомих поки причин обмежується лише пасивною функцією присутнього слухача. – У сусідній з кабінетом кімнаті, котра правила Сойці, як я розумію, за спальню, було накурено. Тютюн доволі міцний, запах стійкий, різкий та, даруйте, пані, смердючий. Пан Сойка такого не курих, полюбляв ароматний, більш тонкий. Накадити міг лише відвідувач, але чому запах так в'ївся, що протримався аж до ранку? Бо ви

вірно сказали, пане Ольшанський, – вікно спальні зачинене, й то щільно. Ще один висновок – відвідувач пробув у адвокатовій квартирі досить довго, раз устиг так начадити. Не рятувало вікно, яке господар напевне ж прочинив. Надворі, я чув, учора стояла така сама, незвична для Львова спека. Помешкання недостатньо провітрилося, протягу не було, звідки взятися.

– Гість пішов, – проказав слідчий, звірившись зі своїми записами. – Двірник засвідчив: у pana Сойки справді були люди. Прийшли вчора ранком. Потім один вийшов і не повертався. Інший сидів до сутінків, але теж забрався. Після того пан адвокат спустився й зайвий раз нагадав тому церберові з мітлою, аби до нього нікого не пускав. Не приймає. Я до того, пані Магдо, що пан Геник усе одно зостався сам у квартирі.

– Він і зачинив за собою двері зсередини, – погодився Клим. – Але хто зачинив вікно? Сойка не міг, ну не міг сидіти в помешканні, просякнутім запахом бридкого тютюну! Сам курець, але ж курець-гурман, скажу я вам! До того ж говоримо про непростого гостя.

– Чому? – Брови Магди знову скочили догори.

– Першого-ліпшого, та ще й шанувальника смердючого курива, пан Сойка не лишив би на цілий день у своїй спальні. Йому там потім спати, розумієте? Під вечір уже не так пекло, віяв легкий вітерець.

– Збиралося на дощик, навіть бризнуло, – вставила Магда.

– Тим більше! Скажімо, у спальні сиділа й курила не близька, але потрібна йому людина. Нарешті вона пішла. Або адвокат її виставив під якимось приводом, усяке може бути. Що він зробив би найперше? Провітрив кімнату! – Відчувши, як око зараз смикнулося досить сильно, Кошовий трохи притримав його край пучкою, розуміючи, як кумедно виглядає.

– Але стулки вікна зачинені, та ще й ізсередини. Тільки я уважно оглянув їх. Не торкаючись, звісно, там повинні знайтися сліди, придатні для зняття пальцевих відбитків за методом Гелтона.

– Метод Гелтона. Дактилоскопія, – кивнув Ольшанський і буркнув: – Як на звичайного адвоката, ви забагато знаєте про наші поліцейські справи.

– Хіба це погано? У мене були приятелі в київській розшуковій поліції. Я ж певний час спеціалізувався переважно по кримінальних справах. Мені колись пояснювали про один нехитрий кунштук із практики квартирних злодіїв.

– Квартирних злодіїв?

– Саме так, пані Магдо, – тепер Клим відчував до себе неабиякий ширий інтерес. – Стулки зачиняються на гачок. Він зазвичай трохи вигнутий. Якщо обережно закріпити його у вертикальному положенні, а потім ззовні потягнути на себе стулки, сильно сіпнувши у потрібний момент, гачок упаде точно в паз. Вуаля, вікно зачинене. – Він картинно розвів руками. – Не думаю, що місцеві крадії-надомники відрізняються від київських за підходами.

Господар кабінету кашлянув, нагадуючи про себе.

– У Львові, Відні, Парижі, Берліні чи Празі, шановне панство, злодії залазять до будинків через вікна, аби зробити свою справу. Вони, перепрошую, не домовляються між собою про правила. Якось так повелося в світі: на різних частинах земної кулі крадії самі доходять до того, що коли двері зачинені, треба не копати під стіною, а непрохано заходити інакшим, простішим способом. Ваші доводи, пане Кошовий, досить логічні. Але! – Ольшанський багатозначно підніс догори пальця. – Самі кажете, мали колег у кримінальній поліції. Так вони мушили вам пояснити: злодій, чие ремесло – квартирні крадіжки, ніколи не вбиватиме людину.

– Кажіть щось, – сухо мовила Магда.

Клим розвів руками.

– Що говорити? Я пояснив, чому, на мою думку, адвоката Сойку вбито. І нічого не сказав про те, що вбивця і крадій – одна особа. Більше того, навряд чи слід шукати звичайного злодія. Судячи з поведінки пана Геніка, як його тут називають, у нього були таємниці. Скажімо, не хотів, аби його гостя бачив той цербер при вході. До того ж, пані та панове, я на власні очі бачив – слідів боротьби не було. Сойка підпустив свого вбивцю близько. А значить, не здивувався, що саме цей чоловік завітав не через двері, а крізь вікно. Вони могли навіть домовитися про це... Вбивця, зробивши свою справу, пішов, я прийшов. Тільки зробив усе для того, аби склалося враження: квартира жертви зачинена з усіх боків, ізсередини. Вбивство в замкненій кімнаті, кажу ж вам. Класика жанру.

– Це лише припущення, – буркнув Ольшанський.

– Вірно. І займатися далі, перевіряючи їх та встановлюючи істину, – справа поліції. Даруйте, може здатися, я беру на себе сміливість указувати вам у вашому місті та вашій країні, як треба працювати...

– Видно, що адвокат, – перервав слідчий. – Плетете так само густо й пишно, як покійний пан Сойка. І вся інша ваша жива братія...

– Пане Ольшанський, – мовила Магда, знову легенько стукнувши себе по лівій долоні віялом, – адвокат Кошовий – свідок, не підозрюваний. Як відомо, я не дуже знаюся на поліцейській роботі. Проте мій покійний чоловік дослухався б до слів цієї людини. Згодні?

– Ніхто краще за вас не знав шановного пана Густава, пані Магдо, – у голосі слідчого Клим почув покору й капітуляцію. – Чесно кажучи, так навіть краще.

– Як? – Магда пронизала його гострим поглядом.

– Вбивство.

– Краще, що Сойку вбито? – вирвалося у Кошового.

Ольшанський почервонів, на якусь мить втратив контроль, однак, швидко опанувавши себе, пояснив:

– Самогубство – великий гріх, пане адвокат. Той, хто зводить рахунки з життям із доброї волі, кидає виклик самому Творцеві. А так пан Євген Сойка – жертва жадливого злочину. Його поховать гідно, не виникне проблем, як це трапляється із самогубцями. Поліція ж шукатиме, хто це зробив. І все одно... Ваших здогадів поки замало, прошу пана.

Кошовий знизав плечима.

– Так тримайте ще дарунків, мені не шкода. – Говорячи, він дивився на Магду, знову немов рапторуючи їй: – Самогубці лишають записки. Або звинувачують у своїй смерті весь світ, або – прощаються, не клепаючи ні на нікого. Поруч із тілом жодного послання не знайдено. Кошик для сміття порожній.

– Той випадок, коли міг не написати прощального послання, – зазначив Ольшанський.

– Може бути, – легко погодився Клим. – Тільки ж є ще пістолет.

– Покійник тримав його у руці.

Кошовий хитнув головою.

– Не тримав. Людина, стріляючи собі в голову, не падає так, як лежав на підлозі Сойка. Руки розкинуті, мов крила. У різні боки, досить широко. Пістолет міг випасти. Міг лишитися в правиці. Але в кожному разі рука неодмінно притислася б до тулуба. Хоч ліва, хоч права. – Зараз Клим говорив, старанно добираючи слова, аби сказане звучало максимально точно й не мало подвійного смислу: – Я уважно роздивився тіло, поки чекав поліцію. Пістолет поклали під праву долоню. Дивно, чому поліція того не помітила...

Розділ шостий

Двадцять корон і єврейське щастя

Клим вийшов із поліцейської управи на вулицю з відчуттям, ніби його виправдали й випустили на волю.

Тільки настрої все одно погіршився порівняно з уранішнім. Уже зник ефект від новизни. Розвіялася ейфорія від приїзду не лише в нове місто чи на нове місце, а й у справді інакший світ. Зараз почувався переможеним. Уявив себе у кам'яному мішку, з якого нема виходу. Незнайоме, але цікаве за кілька годин стало чужим, ворожим. Місто перемогло його, зануривши у свої звичаї, мовне розмаїття, запропонувавши інакші, проте не менш суворі закони буття.

Адже справа навіть не в наглій смерті Євгена Сойки – єдиної знайомої Климові людини, на чиї поради він збирався спиратися попервах. У листі адвокат писав, що по приїзді молодший колега може пожити в нього, поки не стане на ноги. Обіцяв підтримку. Натякнув: помічник потрібен і у Львові. Тож Кошовий зможе освоїтися на новому місці й у новій країні, згодом – ще й почати, як планувалося, власну практику.

Проте знайомства й досвід – наживне. Вбивство Сойки – трагічний збіг обставин, та внаслідок цього Клим лишився без даху на головою. І, що найголовніше, без грошей, а значить – без жодних можливостей орендувати куток.

Про повернення назад до Києва не могло бути й мови. Не арештують відразу. Та проблеми все одно матиме, й не лише він. «Вовчий квиток» виписаний, тож у кращому випадку доведеться найматися двірником чи вантажником, у гіршому – виїжджати далеко в Сибір, на заслання, під поліцейський нагляд. Чомусь Кошовому здавалося, що його таки відправлять у холодні краї: так можна гордо відзвітувати про успішну боротьбу з неблагонадійними елементами.

Ні, повернення виключене. Принаймні – найближчими роками.

До того ж коштів навіть на дешевий квиток не було. Закласти в ломбарді теж нічого не вийде, несесер – чи не єдина його цінність. Тому Клим не поспішав іти геть від поліцейської будівлі, походжав мурованим хідником та погойдував спакованим саквою. Йому просто не було куди йти. І жодних думок із цього приводу в голову не йшло.

– Молодий чоловіче! – почувся ззаду.

Гукав Шацький. На відміну від Кліма, він світився від задоволення й водночас виглядав заклопотаним, зосередженим та метушливим. Коли наблизився, Кошовий помітив те, чого не розгледів у погано освітленій камері: з вух та ніздрів Йозефа стирчали неакуратними пучками кушчики волосся. А брови були густими, що вкупі робило нового знайомого схожим на лісове створіння з казок, котре очистилося від листя й моху, вдягнуло пошарпаний міський костюм і капелюха.

– Вас відпустили, пане Шацький?

– Ще краще, пане Кошовий, – мене виправдали!

– Але ж, наскільки я розумію, вас ні в чому офіційно не звинувачували, аби ці звинувачення зняти.

– Шацького перепросили! – урочисто заявив той, розправивши плечі й випнувши колесом худі груди. – Я вимагав, аби вони написали на гербовому папері, що не мають доказів проведення мною підпільних абортів! Я покажу це моїй Естер. Бо вона вже знає, за що мене затримала поліція на очах у всіх Кракідалів! Нині це головна новина, і я підкину їм усім розмов іще на день!

– Як це?

– Отак! Зараз жиди Кракідалів, коли не всі жиди Львова, обговорюють нищість вашого покірного слуги. Жінки жаліють мою Естер та наших дітей, у яких, виявляється, такий безсовісний тато. Тепер же ті ж самі євреї почнуть уголос думати, хто б це міг наклепати на Шацького, змішуючи його чесне ім'я з найбруднішим у місті брудом! Де й подінеться нудьга, це я вам кажу!

– І вам видали папір?

– Спробували б не видати! – Йозеф хотів витягти рятівний документ із кишені та похвалитися, але в останній момент передумав, лиш поплескав себе долонею по тому місці, де в піджаці була внутрішня кишеня. – Я, перепрошую, знаю свої права! Можете привітати!

Клим простягнув Шацькому руку, яку той міцно схопив, потиснув і сильно труснув. Зібрався ще щось сказати – і завмер, так і не відпускаючи правицю. Перехопивши його погляд, Кошовий побачив Магду Богданович.

Двері молодій жінці відчинив особисто дебелий грубий вусань у форменому мундирі. Високий чин, не інакше. Поліціант при вході виструнчився, взяв під козирок, і Магда гойднула віялом у його бік, даючи зрозуміти – помітила й оцінила. Тут же наспів відкритий фаєтон. Поки пані Богданович, спираючись на люб'язно простягнуту руку супутника, сідала в коляску, з приміщення вийшов слідчий Ольшанський, для чогось показавши поліцейському стиснутого кулака. Магда вже сіла, вусань приклався вустами до зтягнутої рукавичкою жіночої кисті, Ольшанський розкланявся, навіть шаркнув ногою, причому вийшло в нього досить зграбно. Кучер смикнув віжками, фаєтон рушив, пасажирка кивнула поліцейським чиновникам на прощання.

Дочекавшись, поки гостя зникне за найближчим рогом, грубий, з вигляду – старший над Ольшанським, зиркнув у бік Кошового. Зі свого місця Клим помітив: погляд неприязний. Що мав високий поліцейський начальник проти нього особисто, молодий адвокат не зрозумів. Тим часом вусань, буркнувши щось слідчому, повернувся до приміщення, вже не дивлячись на Кліма.

– Пан Понятовський, – проговорив Шацький.

– Хто це?

– Томаш Понятовський. Начальник департаменту кримінальної поліції, – охоче пояснив Йозеф. – Але якби тут, прошу пана, було в цей момент інше поліцейське керівництво, пані Магду проводжали б так само урочисто. З нею вітається сам президент міста. А поліція рахується, незалежно від департаменту. Та що поліція, пане Кошовий! Пані Богданович цілує ручку більша половина депутатів сейму!

– У неї впливовий чоловік?

Відповісти Шацький не встиг – до них саме наближався слідчий, послабляючи на ходу краватку. Йозеф склав докупи вказівний та середній пальці, приклав до краю капелюха, окреслив легенький уклін.

– Мої шанування, пане Ольшанський! Як ваш другий кутній знизу?

– Залиште нас на хвилю, пане Шацький, – процідив той, ігноруючи його слова.

Коли лікар слухняно відійшов далі, слідчий став перед Климом, закривши зігнуті великі пальці обох рук у бічні кишенки жилетки. Від того його суха фігура стала ще більше нагадувати великого цвіркуна. Дивлячись просто в очі Кошовому крізь круглі скельця окулярів, Ольшанський заговорив тоном, котрий не передбачав розмову. Так зачитують розпорядження, обов'язкове для виконання.

– Ви дуже уважна й спостережлива людина, пане Кошовий. Не чекайте лиш, що кримінальна поліція буде вам за це красно дякувати. Її навіть залучить консультантом. Пані Богданович вважає ваші висновки вартими уваги. Через те поліція шукатиме вбивць Сойки... якщо в процесі не знайдеться доказів, що він таки наклав на себе руки. Але його поховать, як належить. Хоч тут врятували репутацію свого старшого товариша. Тому раджу вам, і не лише від свого імені, а від імені керівництва департаменту: більше до справ поліції не наближайтеся. Винагорода за це та допомога – вашу особу не перевірятимуть так пильно, як на те заслуговують близькі знайомі пана Геніка. Нехай ви не бачилися багато років. Для нас цей факт нічого не означає і вас не виправдовує.

Віко сильно смикнулося.

– Виправдовує? Я завинив уже тим, що знав адвоката Сойку раніше й працював із ним?

– Дозвольте більше нічого не пояснювати вам, пане Кошовий, – викарбував слідчий. – Інакше ви знову захочете влізти в справи, які вас зовсім не стосуються. І ось, – права рука вивудила з жилетної кишенки складену в кілька разів асигнацію: – Тут двадцять корон. Вас обікрали, але ви допомогли поліції. Можете вважати це невеличкою премією від департаменту. Залишити у Львові без грошей людину, котра не має знайомих і житла, небезпечно не лише з погляду моралі, а й з точки зору закону. Раптом закортить роздобути копійку незаконним шляхом.

Вивільнивши ліву руку, Ольшанський узяв Клима за праву кисть, вклав купюру в долоню, затиснув кулак, відпустив. Аж тоді відступив, помахав рукою.

– Бажаю вам успіхів, пане Кошовий. І більше не зустрічатися за подібних сумних обставин. Мабуть, з такими розумними нам краще взагалі здибуватися нечасто.

Сказавши так, слідчий повернувся й неквапом рушив до приміщення. Він ще не встиг зайти в двері, як Шацький уже стояв поруч, сіпав Клима за лікоть:

– Що таке? Про що він говорив із вами?

– Схоже, адвоката Сойку не шанували в департаменті поліції, – замислено мовив Кошовий, розтискаючи кулак. – І, здається, державний службовець тицьнув мені подачку, аби я забрався звідси чимшвидше. Вам поліцейські давали хабарі, пане Шацький?

– Не знаю, як називаються гроші, котрі вони платять за те, аби Шацький наводив лад у їхніх ротах, – зітхнув Йозеф. – За роботу мало, як каже моя Естер. Хоча вона переконана, що я себе взагалі невисоко ціную. Інакше давно вже заволодів би усім золотом світу. Але все ж дають досить для того, аби я тримався за свою клієнтуру. Курка клює по зерняті, молодий чоловіче, і ви бачите перед собою саме таку курку... Чому ми стоїмо?

– Йдіть, – зітхнув Клим, далі стискаючи купюру в пальцях. – Я вас не затримую.

– Я піду, – погодився Шацький. – А куди подінете себе ви? Згадуючи вашу невеселу історію, ці двадцять корон можна вважати такими, що впали з неба. Тільки цього не досить, аби протриматися довго.

– Тонке спостереження, – погодився Кошовий. – Ви щось пропонуєте, пане Шацький?

– Запрошую вас до себе в гості, раз ви все одно не маєте інших ідей. – Йозеф зробив широкий жест, аристократично змахнувши кистю. – Побачите, де живу. Спробуємо вмовити мою Естер нагодувати вас. Бо буркотіння у вашому шлунку я чув, ще коли ми сиділи в одній камері. І потім, вам же кортить дізнатися, чому перед пані Магдою Богданович так тремтять сильні міста цього.

– Інтригує, – посміхнувся Клим, ховаючи гроші в кишеню. – Навіть не персона пані Магди, а можливість покласти щось на зуб. Вибору в мене нема. Ведіть, пане Шацький.

Лікар поцмокав губами.

– Знаєте, ми з вами за короткий час пережили багато несправедливого. Нас позбавили волі, що є цілком неприпустимо для невинної людини. Тому, виходить, між нами має встановитися тісніший зв'язок. Більш довірливий.

– Мабуть, – промовив Кошовий обережно. – А... ви до чого це зараз...

– До того, молодий чоловіче: пропоную віднині перестати панькатися. Можете називати мене просто Шацький. Або – просто Йозеф. Ціную вашу русинську шляхетність, але краще зі мною без церемоній. Згода?

Клим мовчки потис простягнуту руку.

Йшли пішки.

Кошовий спершу хотів говорити далі, надто багато питань набралось до несподіваного провідника й навіть рятівника. Уже зрозумів: цей єврей не такий простий чоловік, яким виглядає або хоче здаватися. Знає досить багато, і джерела таких знань, як відчував Клим, довго лишатимуться для нього загадкою. Щось підказувало: поки не визначився сам із найближчим майбуттям, доведеться триматися Шацького, хоче він того чи ні. Сам же Йозеф вочевидь тішився зі своєї місії, з чого напрошувався дивний висновок: зубному лікареві, котрий усім себе вихваляє, менш за все кортить

лікувати зуби. Принаймні порпатися щодня в чужих ротах – не зовсім те, чому Шацький бажав би присвятити все своє активне життя чи бодай більшу його частину.

Та незабаром після того як рушили, всяке бажання балакати на ходу зникло. Від самого ранку Клим пережив у незнайомому, зовсім чужому місті стільки подій, що вже мимоволі вважав себе його частиною – до того моменту, поки Йозеф не повів його за собою неширокими крученими вулицями. Кошовий знову розгубився, хоч мав поводиря: зрозумів – лишившись сам, ніколи б не вибрався з місця, яке вже охрестив величезним мурованим лабіринтом. Відчуття безпорадності множилося ще й від того, що старе місто жило. Цими вулицями спокійно ходили люди. Хтось спішив у справах, хтось – просто гуляв, але всі перехожі почувалися вільно, мов у себе вдома.

Власне, вдома вони й були. Климові голова йшла обертом від того, що він тут на багато кварталів, як не на цілий Львів, один такий. Дорослий, з вищою освітою, грамотний – і все одно немов дитина, викинута з човна посеред ставка на глибокому місці. Хочеш впливати – вчися. Нема сил гребтися, є бажання тонути – Бога ради. Тутешній народ повний поваги до себе, впевнений у власних силах, ще й трошки пихатий.

Принаймні таким було перше Климове враження.

Якби не страх заблукати, опинитися в безвиході серед сірих кам'яних стін та необхідність принижено просити допомоги, подібний розпач не пройняв би Кошового. Тим більше, що навіть у казематах «Косого капоніра» він почувався спокійніше: про в'язня знають, його долю так чи інакше вирішать, а отже, сиди й покірно чекай, коли тікати нема жодного бажання. Зараз, знаходячись на волі, Клим не до кінця почувався захищеним.

Ось чому він замовк, рухаючись у фарватері Шацького, боячись загубити провідника й по ходу намагаючись зафіксувати назву кожної вулиці, кожен поворот, закріпити у пам'яті весь маршрут. Зосередившись на цьому, занурившись у пізнання міста по саму маківку, Кошовий вирішив поки не відволікати себе розмовами – потрібними, корисними й цікавими, але в цей момент – зайвими.

Зі свого боку, Йозеф теж не намагався підтримувати розмову. Удавана безпечність на короткий час зникла, він думав про своє, що не заважало йому чудово орієнтуватися у вулицях, вуличках та провулках, якими він вів свого гостя. Лише коли виринули після чергового повороту на проспект, Кошовий зрозумів: насправді йшли вони не так довго, як йому здалося. Навпаки, Шацький вивів свого супутника на центральну частину Львова шляхом коротшим, ніж зазвичай. Повз них саме продзеленчав по рейках трамвайний вагон, а коли від'їхав, Йозеф показав на широкий бульвар, який відкрився Климовим очам.

– Прошу знайомитися, ви в серці Львова. Гетьманські Вали, так тут кажуть. Я ще застав час, коли на місці бульвару текла Полтва.

– Річка?

– Колись судна по ній плавали, – кивнув Шацький. – А вже двадцять років вона як Стікс, під землею. Хіба не веде в царство мертвих, хоча хто знає,

я ручатися за це не беруся. Містяни скаржилися: мухи, комашня, як вийде з берегів – багнука з намулом, брички вгрузали, панни з панянками бруднили сукні. Тому й сховали. – Він легенько постукав себе по грудях. – Сам бачив, на моїх очах робилося. А нині мій старший син навіть не уявляє, що колись ось ці вулиці були двома берегами. Нам отуди, ми майже прийшли. Вже недовго.

Рука Шацького показала в бік величної, не стільки святкової, скільки урочистої будівлі, в якій Клим безпомильно вгадав театр.

– Опера, – ніби прочитав його думки Йозеф. – Закриває собою передмістя. Злі язики кажуть, Оперу навмисне так звели, аби гарне кидалося в очі, а те, що далі, ніхто не бачив.

– Так страшно? – спробував пожартувати Кошовий, сам не розуміючи до пуття, із чого.

– За нею передмістя. Живе переважно єврейська голота, хоч там найбільші й найдешевші місцеві базари, – пояснив Шацький без тіні посмішки. – Мали б жити заможніші люди. Бо гендлюють, усе куплять і все продадуть. Ніби при грошах. Тільки все воно чомусь – не багато корон, а багато крейцарів. Мабуть, так виглядає в Кракідалах жидівське щастя. Хоча є місця, де те щастя виглядає інакше. – Мовивши так, Йозеф тут же виставив перед собою великі руки долонями вперед, ніби захищаючись, швиденько зацокотів: – Тільки Боже збав, аби хтось та й жалівся! Маємо таку долю, на яку заслужили. І радіємо, що Бог посилає те, що маємо, і за це можна годувати родину.

Разом обірвавши тему, котра напевне була для нього не надто приємною, Шацький рушив у бік Оперного. Климові не лишилося нічого, як дибати за ним.

Обійшовши театральну будівлю та зайшовши їй у тил, вони майже відразу опинилися в місці, де життя не виглядало аж таким спокійним і розважливим, як за її фасадом. Побачивши перед собою виручий, по-базарному галасливий людський мурашник, Кошовий на мить зупинився.

Боязнь заплутатися у лабіринті середмістя змінилася ще більшим страхом загубитися тут, у юрбі. Бо здавалося: тут усі продають усе, й зараз вир базарувальників затягне до себе, остаточно збивши з пантелику. Здебільшого – євреї, переважно чоловіки, молоді й не дуже, пейсаті, бородаті, не завжди охайні, зате всі як один меткі, наввипередки закликали покупців до свого краму. На східний базар – а Климові випало побувати в Туркестані – це торгове дійство не було схожим, бо гармидер усе ж таки був на порядок меншим. Та все одно побачене нагадувало незвичній до подібного видовища людині єдиний живий організм. Котрий, здається, ніколи не відпочиватиме.

Найбільше заскочила дика суміш мов: польська чулася так само часто, як ідиш. Климові доводилося бувати в місцях осілості євреїв, чути, як вони говорять між собою, й після того він хоча б не робив помилки, називаючи їхню мову єврейською, так її визначали в Російській імперії. Вихваляючи товар, відчайдушно торгуючись, сперечаючись і, зрештою, б'ючи по руках, домовившись про ціну, люди на цьому великому базарі чудово розуміли один

одного. Навіть якщо до мовних букетів додавалася німецька, пізнавана завдяки рубаним фразам, і зовсім-зовсім трошки – українська...

Коли минули перші страхи загубитися в гамірному натовпі назавжди, Клим відчув – на зміну поволі приходить інше. Йому раптом закортіло загубитися, розчинитися в юрбі: те, заради чого він поспіхом виїхав, а коли вже називати речі своїми іменами – втік із Києва. Між тим Шацький помітно пожвавився, бо явно відчував себе у звичному середовищі, серед своїх, у безпеці. Хоч Клим не розумів, що саме могло загрожувати немолодому зубному лікареві.

Велівши Кошовому триматися поруч, він пірнув у галасливий натовп, вітаючись на ходу мало не з кожним третім, встигаючи при цьому запитати одних – про справи, інших – про здоров'я дітей, третіх – чи не болять зуби, і якщо болять, то радив не відкладати, приходити до нього в кабінет негайно. Лавіруючи між гендльрами й покупцями з управністю лоцмана, котрий ладен провести корабель найскладнішим, найпідступнішим фарватером, Йозеф перетнув площу й завернув до найближчої вулички. Тепер у натовпі Клим уже справді не встигав за ним, і довелося гукати, аби поводити зупинився. Той терпляче почекав, а коли Кошовий, трохи засапавшись, наздогнав, пояснив, кивком голови вказуючи напрям:

– Прошу пана, дивіться й запам'ятовуйте. Заблукати складно. Ось, зволите бачити, синагога. Поруч – миква, жидівська лазня. Як самі шукатимете мій дім, запитаете вулицю Лазневу, тут усякий покаже. Далі, за нею, вулиця Ламана. Така її назва, і вона своїм розташуванням цій назві цілковито відповідає. Ходім.

За ринковим майданом було вже не так гамірно, хоч крамниці з гендльрами були й тут. Причому в кількості, яку Кошовий не спостерігав у центральній, поважнішій частині Львова, і приблизно таку бачив у Києві на Подолі, теж передмісті, котре з недавнього часу непомітно ставало важливим і невід'ємним міським продовженням. Шацький, простуючи Лазневою, далі вітався на всі боки, то ледь підносячи капелюха догори, то просто торкаючись пальцями крисів. Настрій уже помітно поліпшився.

Завернувши до себе на Ламану, враз зупинився, вклякнув стовпом. Не чекаючи такого, Клим, дріботячи позаду, налетів, штовхнувши поводитиря в спину. Швидко оговтавшись, негайно вибачився. Та Йозеф раптом утратив до свого гостя інтерес, принаймні – на короткий час. І Кошовий раніше почув:

– Ага, Шацький, то ти вже таки прийшов додому? – і вже потім побачив жінку, якій належав голос.

Вона стояла перед ними серед вулиці, на бруківці, розставивши міцні сильні ноги, взуті в грубуваті черевики з тупими носами. Здавалося, жінка впирається в брук, намірившись витримати ворожу навалу й при цьому встояти. Зріст середній, практично один в один із заскоченим Шацьким, його робив трошки вищим хіба капелюх. Натомість ця не стара ще жінка трохи роздалася вшир, що вкупі з впертими в боки руками додавало їй войовничого вигляду. Нижній край не нової, проте чисто випраної білої блузки, застебнутої під горло, ховався під широкою спідницею із шотландки. Шию прикрашало простеньке намисто, волосся кольору густої смоли було закручене вузлом на голові й нагадувало велику гулю.

Знаючи, що далі буде, й випереджаючи словесний водоспад, Йозеф виставив уперед руки, ніби затуляючись розчепіреними долонями:

– Естер! Мовчи, Естер! Мене виправдали й відпустили! Невже ти думаєш, що поліція пускає людей на волю, якщо вони у чомусь винні? Ти хіба не знаєш, що таке цісарське правосуддя?

– І що це таке? – грізно запитала Естер Шацька.

– Це – справедливість, жінко! Це закон і порядок! І потім, сама знаєш – зараз у Львові є кого й за що саджати за ґрати! Шлимазли із бомбами та револьверами зовсім утратили всякий сором! Хіба Шацький повинен займати чуже місце у буцегарні!

Лиш тепер Клим помітив – за зустріччю Шацьких з цікавістю стежить якщо не вся вулиця, то щонайменше – мешканці найближчих будинків. Відчувши частину уваги тутешніх євреїв також і на власній персоні, вчергове зніяковів, повів плечима, сильніше стиснув ручку саквояжа – так, ніби це могло допомогти або від чогось урятувати.

Тим часом Естер посунула на Йозефа.

– Можливо, я й поняття зеленого не маю, що воно є – цісарське правосуддя, – мовила суворо. – Але в такому разі, Шацький, ти розчарував мене зараз куди більше! Бо, бачу я, ти погано знаєш жінку, з якою прожив із Божою поміччю вже дванадцять років! Як мені ставитися до цього?

– Естер, ну хіба я тебе не знаю! Шацького знає половина Львова...

– ...інших Шацький знає сам! – завершила Естер чути вже сьогодні приказку. – Але дружина для тебе виняток! Ти знаєш усіх, крім власної жінки, Шацький!

– Господь із тобою, Естер! Чому, на Бога, тобі таке зайшло в голову?

– Якби ти знав мене, Шацький, так, як я знаю тебе, ти б зрозумів: не встигли тебе відпустити, а до мене вже добігли чутки про твоє звільнення. Мазл тов! Якщо тебе звільнили, значить, ти не робив того, в чому тебе звинуватили за наклепом Лапідуса!

– То це Лапідус!

– Міг би здогадатися! Відтоді, як він відкрив у передмісті власну практику, такого конкурента, як ти, позбавляється вперто. Плеше своїм липким язиком, щоб він у нього відпав, кому попало, де завгодно й що в голову вбредє! Він не знає, шлимазл, що єдиний, хто здатен загубити Шацького, – це ти сам, Йозефе!

– Знову ти за своє, Естер! Ще й при людях!

– Хіба людям нічого про тебе невідомо? Я вже дванадцять років, із того часу, як народився наш первісток, шукаю, де ти закопав свої таланти. Й сушу собі голову, чом не хочеш викопувати їх назад! І неville ти не міг здогадатися, що твоя Естер дізнається про твою невинуватість? Як погано ти

думаєш про свою дружину, Шацький! Ось через що відразу з поліції не поквапився додому! Тебе ж не годували в поліції? Чи зараз у тюрмах годують краще, ніж удома? Тоді я дуже перепрошую, чоловіче, – повертайся назад, нехай тебе харчують там!

– Але чому ти подумала, Естер, що я не квапився додому? Навпаки, я дуже поспішав, аби потішити тебе і всю вулицю приємною новиною: Шацький не робить підпільних абортів! І мені ще доведеться мати серйозну розмову з пройдисвітом Лапідусом...

Естер сплеснула руками, закликаючи сусідів у свідки:

– Подивіться на нього, жиди! Послухайте його! Чи я не знаю, де тебе тримали? Чи я не відаю, скільки часу забирає піша прогулянка від управи додому? Ти мав повернутися дві години тому, Шацький! Де тебе носило? Ти боявся йти додому? Отже, не впевнений у собі? То Лапідус щось угадав, і рило в пуху, га?

Тепер уже Йозеф озирнувся до Кошового, шукаючи в його особі підтримки.

– Естер, я добре тебе знаю! Ти, як завжди, спершу підозрюєш та винуватиш, а вже потім спокійно слухаєш, як усе є насправді. Мабуть, діти за час, поки не було татка, зробили тобі нерви, моя фейгале![30] Поясню: я чекав, поки відпустять ось цього шикеця! Йому потрібна допомога. Його обікрали ці мішугець, [31] батяри. Йому нема, куди піти, і він напевне хоче їсти. Бо, на відміну від мене, зранку не снідав, потрапив у поліцію просто з вокзалу.

Праведний гнів Естер Шацької, мов за помахом чарівної палички, миттю змінився на милість. Лице, таке суворе, враз розпливлося в широкий посмішці, і Клим побачив – вона молодша, ніж виглядає.

– Він голодний? Вей, Йозефе, чому ти відразу з цього не почав? То ти затримався, аби запросити в гості молодого чоловіка? Ти більший шлимазл за Лапідуса, ось що я тобі скажу! Бо не попередив, що в домі будуть гості.

– Як же я міг, фейгале...

– Мовчи, Шацький. Ти сказав, я почула. У нашого гостя є ім'я? Чи ти далі зватимеш його шикецем?[32]

Йозеф кашлянув для солідності.

– Прошу знайомитися. Естер, краще з того, що є в моєму домі. Звісно, крім дітей. Молодого чоловіка звуть Климом. Він...

– Не мороч більше людям голову, Шацький. Запрошуй, бо ким би він не був – не має права лишатися голодним, раз потрапив до Кракідалів.

Оселедець на яблучній підкладці

Жодних розкошів у помешканні зубного лікаря Кошовий побачити не сподівався.

Тож зовсім не здивувався, пройшовши у квартиру на першому поверсі доволі занедбаного прибуткового будинку. Тут було б доволі просторо, адже розмір кімнат був більшим, ніж зазвичай у забудовах бідних кварталів. Вочевидь, зубний лікар Шацький таки мав пристойну практику, аби дозволити собі вибрати кращу з гірших осель, бо тут власник усе ж обладнав ватерклозет. Проте простір було страшенно захарашено.

Більш-менш у порядку Шацький тримав хіба свій кабінет, чи не найменшу тут кімнату, куди Клим устиг зазирнути краєм ока: двері господар причинив не до кінця. Та Йозеф трошки підштовхнув гостя в спину, і той вирішив – Шацький не квапить його до столу, а не бажає, аби стороння людина пхала носа в його свята святих.

У залі, куди Клим вступив, найперше кидався в очі важкий стіл на прямих, звужених донизу ніжках. Овальний та досить широкий, розрахований на велику кількість гостей, що явно вказувало на хлібосольність хазяїна. З дверей, котрі вели до сусідньої кімнати, спершу виткнула цікаве личко, а потім вийшла сама дівчинка років десяти, дуже схожа на Естер Шацьку, особливо – круглими чорними очима. Мимоволі Клим спіймав себе на думці: якщо зараз у цих очиськах можна втопитися, що буде, як років за вісім вони справді почнуть зводити з розуму молодих людей. Чорне волосся заплетене в дві кіски, тонкі й тугі, кожную вінчала простенька біла стрічка. Кліпнувши, дівчинка мовчки кивнула, вітаючи гостя.

– Рива, – господар представив доньку, зробивши рукою жест, котрий сам напевне вважав елегантним, театральним, але збоку це виглядало не надто зграбно. – То моя гордість, моя принцеса. Бог не може бути одночасно всюди, пане Кошовий. Тому він і створив мою Естер.

– Вашу Естер?

– Разом із іншими жінками, котрі стають матерями, – у тоні Шацького звучали поблажливі нотки. – Колись хтось скаже так про мою Риву.

Він поцмокав губами, ніби добираючи ще слів. Донька при цьому скромно опустила очі. Та раптом із тих же дверей виткнулася ще одна дівоча голівка – і ось уже біля Риви стояла інша, ще менша копія Естер. Сестричка мала років шість, волосся вільно лежало на плечах.

– Іда. Найдавніше на світі юдейське ім'я, – гордо мовив Йозеф, тут же запитавши з удаваною суворістю: – Дівчата, ви вже помагаєте мамі?

– Мама не сказала, що треба робити, – пискнула Іда, взявши при цьому Риву за руку.

– От вона більше схожа на її матір! – На дівчинку націлився вказівний палець батька. – Скільки разів тобі нагадувати: чоловіки чимало б досягнули, аби жінки менше говорили.

– Навіть якщо я ніколи не скажу в цьому домі нічого вголос, ти не робитимеш більше, ніж схочеш! – зухвало труснула кісками Рива.

Тепер Шацький перенацілив пальця на неї.

– Прошу бачити, пане Кошовий! Я сам плутаюся, хто із цих двох подібніший до їхньої матері, дав би їй Бог здоров'я! Ще не думають про те, де татко братиме їм посаг! А вже повторюють за Естер усе, що вона звикла говорити!

– Раз у нас рейвах, значить, тато вдома.

Це сказав хлопчик років дванадцяти, худий, горбоносий, коротко стрижений, схожий на Йозефа. Вийшов із інших дверей, тримаючи під пахвою грубеньку пошарпану книгу. Лице видавало справжній вік, та жилетка, вдягнена поверх сірої полотняної сорочки, все ж робила його трошки старшим.

– Шмулю, ти знову сидиш у батьківській спальні?! – Тепер обурення Шацького було справжнім. – Я тебе просив, я тебе закликав, я водив тебе до ребе Якова, аби він дав настанову: хлопчики у твоєму віці не повинні сидіти на батьківському ліжку!

– Я сидів на підлозі! – парирував Шмуль, із чого Клим зрозумів: батько із сином так гарикаються вже досить давно. – Де мені почитати книжку, коли оці дві герутене[33] влаштували в тій кімнаті рейвах? Мені нема де спокійно вчитися!

– Поц! – проспівав у відповідь дружний дівчачий хор.

– І як ви мені накажете жити в цьому домі? – Шацький накреслив над головами дітей якесь ритуальне коло. – Шмулю, ти не читав на підлозі! Ти взяв книжку і спав на батьківському ліжку! Таких лінивих, як ти, я не бачив, скільки живу! Ти будеш мені говорити, що це не так?

Звідкілясь із дверей почувся дитячий плач. Дівчатка озирнулися, Шмуль випнув груди з переможним виглядом, копіюючи батьків жест, а в залі з'явилася Естер. Не зважаючи на сина, спрямувала стріли праведного гніву на доньок:

– Це вас так можна залишити на вашого брата? Це ви так дивитесь за Даніелем, поки я чекаю на вашого батька?

– А вона не хоче! – Пустивши руку сестри, Іда тицьнула на неї пальцем.

Рива, відступивши на півкроку, легенько вдарила меншу по правиці.

– Це вона не хоче! Каже – Дені постійно плаче!

– Ви теж постійно плакали! – суворо цикнула Естер, відмахнулася, даючи зрозуміти – розмову завершено, і діловито роззирнулася: – Риво, вертайся до Дені, ти старша. Ідо, ти мені потрібна. Все одно вас із Ідою зараз не

можна лишати в одній кімнаті. Шмулю, якщо ти хочеш читати або тобі просто ніде себе діти, йди в батьків кабінет. Усе одно йому, як я бачу, він не скоро знадобиться. Шацький, ще мій покійний тато говорив про тебе – будеш великою людиною, якщо захочеш працювати хоча б із цікавості, а цікавитися тим, що не стосується людських зубів. Запрошуй пана до столу.

Розставивши все та всіх по своїх місцях і лишившись вельми задоволена собою, Естер знову зникла в напрямку, де, як розумів Клим, знаходилася кухня. Понуривши голову, за матір'ю подріботіла Іда. Скривившись, повернулася до кімнати Рива, а Шмуль з виглядом, ніби справді здобув щойно серйозну перемогу, посунув до батьківського робочого кабінету. Поки він ішов, стихився дитячий плач.

Тепер чоловіки лишилися в залі самі.

Йозеф полегшено зітхнув.

А Кошовий зрозумів, чому Шацькому потрібен стіл саме такої форми та розмірів.

Вони всілися, аби бути один навпроти одного.

Лікар витягнув і склав перед собою довгі руки, переплівши пальці. Клим же, мостячись на стілець, відчув, як той зрадницьки рипнув під ним. Не сильно, не було підозри, що зараз розламається. Та все ж меблі розсохлися, й служити їм, поки господар не втрутиться, лишилося недовго. Принаймні Кошовому напрошувався саме такий висновок. Зате стіл стояв міцно, здавалось – назавжди.

– Так ми про щось почали з вами говорити, – нагадав Йозеф.

– Хотілося кинути щось на зубок. – Клим справді зголоднів, тож було не до зайвих церемоній.

– Ми ж сіли за стіл, – мовив Шацький так, ніби одного цього факту вже досить для насичення.

Приймаючи й таку гру, Клим знизав плечима, демонструючи сумирність, кашлянув:

– Ну, і ще мене цікавить Магда Богданович.

– Якби ви знали, молодий чоловіче, скількох добродіїв різного віку і в статусі, набагато вищому за наш із вами, цікавить ця особа.

– У мене не той інтерес, – поквалився пояснити Клим, бо майнуло – Шацький ще подумає, не дай Боже, про пристрасть або, чого доброго, кохання з першого погляду. – Молода, вродлива й, поза сумнівів, шляхетна пані поводить з поліцаями, як зі своєю челяддю. Чисто тобі цариця з придворними, як не слугами.

– Крулевна, – сказав Йозеф, смачно поцмокавши губами. – Королева, тут ви вірно вгадали.

– Королева, цариця, нема жодної різниці! Мене дивує, що перед нею во фронт витягуються високі поліцейські чини!

– І не лише поліцейські! – Шацький розплів пальці, відбив ними по поверхні столу легкий дріб, гукнув: – Естер! Ми вже сидимо тут із гостем непристойно довго!

Ніби живою відповіддю в залі з'явилася Іда, несучи на круглій тарілці складені в стосик жовтувато-сірі пласкі хлібці. Кошовий готувався, що йому в єврейському домі запропонують мацу і, чесно кажучи, зараз готовий був нею й обмежитись. Подумки лаючи себе за нестриманість, Клим підхопив один твердий прямокутний шмат, не встигла дівчинка поставити тарілку на стіл. Жадібно відкусив, захрустів позбавленим смаку й запаху прісним хлібцем. Шацький дивився на нього без краплі осуду, лише промовив:

– З тим, що зараз приготує Естер, смакуватиме краще.

Жуючи, Клим мовчки кивнув. А хазяйка тим часом унесла в руках широкий та видовжений, схожий на човник, таріль. Різко запахло оселедцем і ще чимось, не зовсім звичним у такій композиції. Коли Естер поставила страву перед ними, Клим утратив остаточне почуття міри: підтягнув таріль ближче, роздивився.

Справді, то був подрібнений пряний оселедець, присипаний цибулькою. Сіру субстанцію, на яку вправні хазяйчині руки перетворили солону рибу, рівномірно та охайно розклали поверх чогось зеленуватого, подібного до перетертих овочів. Одні запахи сильно перебивали інші. Поки Клим гадав, Естер пояснила:

– Маєте оселедець на яблучній підкладці.

– Риба з яблуком? – перепитав Кошовий, хоча почув усе дуже добре.

– Ми не їмо таке щодня, – вставив Шацький. – Це просто робиться досить скоро. Перекуска, аби недовго чекати. Ніколи не куштували? Дуже рекоменду.

– Гм... Звідки зараз яблука? Липень, до врожаїв ще далеко...

– Жінки з довколишніх сіл зберігають певні сорти в льохах, – пояснила Естер. – Їх не так багато. Але досить, щоб привезти сюди, на Краківський базар. Цілими ті яблучка вже не зужити. Зате можна дрібненько натерти, додати чорного перцю, перемішати й розкласти так, аби шар підкладки не виглядав тонким. Можна змішати з перетертою морквою, тоді красивіше виглядатиме.

– І зверху – оселедець?

– Оселедець нагору, – кивнула Естер, дістаючи очевидне задоволення від подібних пояснень. – Не треба перемішувати. Прошу брати, смачного.

- А... - Клим зробив жест у бік вільного стільця.

Хазяйка похитала головою.

- Мені ще треба думати, чим повечеряють діти. Бо пан Шацький через зусилля пана Лапідуса має відмову від кількох хворих, спроможних заплатити за візит. - І вже йдучи, кинула через плече: - Хоча для цього нашому Шацькому не завжди потрібен Лапідус. Його Бог послав.

- Чому? - не зрозумів Кошовий.

- Хто б іще давав йому привід бити байдики, - ці слова пролунали вже з кухні.

Йозеф красномовно розвів руками.

- Живемо душа в душу. Більше дванадцяти років. Шмуль наш другий. Перша дитина померла на третій день, ми не встигли дати їй ім'я. Естер з того часу боялася вагітніти, навіть плакала. Мусили не раз удвох ходити до рабина. І хоч далі діти пішли нам у радість, відбиток є. Часом дає нервам волю.

- Я не обговорюю чуже подружнє життя. Тим більше - у домі цього подружжя, - стримано відповів Клим, далі не зовсім розуміючи, як варто себе тут тримати.

- Я у вигіднішому становищі. Бо маю право згадувати власну дружину у власному помешканні. Ви їжте, пане Кошовий. Найкраще робити ось так.

Узявши виделку, Шацький підчепив шматочок оселедця разом із яблучною підкладкою, поклав на мацу, відкусив чимало, захрумтів. Беручи з нього приклад, Клим і собі пригостився. Перець додавав кислоті яблука пікантності, так само як прянощі оселедцевого засолу.

Деякий час чоловіки втамовували перший голод.

Першим заговорив Йозеф, перед тим витерши губи серветкою:

- Так-от про пані Богданович. Хочу вам сказати, молодий чоловіче, що особа ця дуже втаємничена. Або, інакше кажучи, коли бачиш її вперше, відразу виникає бажання розгадати ту саму романтичну таємницю. Тільки ви помиляєтесь.

- Я? Чому я?

- Гаразд, не ви. Не лише ви, пане Кошовий. Усякий, хто бачить пані Магду вперше, - й не знає того, що не дає спокійно спати багатьом мешканцям Львова. Ох, як багатьом! Навіть президента міста це стосується.

- Магда така небезпечна?

– Не для всіх. І потім, загрозу становить не сама пані Богданович. Вона молода вдова. Ті сильні міста нашого, котрі рахуються з Магдою та не заперечують їй, коли ця особа щось скаже чи чогось забажає, бояться спадку, залишеного її покійним чоловіком. То, прошу дуже, правдива бомба. Варто лиш запалити гніт. Усі тремтять від думки, що молода вдова дійсно колись зможе його запалити.

– Усі – це хто?

– Перелік людей величезний. Двісті з гаком осіб, починаючи від згаданого мною шановного пана президента міста.

Климове віко сильно смикнулося.

– Слухайте, пане Шацький...

– Ми домовилися – не панькатися.

– Гаразд. Слухайте, Шацький, я приїхав зранку, а таке враження, ніби прожив тут половину життя. Забагато вражень для першого дня у незнайомому місці. Й ці враження вже перемішалися. Я втомився, правда.

– Охоче вірю.

– Тому дуже вас прошу – не ходіть колами. Прямо скажіть, чому Магда Богданович має право ось так, запросто, говорити з поліцейськими. Та впливати на їхні думки та рішення.

– Не лише на поліцейських...

– Господи, Шацький!

Терпець урвався – Кошовий грюкнув кулаком по столу.

Дзенькнула тарілка. Йозеф хитнув головою, цокнув язиком. З кухні до зали зазирнула Естер.

– Шацький, ти зараз у всій своїй красі! Ти доводиш своїми розмовами до сказу не лише мене! Не забувай, що людина не сидить у тебе в кабінеті із роззявленим ротом, тому не може тобі нічого відповісти! Цей молодий чоловік таки має гострий язик та характер!

– Жінко! – Долоня Йозефа лягла зліва, де серце. – Прощу тебе, жінко, – йди! Заберися, не тріпай мої нерви! Ми про все домовимося самі!

Естер гордо піднесла голову й знову залишила чоловіків самих. За цей короткий час Кошовий устиг засоромитися й відіграти назад. Віко смикнулося ще сильніше.

– Пробачте. Я не повинен був...

– Пусте, – легко подарував йому Шацький. – Нові часи, стрімке життя. Нерви. Хочете коротко? Поясню вам так коротко, як можу. У крісло, про яке згадала моя Естер, часом сідають такі люди, котрі хочуть виговоритися. Але

не знають кому. Тож скромний зубний лікар у них на зразок сповідальника. Естер не права. Коли треба, Шацький уміє слухати, не лише говорити. І ось мої вуха чують таке, чого вуха небагатого скромного жида не мали б чути ніколи...

- Ви знову за своє.

- Навпаки, я випереджаю вашу цікавість. Бо ви ж неодмінно захочете знати, звідки я знаю про все це й навіть більше.

- Я зрозумів. Не тягніть уже.

Шацький знову сплів пальці.

- Магда була одружена з начальником кримінальної поліції паном Густавом Богдановичем. Густав Богданович був старшим за дружину на тридцять років. Коли одружився вдруге, за рік після того як сам овдовів, містом ходили різні чутки. Не стільки пояснювали рішення Богдановича, скільки розбирали наміри Магди. Але відставки начальник кримінальної поліції не дочекався, помер через апоплексичний удар. Вдова лила за ним щирі сльози. Про її причетність до смерті не дозволяв собі говорити ніхто. Тим більше, великих статків по собі Богданович не залишив. Жив у казенному помешканні. Лишити його за вдовою не могли. Але вона мала покровителів, тож досить люксово влаштувалася й досі живе на третьому поверсі «Жоржа». Щоправда, саме зараз там почали будівельні роботи, пані знайшла тимчасовий прихисток деінде. Проте помешкання в готелі лишаються за нею. Щойно все скінчиться, пані вдова повернеться назад.

- Близьче до суті справи, Шацький.

- Перепрошую, тут усе важливо. Та гаразд, повернемося до сумної дати. Отже, невдовзі після поховання, - він, витримавши театральну паузу, повторив, - незабаром, пане Кошовий, підтвердилися чутки про картотеку пана Богдановича.

- Картотеку?

- Збирав компрометуючу інформацію практично на всіх. Від президента міста, депутатів, банкірів і промисловців до прокурорів та суддів. Сам-один робити це не міг. Задіяв штат агентів, котрі збирали небажані відомості за особистим розпорядженням Богдановича й отримували за те додаткову платню. Вони ж, до речі, потім і розбавляли.

- Шукати не пробували?

- Спершу агентам не повірили. Думали - ціну собі набивають при новому начальстві. Але Магда незабаром після смерті чоловіка, десь за півроку, дала зрозуміти: усе в неї. Пан Густав заповів зберігати. Де він ховає усі ці теки, що в них такого - не знає ніхто. Вірніше, всі, хто фігурує, знають, бо рила, як кажуть, у пуху. Ще б хто не знав про власні гріхи! Вона, як ви бачили, молода, здорова та вродлива. Житиме, слава Богу, довго. Тож триматиме в кулачку всіх сильних міста цього.

Кошовий пошкріб потилицю.

– Он воно що виходить... Її яка користь?

– Усякий, кому Магда скаже, готовий виконати будь-яку її забаганку. – Йозеф знову розвів руки. – Хіба не це – втілення заповітних мрій кожної жінки? Хіба не в цьому суть жіночого щастя? Запитайте в моєї Естер, вона підтвердить. А за своє життя пані Богданович спокійна: її охороняє весь поліцейський департамент. У її смерті, тим більше – наглій, взагалі ніхто не зацікавлений.

– Чому?

– Бо всі будуть підозрювати всіх. Як після того жити в одному місті? Ні, поки Магда Богданович живе добре й щасливо, всі кругом спокійні. Ну, а вона не зловживає. Хіба часом може сказати своє слово в магістраті. Вплинути на депутатів. Особливо ж любить цікавитися справами поліції... – Йозеф нахилився, стишив голос: – Ходять чутки, пане Кошовий, що вона за життя навіть давала начальникові кримінальної поліції поради. Більшість із яких були цінними й допомагали розкривати злочини, – він знову випростався. – Так що, прошу пана бачити, жінка дуже-дуже не проста. Маєте до неї інтерес, послухайте мудрого жида: тримайтеся подалі. Їжте ще оселедець. Смакує ж, вірно?

Розділ восьмий

Міняєш місце – міняєш щастя

Того дня Климові довелося пережити ще одну невеличку пригоду.

На фоні всього складного й невеселого, що мав протягом першого дня, історія не вартувала аж такої уваги. Проте для самого Кошового та його найближчого майбутнього вона мала переломне й ледь не ключове значення.

Адже метою перемовин, до яких активно долучився Шацький, стало винайдення Климові даху над головою.

Двадцятка, виділена йому від імені поліцейської дирекції, забезпечувала одну або дві ночі у найдешевшому готелі. Далі треба було або шукати можливість повертатися назад до Києва, або писати батькові листа з проханням вислати трохи грошей, або жебрати чи розвантажувати товарні вагони на залізничній станції.

Варіант телеграфувати татові й просити матеріальної допомоги Клим залишив наостанок, коли інші засоби зазнають фіаско. Найнятися чорноробом було в цій ситуації для молодого чоловіка більш прийнятним виходом. Батько не дуже хотів, аби син тікав від проблем саме до Європи, натякав на інші

можливості. Наприклад, виїхати на якийсь час із Києва та відкрити десь у глибинці приватну нотаріальну контору. На тавро неблагонадійного, закарбоване на Климові в столиці губернії, де-небудь у повітовому містечку навряд чи аж так звертали б увагу.

Тим більше, зв'язки Назара Григоровича Кошового давали можливість дізнатися: переїзд Климентія, котрий, як погодилися сторони конфлікту, наробив дурниць через власну недосвідченість та схильність до авантур, до провінції навіть будуть вітати. Варто йому осісти десь у запорошеному повіті, прирікши себе на добровільне заслання, й про «подвиги» з часом забудуть. Років п'ять такого от вигнання – й можна сміливо повертатися до рідного Києва.

Звісно, Кошовий-молодший на подібний крок категорично не погодився. Мислячи не лише тактично, але й стратегічно, Клим прорахував запропоновану перспективу на ті самі п'ять років уперед. І зробив невтішний висновок. А саме: загрузнувши у провінційному болоті, він не зможе швидко адаптуватися в Києві знову.

Так, двадцяте століття, яке лише восьмий рік як почалося, задало стрімкий темп. Нехай із запізненням, але російські губернські міста розвиваються таки швидше, ніж повіти, де селянський спосіб життя й мислення не проб'єш навіть гарматним ядром, випущеним з максимально близької відстані. У більших містах усе йде вперед. Включно з освітою та технічними практиками. Відсидівши своє в затягнутій одвічним аграрним павутинням провінції, до активного життя Климові повертатися буде ох як складно. За великим рахунком, його матимуть за селяка, котрий з усіх сил прагне підкорити місто. Не зважаючи на те, що в цьому місті він народився, виріс, здобув фахову освіту й скочив через неї в халепу.

Обираючи між околицями Наддніпрянщини та східною околицею Європи, цілком логічно вибрав останнє. І як це виглядатиме, коли вже на другий день після переїзду посилатиме до батька перейняті прихованим розпачем телеграми: мовляв, обікрали, жити нема де, людину, на яку розраховував, убили, настрій – хоч вішайся, тому пришліть, тату, грошей блудному синові. Ні, вже ліпше справді вулиці мести або мішки на станції тягати, аніж це.

Цікаво, що Шацький немов прочитав печальні Климові думки, буквально витягнувши з нього подібні зізнання.

Особливих зусиль не докладав. Кошовому треба було виговоритися, Йозеф лиш підштовхнув його. А коли вислухав, час від часу хитаючи головою й звично цокаючи губами, рішуче підвівся, в категоричній формі сказавши гостеві слідувати за ним. З дому пішов, нічого до ладу не пояснивши своїй Естер, лише попросив не відмовляти нікому, хто проситиметься на завтра. На що дружина відповіла: постійна клієнтура вже несе свої зуби до Лапідуса. Та вона зробить усе від неї залежне, аби переконати людей у криворукості основного конкурента. Нагадавши принагідно чоловікові: клієнтуру повернути назад можливо лише за умови, що лікар буде вдома, у своєму кабінеті терпляче чекати на всіх, кому потрібна допомога. Якщо ж цього шлимазла ніколи нема вдома, таким, як Лапідус, навіть не треба розпускати злих пліток, аби переманити хворих до своїх кабінетів.

Коли Шацький привів Кліма до знайомого вже будинку на Личаківській, той здивувався.

Вертатися сюди Кошовий не бачив жодної потреби. Грізний двірник цербером заступив обом незваним гостям вхід, а на Кліма взагалі дивився недобрим оком. Бо ж уранці цей невідомо хто кричав на нього. І він, поважний сторож брами, якому навіть не всякий пан дозволить собі заперечити, радше дасть крону-другу, дав слабину та побіг виконувати наказ. Ставши на смерть, бульбастий намірився взяти реванш за ранкове приниження – так, принаймні, зрозумів його поведінку Клим, котрий чудово знав психологію київських двірників і зовсім не тішив себе ілюзіями, що львівські можуть бути інакшими. Тим більше, коли вони українці.

Але Шацького опір цербера не зупинив. Почавши скандалити й махати довгими руками перед насупленою двірниковою кирпою, він таки домігся, аби той покликав сюди пана Веслава Зінгера.

Кошового зовсім не здивувало, що зубний лікар із бідних Кракідалів знав не лише прізвище та ім'я місцевого домовласника, а й особисто його самого. Подив був, коли той таки вийшов до них, знервований та спітнілий, як зранку, хіба плішину вже прикривала ярмулка. З кишеньки новенької жилетки демонстративно вийняв позолочену цибулину годинника, клацнув кришечкою та показав незваним гостям циферблат – мовляв, нема для них багато часу. Клим далі не розумів, чого хоче від Зінгера його провідник. Та Шацький в той момент менше всього зважав на Кошового, тут же взяв бика за роги:

– Маю до вас серйозну та вигідну пропозицію, пане Зінгере. Давайте пройдемо до ваших апартаментів.

– Не буду я йти з вами, пане Шацький, до своїх апартаментів, – уперся домовласник, навіть спробував відтіснити Йозефа черевцем. – Серйозну та вигідну пропозицію можна вислухати й на вулиці. Я тут чую так само добре, як у помешканні.

Весь час двірник нахабно стояв поруч, відійшовши від невеличкого гурту лише на три кроки, й не приховував неабиякої зацікавленості розмовою.

– Можемо й не заходити, – легко погодився Шацький. – Але все ж таки краще зайти, пане Зінгере.

– Чим же краще, перепрошую?

– Двері зачиняються. Нема сторонніх вух. Хіба ви справді хочете, аби при нашій діловій розмові був присутній ваш двірник?

Зрозумівши натяк, Веслав Зінгер шутнув цікавого, і бульбастий, зиркнувши неприємно вже на Шацького, забрався геть у глиб двору.

– Тепер я вас уважно слухаю. Якщо недовго, пане Шацький.

– Дуже коротко, пане Зінгере. – Лікар діловито потер свої широкі долоні. – Ви вже вирішили, що робитимете з квартирою, де сталося нині страшне лихо?

– Поліція її обстежила. Там лишилися речі нещасного пана Геніка. І якщо їх ніхто не затребує, закон дозволяє мені за деякий час або взяти їх собі, або – продати, але наперед усе одно забрати собі, – охоче пояснив домовласник. – Є ще різні поліцейські процедури. Та, думаю, це вже другорядне, як не третєорядне.

– Хто може претендувати на майно небіжчика, пане Зінгере? – У цьому невинному питанні Клим відчув ледь помітний підступ.

– Наскільки мені відомо – ніхто, – спокійно відповів той. – Пан адвокат квартирував у мене три останні роки. Нічого не чув про його родину й тих, хто міг би стати прямими спадкоємцями. Знаєте, цінних речей у нещасного не аж так багато. Одягався добре, обшивався у кращих кравців, стежив за модою. Публічна особа, мусив мати пристойний поважний вигляд. Та, крім одягу та кількох пар взуття, не знаю, що йому належало. Друкарська машинка хіба... Бачив ще в нього прекрасний золотий годинник, справжній швейцарський брегет. Раніше хвалився «адриатикою», теж непогана швейцарська майстерня. Але менше року тому пан Генік змінив марку. І, перепрошую шановне панство, таки мав справжню річ! Жаль, що зникла...

Клима ніби щось підштовхнуло зсередини.

– Золотий годинник зник? З квартири?

– Чому вас це так схвилювало, шановний? – підозріло прищурився домовласник.

– Пан Сойка цінував дорогі й точні годинники, – пояснив Кошовий. – За той час, що ми не бачились, він звичок не поміняв. Але коли всі бігали за поліцією, я оглянув квартиру. Був присутній при обшуку, та ви теж були там, пане Зінгере. Годинника, про який ви згадуєте, не знайшли ані в кишені покійного, ані в шухляді, ані на столику біля ліжка в спальні.

– Пана адвоката вбили й пограбували. Поліція вже поставила мене до відома. І я найближчим часом пожертвую грошей «Леві Ізраель», благо, синагога на нашій вулиці. Не хотілося б мати сумнівну репутацію домовласника, в якого пожителі накладають на себе руки, чинячи гріх самогубства.

– Ось ви самі й підійшли до головного! – Шацький знову потер долоні. – Забудьте про «брегет», його все одно нема. Костюми та інші дрібниці разом із валізами вам справді вдасться зіпхнути комусь із вигодою для себе. Пане Веславе, ми ж із вами давно знайомі: без вигоди для себе ви не робите нічого, і то дуже мудро, інакше це проти заповідей Божих. Жидам Господь наш заповів дбати насамперед про власну вигоду. Лише так усі довкола нас житимуть добре й не зазіхатимуть на наш спокій. Маємо вигоди – можемо ними щедро ділитися. Поки так є, ніхто з розумних людей наш народ не скубтиме, бо чужі ми на світі цьому, всюди гості, пане Веславе...

– Годі вже квоктати, пане Шацький! – Домовласник почав дратуватися, і Клим його чудово розумів: сам не далі як кілька годин тому дозволив собі зірватися, коли Йозефове базікання почало ятрити самий мозок. – Що за манера у вас починати справи далекоу! Натякали на вигідну пропозицію, так кажіть уже, я готовий слухати!

Шацький виставив перед собою руки, широко розчепіривши долоні:

– Но-но, пане Веславе! Я лише підводжу вас до прийняття вірного рішення! Ви справедливо радієте з того, що пан Сойка загинув насильницькою смертю. За інших обставин ви не могли в найближчій перспективі вигідно здати апартаменти, котрі звільнилися через прикрі обставини. Хто захоче жити в помешканні самогубця? Я вірно міркую, пане Зінгере?

– Абсолютно правильно, пане Шацький. Так, наче все життя адміністрували прибуткові будинки.

– А хто захоче жити в квартирі, де сталося вбивство? – випалив Йозеф, лукаво глипнувши на домовласника. – Вулиця Личаківська доволі престижна для проживання. Тут селяться, женучись за статусом, і пан Геник певну вагу мав. Тільки оця кривава пригода негативно вплине на вартість апартаментів, пане Зінгере, хіба не так? Заразом це позначиться на репутації вашого будинку в цілому. Вам доведеться знижувати орендну плату, аби заохотити жильців. Це не сподобається вашим шановним колегам – вони негайно нагадають, пане Веславе: ви конкуренти, якщо станете збивати ціну. Ясно? Ви її опускаєте – а вони ж думатимуть, що збиваєте! Своїми діями ви створите ефект карткового будиночка, маєте розуміти це.

Шацький говорив, а Зінгер похмурнів після кожного його слова. Коли лікар тріумфально завершив невеличку промову, лице домовласника стало зовсім сірим. А крапельки поту, які він час від часу витирав, зарясніли. Кошовий відчув – наближається кульмінація.

– Чого ви хочете від мене, пане Шацький? – голос домовласника звучав глухо.

– Рятую вашу прибуткову справу та репутацію, – скромно мовив Йозеф, ступив трохи вбік, киваючи на Кліма. – Привів вам достойну людину, котра, так би мовити, збалансує ситуацію.

– Яким чином?

– Ви поселите пана Кошового в колишніх апартаментах пана Сойки. І поки він тут обживатиметься й ставатиме на ноги, ви з розумінням ставитиметеся до затримок квартирної плати. Та й взагалі, з огляду на обговорені нами обставини плату ви могли б для пана адвоката Кошового знизити. Звісно, не назавжди, а на узгоджений наперед термін. Погоджуйтесь, пане Зінгере. Кращої пропозиції щодо цих апартаментів вам не зробить нині ніхто.

Домовласник помовчав, посопів. Піт витер уже не хусточкою, а рукавом сорочки. Для чогось зиркнув на свій годинник. Нарешті буркнув:

– Ми з вами не на Краківському базарі, пане Шацький. Нічого торгуватися.

– Хіба я торгуюся, пане Веславе? – щиро здивувався Йозеф. – Аби я вмів робити гешефт, рвав би людям зуби?

– Ви займаєтесь не своєю справою, – процідив Зінгер.

– Отож, не своєю. Бо з вашої домовленості із новим квартирантом, паном Кошовим, не матиму-таки жодної маржі. Ви ж знаєте, Шацький дає поради цінні, доречні й безкоштовні. За що дістає часто від своєї дорогої Естер. То як? По руках? Погоджуйтесь, пане Зінгере...

Вони ще якийсь час гарикалися, та швидше для порядку. Результат – Клим отримав від домовласника ключ від квартири на другому поверсі, яку ще вранці займав Євген Сойка. З обіцянкою нічого з речей покійного не чіпати. І якщо десь раптом знайдеться золотий «брегет» із гравіюванням усередині кришки чи інші цінні речі – передати знахідки Зінгеру як відшкодування збитків. Усі формальності, котрі узаконюють проживання Кошового в квартирі вбитого Сойки, вирішили залагодити пізніше.

Домовласник навіть люб'язно взяв цей клопіт на себе. Клим не місцевий, йому складно розібратися в тутешніх звичаях із першого разу. Ще й Шацький ледь не силою примусив пана Зінгера гарно подякувати обом – допомогли розв'язати досить складну проблему. Климові ж пояснив його нове становище коротко й змістовно, одним реченням:

– Мешане мокім, мешане мазл, – тут же розтлумачивши: – У нас так кажуть: міняєш місце – міняєш щастя. Вірно, пане Зінгере?...

...І ось тепер, коли Кошовий почав поволі обживатися на новому місці, Йозеф взяв собі за труд навідатися до нього ввечері напередодні поховання Сойки, аби повідомити час та місце.

Звичайно, якщо Клим збирається провести товариша в останню путь. Та якби в Кошового були інші справи, він все одно вибрався б на похорон.

Хоча, чесно кажучи, цвинтарів не любив – некрополі смуток навівали.

Розділ дев'ятий

Відверто після похорону

До околиці, де розкинувся Личаківський цвинтар, можна було під'їхати на трамваї.

Але Клим вирішив прогулятися пішки. Тим більше, що дорогу вже вивчив і знав, як дістатися Личаківською до вулиці Святого Петра, де велична арка з гострими готичними шпилями відкривала шлях до некрополя. За ті кілька днів, що жив у Львові, Кошовий переконався: його новий приятель Йозеф Шацький – таки всюдисущий. Тож не здивувався, коли той напередодні з'явився на квартирі покійного Сойки особисто з повідомленням, де і коли ховають адвоката.

Провести адвоката Сойку в останню путь прийшло не так багато людей, як думав побачити Клим.

Та заскочило його навіть не це. Ніколи не міг подумати, що доведеться колись зважати на віросповідання новопреставленого й зважати на церкву. Звик до того, що в Києві та інших малоросійських губерніях покійників відспівують у православних церквах. Виняток – євреї, котрі обмежувалися смугами осілості, у них ховали за юдейськими традиціями. Вихрещених Кошовий до уваги не брав, вважаючи їх такими ж православними, як і сам.

Але службу над Сойкою відправили в костелі.

З чого Клим зробив єдиний вірний висновок: колишній київський адвокат навернувся до католицької віри. Інакше б Сойку не відспівали в костелі Петра й Павла, що належав, як пояснив Йозеф, до римо-католицької конфесії. А так – поховали, ще й на престижному полі. Утім, Кошовий дізнався – інакше бути не могло. Вигідні місця для останнього спочинку належали всім, хто жив на Нижньому Личакові.

Саму процедуру прощання не затягували. Навпаки, тримаючись на віддаленні, намагаючись ні з ким не контактувати, Кошовий запідозрив: Сойку ховали трошки швидше, ніж належить у таких випадках. Коли наблизився, аби й собі провести того, хто його не дочекався, в останню путь, боковим зором зловив на собі кілька цікавих поглядів. Не подав виду, кинув грудку землі, поклав квіти й пішов до виходу з почуттям виконаного обов'язку. Але Магда Богданович, уся в чорному, з прикритим павутинкою жалобної вуалі лицем, усе одно залишила скорботне місце раніше. Перед тим устигла перемовитися кількома словами з панами, що теж проводжали Сойку, одного ще й легенько торкнула за руку.

На чужому шаховому полі серед незнайомих королів, королев, офіцерів та слонів Кошовому не лишалося нічого іншого, крім тренувати мозок гімнастикою й робити подумки різні припущення. Розумів: адвоката Сойку знали у Львові, й репутацію тут він мав неоднозначну. Що ж, київський період життя Євгена Павловича так само не всіяний трояндами, були на ньому свої тернисті куші й непролазні чагарі.

Тим більше непокоїла й насторожувала Кліма невелика кількість тих, хто знайшов час прийти на поховання. Сюди додавалася інша суперечлива обставина: кримінальна поліція наполегливо намагалася подати смерть Сойки як самогубство, що означало, серед іншого, неможливість відспівати грішника за церковним обрядом і, само собою, упокоїти на дальніх полях Личаківського чи якогось іншого кладовища. Не забував: саме його свідчення підштовхнули загадкову й впливову Магду Богданович змусити слідчого дати справі хід. Отже, ця молода жінка мала якесь особисте зацікавлення в належному розслідуванні.

Між ними щось було? Ще до ближчого знайомства з Шацьким подібна версія мала право на життя. Хоч коли Клим працював у Сойки помічником, не помічав за адвокатом надмірного потягу до жінок. Звісно, протилежна стаття його цікавила. Кошовий знав про регулярні візити Євгена Павловича як у дешеві борделі на Ямській, так і до приватних салонів, де дами класом вище приймали постійних клієнтів індивідуально. Проте тісних, особистих, справді любовних стосунків адвокат ні з ким не підтримував. Навіть уникав

їх, принаймні такі висновки робив його молодий помічник. Нема підстав вважати, що, перебравшись шість років тому до Європи, пан Сойка свої звички, пристрасті й погляди кардинально поміняв.

Хіба перейшов у іншу віру – але й тут усе не слава Богу. Бо Клим, згадуючи весь свій час, проведений поруч із Євгеном Павловичем, не міг покласти руку на серце й широко визнати: Сойка дійсно був за життя віруючою людиною. Навпаки, віросповідання для нього значило надзвичайно мало, а церковні свята він не відзначав, а відбував, немов важку, непотрібну, нецікаву, та все ж обов'язкову повинність. Тож якщо Сойці – підданому Його Величності Миколи Другого – було все одно, якому Богу молитися і чи молитися взагалі, то помінявши імператора на цісаря, байдуже ставлення до церковних конфесій він не змінив.

Міркуючи так, Кошовий неквапом вийшов крізь арку на вулицю. Шацький бовванів на протилежному боці, терпляче чекаючи його повернення. Так само не спішила їхати звідси й Магда. Її екіпаж стояв трохи нижче, молода жінка походжала хідником, на когось чекаючи. Зупинившись, Клим підніс капелюха, зображаючи легкий уклін. Безглуздо робити вигляд, що вони не знайомі. У відповідь Магда гойднула знайомим уже віялом, не виявивши більше жодної зацікавленості. Ні, вирішив Кошовий, тут не кохання, навіть не грішна таємна пристрасть. У цієї аристократки, котра тримає в кігтиках ледь не весь впливовий Львів, не може бути нічого такого з чоловіком, котрий сприймав жінок винятково як повій, дорожчих чи дешевших. Пані Богданович навряд чи продає себе, нехай за великі гроші – ця вдова зовсім не бідусь й може мати все, на що кине оком. Схоже, й становищем своїм зловживає не так часто.

Але...

Сойка, з усією повагою, надто дрібний для її величі, запитів та масштабів.

Авжеж, між ними вочевидь мали місце стосунки. Точно не близькі – та чи ділові? До послуг вдови начальника департаменту кримінальної поліції напевне надаються кращі львівські правники. З породи тих, із ким ліпше не мати справу, здаючись одразу, бо все одно роги обламають, раніше чи пізніше. Адвокат Сойка, при всій Климовій до нього повазі, навряд чи належав до людей одного з Магдою кола.

І все ж молода вдова взяла на себе клопіт, турбуючись про похорон пана Геніка...

Погода цього дня стояла зовсім не жалобна. Спека, якою відзначилися кілька попередніх днів, зараз спала. Доброзичливе сонечко, легенький вітерець, липень у самому розпалі. Не знаючи, чим зайняти себе тепер, але й не бачачи потреби далі стояти тут, Клим дочекався, поки мимо проїде коляска, поправив капелюха, ступив на бруківку, намірившись перетнути вулицю й приєднатися до Шацького.

– Пане Кошовий!

Гукнули не аж так голосно, та досить для того, аби Клим почув та озирнувся. Позад нього, біля цвинтарної брами, стояв невеличкий чоловічий гурт. Цих трьох він уже помітив на кладовищі, біля розритої могили, вони

теж трималися окремо від інших. До Кліма говорив ставний пан у темному костюмі, круглому капелюсі з трохи загнутими вгору крисами, елегантно постриженою борідкою та смужечкою вусів. На рукаві – жалобна пов'язка, та вигляд чоловік мав зовсім не скорботний.

– Ви мені? – про всяк випадок перепитав Клим, хоч і розумів, як безглуздо це прозвучить.

– Не дивуйтеся, ми знаємо ваше прізвище і хто ви.

Незнайомець відділився від своїх, наблизився, простягнув руку, яку Кошовий машинально потис, відчувши – а правиця в того, що твій камінь.

– Адам Вишневський, інженер, – чоловік торкнувся країв капелюха. – Дозвольте запросити вас на жалобний обід. Ми знали покійного. Ви теж його давній знайомий. Пом'янемо за християнським звичаєм.

– Але я...

Віко знову зрадницьки моргнуло.

– Не переймайтеся, – тонкі губи Вишневського позначили посмішку. – І не журіться. Вас рекомендувала пані Богданович, що для мене та моїх колег дуже багато значить. З вами варто мати справу, бо пані Магда ніколи нічого не говорить даремно.

– А яку справу, дозвольте запитати, панство хоче мати зі мною?

На протилежному боці вулиці Шацький робив зовсім незрозумілі знаки, навіть не зважаючи на те, що напевне привертає до себе увагу.

– Найперше, ми познайомимось ближче. – Вишневський прибрав посмішку. – А взагалі, нам є про що поговорити. Точніше, нам є що сказати вам. І ви повинні це вислухати, якщо хочете затриматися тут, у Львові, та починати якісь справи. Та й обідати час, ви так не вважаєте?

Тим часом один із товаришів Вишневського вже допомагав Магді сісти в екіпаж – молода жінка спиралася на його руку. Інший жестом підкликав до себе відкритий фаєтон, котрий давненько вже стояв віддалік.

– Ми поїдемо ним. Пані Богданович – за нами. Прошу, пане Кошовий. Здається, Климентій, я правильно назвав ім'я?

– Краще Клим, так коротше.

– У такому разі – прошу, прошу сідати, Климентію.

Назву ресторанчика на вулиці Вірменській він не затримав у пам'яті.

Це зараз не важливо. З такими статками, які мав Кошовий, ходити по ресторанах доведеться не скоро. Хоч сюди, хоч деінде. По всьому було видно, його нові знайомі ходять сюди часто – розпорядник вийшов особисто.

Привітався шанобливо, та без лакейства, звичного в подібних випадках у ресторациях не лише Києва, а й всюди в Російській імперії. Відразу провів до окремого кабінету, де вже накрили, хоч з вигляду скромно, але – пристойно. Машинально порахувавши прибори, Клим налічив п'ять, і простий висновок прийшов тут же: обід замовлено наперед, за стіл сідає точно п'ятеро, а отже, його присутність компанія погодила між собою від самого початку.

Навряд чи мав бути хтось інший, натомість не прийшов – і вирішили принагідно запросити Кошового, котрий у Львові всього-то лише третій день.

Це могло означати лише одне: скромна Климова персона солідних і, поза сумнівом, впливових містян зацікавила. Й точно не обійшлося без рекомендації Магди Богданович: крім неї, з київським адвокатом ніхто ще не знайомий. Лишилося зрозуміти, дякувати молодій, суворій та загадковій пані за таку честь чи, навпаки, вона зараз створює гостеві ще більше проблем, ніж він має тепер.

Вона зайшла останньою. Легким порухом підняла вуаль, тоді скинула капелюшка, примостивши його на спеціальній полиці. Чоловіки дочекалися її, і тільки потому, як Магда зробила ніби невинний, а насправді – значущий жест віялом, почали розсідатися. Інженер Вишневський, котрий стояв до неї найближче, завбачливо посунув стілець із невисокою вигнутою спинкою, аби жінка сіла, умостився поруч. Місце, яке лишилося для Кліма, чи випадково, чи – що певніше – за спільним задумом, дозволяло йому сидіти нібито в голові столу, очолюючи його, і в той же час Кошовий опинився під прицілом чотирьох пар уважних очей.

– Шановне панство дозволить мені почати? – рівним голосом спитала Магда і, отримавши у відповідь мовчазну згоду, повела далі: – Пане Адасю, прошу потурбуватися про товариство.

Вишневський підвівся, підхопив карафу з коньяком, наповнив келишки. Його полюбляли не всі: молода вдова і тлустий лисий пан із закрученими напomadженими вусами пили горобинову наливку. Крім напоїв, на столі стояли два тарелі, на яких були канапки зі шпондером та печінковим паштетом, дрібно перетертий тушкований буряк, від якого ледь віддавало хріном, картопляні плячки. Смачно, зовсім не належно до невеселого моменту, пахла свіжа, ще паруюча, порізана акуратними скибочками кишка. Назви цих страв Кошовий уже встиг вивчити, вештаючись учора Львовом та переглядаючи різні меню – шукав, де можна ощадливо перекусити.

– За християнською традицією, пом'янемо того, хто постав перед Всевишнім,
– мовив Адам.

Усі підвелися, випили – повз Климову увагу не проскочило, що Магда не пригубила, а спорожнила свій келишок до денця, – після того трохи помовчали, сіли, якийсь час віддавали належне стравам. Причому Вишневський піклувався про Магду на правах чоловіка, котрий сидів по праву руку. Кошовий нарешті дістав змогу втамувати голод, бо цими днями недоїдав, але намагався, аби це не кидалося в очі. Здається, його хороший апетит нікого з присутніх не цікавив. Ножі й виделки досить скоро перестали брязкати, Адам промокнув серветкою губи, кахикнув:

- Панове, маю честь тепер уже в спокійній обстановці й тіснішому товаристві рекомендувати Климентія Кошового, нашого гостя з Наддніпрянської України. Він знав покійного... гм... загиблого давніше за нас і випадково став свідком трагічних подій.

- Учасником, пане Вишневський, - зауважив тлустий.

- Дякую, пане Попеляк, - кивнув інженер. - Отже, мене ви вже знаєте, пане Кошовий, пані Магду - так само. Пан Януш Попеляк - редактор нашої муніципальної газети. Можна сміливо сказати, він є голосом президента міста. А пан президент, своєю чергою, дослухається до думки пана Попеляка. Бо видання, яке він має честь очолювати, все ж збирає та показує міській владі думку того самого народу, котрий цю владу обирає. Нарешті, пан Казимеж Моравський, радний міської ради, й можете вірити мені на слово - зовсім не остання людина, котра приймає важливі рішення тут, у Львові. Всі ми так чи інакше знали не лише вашого колегу пана Сойку. Діяльність, у якій він був помічений останнім часом, нам так само відома.

- Для того ми і запросили вас! - випалив пан Моравський, високий брюнет у круглих окулярах, трохи затинаючись. - Ви повинні знати все! Ви маєте розуміти, шановний, з ким ледь не зв'язали своє життя тут!

Магда легенько постукала ножем по боку келишка.

- Пане Казику, дуже прошу вас. Ми запросили пана Кошового пом'янути пана Геника. А не влаштовувати тут і зараз судилище над загиблим. І ваш різкий тон, пане Моравський, виглядає з огляду на все, що відбувається, неприпустимим.

- Перепрошую, пані Магдо, - швидко погодився радний, кивнувши. - Тим не менше, я маю бажання застерегти нашого гостя від продовження справи, в яку досить міцно втягнувся Сойка. Що, до речі, й могло коштувати йому життя.

- Могло, - погодився Вишневський. - Тільки слідство веде поліція. Наскільки я знаю, Ольшанський - слідчий з досвідом. Справа під особистим наглядом комісара Новака. А значить, є надія на досить швидко встановлення істини. До речі, шановне панство, пан Моравський непрямо, але все ж таки правий, коли припустив - адвоката Сойку згубило кінець кінцем те, чим він займався.

Тепер кахикати, аби в такий спосіб попросити слова, довелося вже Климові.

- Вибачте, але ви тут говорите між собою. Принаймні мені так здається. - Його ніхто не перервав, чотири пари очей дивилися з цікавістю. І він повів далі, кожним словом додаючи собі впевненості: - Судячи з почутого, до Євгена Сойки жоден із вас добре не ставиться. Тим не менше, ви були на похороні. Провели його в останню путь. Поминаєте й запросили зовсім незнайому людину у свою поважну компанію. Не думаю, що наша зустріч тут і за таких обставин - лише формальність.

- Ви маєте рацію, - погодився інженер. - Завдяки вам смерть пана Геника не вдалося списати на самогубство. Що, між іншим, влаштувало б і кримінальну поліцію, і читачів газети пана Попеляка. Хочете ясності та відвертості? Прошу дуже, у нас вільна країна, маєте на те право. Згодні, що своїм

швидким звільненням із поліції завдячуєте втручанню всіма нами шанованої пані Магди?

Клим перехопив її погляд. Цікавості вже не бачив, вона стежила за розмовою з легким азартом, який виказував блиск очей.

– Я ще погано знаю місцеві закони, пане Вишневський. Проте я знаю закони. Очевидно, що моєї провини в загибелі адвоката Сойки нема. Отже, на волю я б вийшов рано чи пізно, це лише питання часу.

– Не тільки, – знову втрутився Моравський. – Кримінальна поліція могла передати вас колегам із таємної. Далі за вас могла взятися навіть військова контррозвідка. Адже ви – іноземець, приїхали з невідомою метою до Сойки з Росії...

– Я з України, – нагадав Кошовий. – Або, якщо вам так зручніше, можете вживати термін «Малоросія», офіційно прийнятий у мене на батьківщині. Тільки Росією місто Київ ніколи не було.

– Годі вам, – відмахнувся Моравський. – Ми тут говоримо не про геополітику, грім її бий! Ваша провінція є у складі Російської імперії. Тож ви, опинившись не в той час і не в тому місці, могли розглядатися нашими колегами з контррозвідки як російський шпигун. Приїхали встановити таємний контакт з особою, котру підозрюють у співпраці з російською агентурою. Втручання пані Магди від такої прикрої пригоди вас уберегло. Чи ясно я висловився, чи досить чітко? Чи вам уже зовсім розжувати?

Климові перехопило подих.

Ураз відчув себе не просто беззбройним перед ворожою навалою – принизливо голим, цілковито беззахисним. Захотілося прикрити соромні місця, зіщулитися, розвернутися бочком і незграбно бігти геть, подалі звідси. Хай вважають яким завгодно боягузом, до подібної навали Кошовий не був готовий.

Адвокат Євген Сойка – російський агент.

Не знаючи, як на це реагувати і чи потрібна реакція взагалі, Клим замовк, не маючи жодного бажання говорити про що б там не було. Це не пройшло повз увагу зібрання. Компанія перезирнулася. Магда гойднула віялом у бік редактора Попеляка, а інженер Вишневський наповнив келишки, але не припрошував, лиш пригубив свій. Радний узяв із нього приклад, інші своїх не рухали. Промокнувши губи, інженер прокашлявся:

– Пане Кошовий, усі присутні знають та розуміють те, що навряд чи аж так цікавить візника, двірника, офіціанта, крамаря, шевця, кравця, перукаря. Так само не переймаються цим личаківський батяр, злодій з Клепарова чи торговець із Краківського базару. Можливо, певні настрої всі ці та інші не згадані мною громадяни, аж до останнього волоцюги, таки відчувають. Проте не повною мірою розуміють небезпеку, котра вже давно не жевріє, не є в зародку, і яку слід сприймати досить серйозно. Пан Моравський має чимало добрих знайомих серед депутатів Галицького сейму. Тож чудово знає, які

сили зараз, після російської революції, гуртуються там та впевнено піднімають голову. А пан Попеляк ледь не в кожному номері своєї газети пише колонку, де б'є на сполох. Проте щось затуляє людям очі та закладає вуха. Нехай би не чули пробі пана Януша – але ж не чують і пострілів!

– Пострілів? – перепитав Клим.

Але не тому, що не розчув. Аби не мовчати, бо далі почувся голим, безпорадним, вразливим і чужим, як ніколи. Віко смикалося сильніше, ніж звичайно.

– Саме так! – вступив Попеляк, подавшись уперед. – У Львові стріляють! Сьогодні тиждень, як оголосили вирок Січинському, засудили до страти. Адвокат подав апеляцію, і щось мені підказує: вивернутися їм удасться. Між іншим, захищати вбивцю, за деякими даними, мав ваш колега, Сойка...

– Стоп! – Кошовий перервав його, хай би як неввічливо це виглядало. – Чекайте. Про кого ми говоримо? Я справді не знаю, що відбувається тут. І до яких таких сумнівних справ виявився причетним убитий Сойка. Розкажіть, може, краще розумітиму. От хто він такий, цей Січинський?

– Вірно, панове, – слова Магди прозвучали, як зауваження. – Ми запросили нашого гостя на розмову, аби він розумів, що відбувається, від чого слід триматися якнайдалі і як варто поводитися. Тому, будь ласка, починайте від самого початку, пане Попеляк.

– Вас ніхто не залякує, – поспіхом утрутився Вишневський. – Слово честі, тільки прошу пана не ображатися, сама по собі ваша персона не є аж такою цікавою для жодного з нас. Лиш добра воля пані Магди, котрій ви після короткої зустрічі у поліції стали чимось симпатичні, звела нас усіх тут разом. Аби, коли вийде, вберегти від більшої халепи, ніж ви вже маєте.

– Ви зараз про що?

– Ви в чужому місті. Єдина людина, яку ви тут знали, вбита за загадкових обставин. Вона мала не найкращу репутацію, бо захищала бомбістів, терористів та грабіжників, котрі видають свої злочини за боротьбу за ідеї рівності та братерства й діють в ім'я об'єднання руського народу. Пан Генік останні роки обслуговував як правник переважно так званих москвофілів. Саме їхнє нинішнє представництво в Галицькому сеймі особисто я, небайдужа до політики людина, вважаю досить критичним.

– Не лише ви, – зазначив зі свого місця Моравський. – Пане Кошовий, особисто я нічого про вас не знаю. Та, повірте мені, досить добре орієнтуюся в ситуації, що склалася там, у вас, у російській провінції. Київська губернія, не гнівайтесь, така сама провінція у володіннях царя Миколи Другого, як наше Королівство Галиція і Лодомерія – східна околиця володінь цісаря Франца-Йосифа. Австрійська влада, тобто Відень, давно прагне, аби національні заворушення, котрі мають місце тут, перекинулися ближче до Києва. Нехай русини[34] колотяться краще під носом у царя Миколи. Я чудово знаю погляди цієї громади. Київ, як пишуть, має стати центром гравітації українського національного руху. Нагадую, це цитата, пане Кошовий. Тож ліпше би боролися за свої права десь-інде, у тому ж Києві. То вже не цитата, винятково моя думка. Щоб ви знали, – радний

подався вперед, стишив голос, немов розкриваючи страшну таємницю, – оцей самий політичний рух на вашій Великій Україні підтримують фінансово різні організації звідси.

– Які?

– Австрійські. Та навіть польські. Не сильно афішуючи це, звісно. Здається, уряд pana Столипін не так давно почав закручувати гайки різним національним рухам та об'єднанням, і українським перепадає чимало, вірно?

Не бажаючи входити в пояснення, тим більше що тим самим міг мимоволі виказати небажані в цій компанії власні таємниці, Клим обмежився кивком. І все ж не стримався:

– Даруйте, панове, далі не розумію, про що йдеться. Ви, ще раз вибачте, стрибаєте з п'ятого на десяте.

– Так, панове, – знову вставила Магда. – Ви ще більше плутаєте нашого гостя. Пане Моравський, у Ратуші на засіданнях ви виступаєте значно краще.

– Я хочу сказати, пане Кошовий, що російська влада явно, але частіше – негласно, підтримує тут, у Львові, і загалом на значній території Галичини дуже схожі процеси. Австрійській владі, Галицькому сейму та раді міста Львова вигідно, аби активність русинської свідомої громади ширилася на ваших землях. Влада ж російська збудує тут тотальне московство. Знаєте їхнє гасло – не нове, проте актуальне? Ліпше втопитися в російському морі, ніж у польській калюжі!

– Навіть так? І ці ідеї вільно висловлюються?

– Вільна країна! – картинно розвів руками Моравський. – У них є свої газети, клуби, партії. Вони гуртуються довкола православної церкви, і заборонити це невільно. Pana Сойку ховали не на православному цвинтарі, бо він перехрестився в римо-католика. Кажуть, незабаром після того, як перебрався сюди. Проте, хочу вам сказати, для нього й таких, як він, церква мала в житті найменше значення. Виглядає, він просто збирався асимілюватися тут, у Львові, так глибоко, як сам зможе. Тим більше що належність до іншої, ніж його друзі-москвофіли, [35] парафії формально вказувала на дистанцію, котра була між паном Геніком та прихильниками російського царя-визволителя.

– Й підкреслювала незалежність та неангажованість самого адвоката, – додав Вишневський. – Мовляв, він не має стосунку до партій та рухів, замішаних на російському православ'ї.

– Насправді оці панове з верхівкою в Руській Раді останніми роками помітно затихли, – зазначив Моравський. – Діяльність не згорнули. Далі говорять про те, що росіяни, українці та галицькі русини – один єдиний братній народ. Різниця між ними нема, й об'єднає їх усіх царь-батюшка, – це радний сказав лаmanoю російською, що прозвучало, як на Климів слух, досить незвично та кумедно. – Усе було б нічого, пане Кошовий, аби москвофіли не почали частіше, ніж треба, говорити про Галицію як про землю, яка історично належить Росії.

- Чому?

- Дозвольте, панове, я поясню, бо сам часто пишу про це.

Зараз ініціативу перехопив Попеляк. Ніхто не заперечував, і далі повів уже він:

- Ви вже чули, пане Кошовий, що москвофіли говорять про російські моря та польські калюжі. Якщо всіх, хто поділяє ці ідеї, визначати, як вони хочуть, русскими, - редактор теж ужив калічену російську, - то критична їхня маса одного разу означатиме: вони на своїй землі. Не так важливо, що лише частина з них дійсно росіяни, інші - згадані вже галицькі русини. Вони вважатимуть себе вправі вимагати від російського царя допомоги, і не лише фінансової. Захочуть, аби їх звільнили з-під влади Франца-Йосифа. Це можливо лише разом із територіями!

Попеляк витримав театральну паузу, потому продовжив:

- Пане Кошовий! Тут для притомних громадян уже давно не секрет, що москвофіли хочуть війни нашої держави з Росією! Аби негайно здатися в полон, винісши визволителям ключі від Львова та всієї Галиції! Ось чому ми говоримо про агентів, згадуючи пана Сойку, хай би спочивав собі з миром.

Сказавши так, редактор спорожнив свій келишок, поклав до рота канапку. Тоді підвівся, розстебнув піджак, заклапав пальці за краї жилетки й почав походжати, через брак місця проходячись довкола столу. Інші мовчали. Кошовий потер пальцем перенісся, пожував губами, збираючись із думками.

- Давайте, я підсумую, - мовив обережно, ніби ступав болотом, боячись стати на грузьке. - Євген Сойка як адвокат надавав послуги місцевим громадянам, котрі зараховують себе до так званих москвофілів. Ставлення до них, м'яко кажучи, не дуже добре. Їх терплять, але не люблять. Ви маєте рацію: у Києві, Полтаві чи Харкові тих, хто створює національні рухи, зокрема - русинські, влада не сприймає. За це переслідують, штрафують, арештовують та засуджують. Тут не так, і, мабуть, це добре. Чому ж тоді Сойка - російський агент?

Моравський клацнув пальцями.

- Перепрошую, ніхто прямо не назвав його агентом. Проте в мене досить зв'язків, аби знати: політична поліція з деяких пір наклала на пана Геніка оком. На те були всі підстави.

- Наприклад? Я для чого питаю, - тут же пояснив Клим, - ви натякнули, що через близьке колись знайомство із Сойкою могли приписати шпигунство й мені. Дуже б не хотілося. Мушу знати, з чим могу мати справу.

- Все вірно, - кивнув радний, поправивши окуляри. - Пан Генік захищав у судах не лише осіб, так чи інакше пов'язаних із москвофілами. Проте він, і ви напевне це знаєте, взагалі був досить вправним адвокатом. Домагався виправдувального вироку для таких підсудних, котрих, здавалось, неможливо

було вберегти від справедливого покарання. Захочете – вам пан Вишневський якось розкаже.

– Бог із ним, – буркнув Адам. – Не в мені справа.

– Звісно, не у вас, – легко погодився Моравський. – Ідеться загалом про неймовірну верткість пана Геника. Відому, без перебільшення, в місті та навіть за його межами. І ця його здатність братися за будь-яку сумнівну справу й отримувати для свого клієнта виправдання чи бодай суттєве зменшення покарання привернула до нього москвофілів. Бо саме за ними стояли бомбісти та інші нігілісти, котрих поліція ловила, суди судили, а Сойка віртуозно й успішно захищав. Уся ця наволоч тікала сюди, рятуючись від переслідувань царського режиму. Особливо це стало помітно років зо два тому, коли в Росії вибухнула революція. Показово, що австрійська влада воліє підтримувати їх чи намагається здебільшого не помічати. Адже вважається, що бомбісти – революціонери, чия активна діяльність послаблює російську владу. Значить, їх треба якось прихистити. Але, пане Кошовий, російська агентура теж це розуміє! Тому під виглядом борців із царатом сюди, в Галицію, переправляються таємні агенти. Ви ж писали і про це, пане Попеляк?

– Їхні дії послаблюють монархію ізсередини, – буркнув редактор, якому вже набридло кружляти, і він вмотивувався на свій стілець. – Крім того, не обов'язково треба зараз триматися москвофілів, аби перейнятися радикалізмом, роздобути зброю та почати стріляти у високих посадових осіб серед білого дня. Ось чому я згадав тут студента Січинського. У квітні не лише весь Львів – уся Галиція гула від того, як він зухвало застрелив у власному кабінеті графа Потоцького. І до москвофілів та їхньої діяльності той убивця не належав. Навпаки, стріляв у намісника, протестуючи проти утисків українського населення. Пошесть прийшла з Росії, пане Кошовий, мусите то визнати.

– Не збираюся сперечатись. Ви сказали, цього студента вже засудили?

– Одноголосно, всі дванадцять присяжних сказали: «Винуватий». Він мав своїх адвокатів, та якимось чином там затесався Сойка. Спершу серйозно брався за справу, потім відійшов. Чому – Бог його знає. Та мої приятелі в суді обмовилися: ніби перед тим пан Геник намовив колег оскаржувати вирок, вимагаючи психічного освідчення. Коли Січинського зловили, ще тоді намовляли грати вар'ята. Не схотів, але після вироку ніби погодився.

– Ви справді багато знаєте.

– На те я редактор. І зведемо все до купи, пане Кошовий. Замах на намісника – лише маленька часточка. Хоч застрелили, як по мені, видатну людину показово: терор радикалів став великою проблемою. Дістали губернатора, що вже казати про інших?

Моравський знову поправив окуляри, зітхнув:

– Та небезпека в тому, пане Кошовий, що за москвофілами – значно більша підтримка, ніж за спиною русинського студента. Вони, як уже говорилося тут, ніби охляли. Та знову оживають – у вигляді радикальніших рухів. Різниця між колись і тепер проходить повз увагу сторонніх, не

втаємничених. Але ми, небайдужі громадяни, котрі усвідомлюють дійсний стан справ, розуміємо одне. Ще років десять тому москвофіли, апологети російського царя, армії не мали. Нині ж їхнє таємне військо – оті самі бомбісти. Які шпигують на користь держави російської. Та, судячи з настроїв, котрі мало хто з пересічних містян відчуває, до чогось активно готуються. Утім, виявляти конфідентів – прямий обов'язок контррозвідки. Ваш пан Сойка навряд чи не розумів, з ким має справу та кого так справно захищає. Отже, його взяли на замітку. І ось раптом до нього приїхав гість, підданий російського царя та, по суті, ворожої нам держави. Хто дасть гарантію, що ви, пане Кошовий, не агент?

Клим торкнувся правого віка.

– Панове, я не агент, – йому здалося, це прозвучало трохи наївно, ніби підліткові виправдання. – Усе, що ви розказали мені зараз, для мене новина й дивина. Я їхав сюди за спокоєм. Потрапив у бурхливе море. Нема на те ради.

– Ось і живіть собі спокійно, Климентію, – мовив Моравський. – Вважайте, від сьогодні у вас у Львові є колеги. Котрі бажають вам лише добра. Тому й запросили, аби познайомитися, пояснити все, що можна пояснити, – радний замовк, та лиш на мить. – І тримайтеся від цієї історії, від усього, що якимось пов'язано з Євгеном Сойкою, якнайдалі. Власне, це все, що хотілося вам сказати.

Висловився він делікатно, красиво.

Іншого б надурив.

Тільки не Кліма Кошового, якого поліцейський у тюрмі люто бив головою об стіну.

Зараз його попередили, аби не пхав носа не в свою справу.

На вулицю він вийшов останнім.

Поминальний обід, коли вже якимось називати це зібрання, тривав ще майже годину. Після інженерових слів присутні за столом досить швидко втратили до чужинця інтерес, заходившись обговорювати спільні теми, спільних знайомих, причому, не змовляючись, забули не лише про вбитого адвоката Сойку, а й про живого Кошового. Теж адвоката, проте на даний момент – людину без певних занять, виду на проживання й особливо – майже без копійки в кишені. Клим чудово розумів, що його нинішнє становище цим впливовим містянам відоме. Проте навіть не сподівався на пропозицію чогось суттєвішого, ніж запрошення попоїсти. Підводитися та йти геть із гордо піднесеною головою не вважав за доцільне. Тож поводився так, як у даній ситуації було найрозумніше: мовчки сидів на своєму місці, слухав розмови, котрі зовсім його не стосувалися, і їв, натоптуючись до кінця дня. Маючи у портмоне скромний капітал, намагався витрачати двадцять благодійницьких корон дуже економно, лише на каву та харчування.

Тож коли Моравський, узявши цей клопіт на себе, нарешті підвівся, подякував присутнім та почав збиратися, Клим вирішив дочекатися, поки окремий кабінет залишать усі. Знайшов для себе причину – став біля дверей та прощався з кожним за руку. Магді хотів поцілувати, та жінка, вгадавши намір та випереджаючи події, сухо кивнула, накинула вуаль і дозволила Вишневському легко, без натяку на інтимність, узяти себе за лікоть. Лишившись нарешті сам, Кошовий – чи випите заграло, чи власна гордість викинула білий прапор, – гукнув офіціанта й попросив, кивнувши на залишене на столі, загорнути йому це з собою. Думав – нарветься зараз на грубість або кпини, за ресторанними служками часом водиться зверхність. Проте цей зовсім не здивувався, бровою не повів, і, трохи почекавши, Клим отримав акуратний пакунок. Підхопивши його під руку й, аби залишити хоч якась враження, віддавши офіціантові всі знайдені в кишені крейцари, він нарешті пішов.

Екіпаж Магди Богданович стояв трохи вище по Вірменській.

Кінь тупцяв по бруківці. Візник грався уквітчаним яскравою стрічкою канчуком. Молода вдова сиділа так, аби бачити вихід, і щоб той, хто ступив назовні, відразу помітив її. Клим відчув, як сильно смикнулося віко, а лице запашило червоним – збоку, у капелюсі, погано випрасуваному костюмі та ще із запакованими залишками обіду він виглядав вочевидь дуже кумедно. Це ще м'яко сказано. Та разом із тим дійшло: Магда чекає на нього, ясно даючи зрозуміти це. Нічого не лишалося: зручніше примостивши пакунок під ліву руку, Клим правою обсмикнув нижній край піджака й рішуче наблизився до екіпажа. Пані Богданович дивилася на нього крізь сітку вуалі.

– Ви ж на Личаківську? Скористайтесь моєю коляскою. Я підвезу.

– Дякую, пані Магдо, – пальці торкнулися крисів капелюха. – Звик гуляти, вивчати місто. Всякий раз ходжу різним шляхом, запам'ятовую вулиці. Плутаюся тут у вас, незвично.

– Ще нагуляєтесь. Прошу.

Магда посунулася, і Клим, уже не комизячись, примостився поруч.

Кінь рушив.

– Мені не відмовляють.

По тому, як це було сказано, Кошовий укотре переконався: вдова начальника кримінальної поліції справді звикла до особливого, трепетного до себе ставлення. Навіть якщо розмовляла з людиною, котра явно нижча за неї статусом тут, у Львові.

– Перепрошую, але навпаки.

– Що – навпаки?

– Жодних відмов. Навпаки, ваше запрошення для мене – честь. Проте не хотів, не відчував за собою права забирати час у...

– Матка Бозка, хоч ви припиніть щебетати! – Тепер Магда не приховувала роздратування. – Мені здавалося, ви простіший, ніж ті, хто мене оточує.

– Простіший?

– Інший. Так точніше буде. Навпаки, не такий простий, яким хочете виглядати. Мабуть, ви вже знаєте, що я вдова досвідченого поліцейського. Тож мене складно обдурити. Особливо після того, як ви розклали все по полицках тому дурневі Ольшанському.

– Чого це він дурень?

– Я знаю, що кажу. – Фраза прозвучала різко, мов ляпас. – Називаючи вас простішим за інших, маю на увазі те, що ви не схожі на того, хто дотримується непотрібних умовностей і так званих пристойностей, коли це недоречно й не потрібно. Ви, пане Кошовий, навряд чи великий шанувальник субординацій, дистанцій та інших умовностей, світських і офіційних. Вас не так просто приборкати, і не треба зараз сперечатися з жінкою.

– Не буду. Вам краще знати. – Клим, удаючи цілковиту покору, схилив голову. – Дякую, що попередили про намір приборкати мене. Так собі розумію, ви бачите в мені дикого звіра.

– Чому – звіра?

– А кого ще треба приборкувати?

– Не будемо гратися в слова, пане Кошовий.

– Та Боже збав, які там ігри! Менше години тому ваш пан інженер чітко вказав мені на моє місце. Інші мовчки погодилися з ним. Тепер же ви покликали мене до себе в коляску, немов дресироване цуценя. Могли б іще сказати: «Але – гоп!»

Він починав заводитися і відчував це. Та стримуватися набридло – досить було самих лише прямих звинувачень у шпигунстві. Магда помітила в нього зуби. Що ж, треба їх показати хоч трошки, аби не розчаровувати жінку.

Але вона промовчала. Якийсь час вони дослухалися до гамору міських вуличок та цокоту копит по бруківці. Магда поправила вуаль, покрутила віяло в затагнутій тонкою рукавичкою правиці, зітхнула.

– Ви не надто вірно сприйняли та оцінили все, що відбулося сьогодні. Та я не маю наміру переконувати вас у помилковості висновків. Хоча б тому, що навряд чи збираюся підтримувати з вами якісь контакти надалі. Щодо Адася... – вона осіклася, виправилася, – пана інженера Вишневського, то він особа значно більшого масштабу, ніж ви можете собі уявити. Промисловці його цінують, а значить, він може собі дозволити постукати в двері дуже важливих персон. Йому відчинять, радо приймуть і до думки дослухаються. Ще він спортсмен, надихає своїм прикладом громадян, у своїй газеті той же пан Попеляк не раз описував його спортивні ініціативи.

– До чого ви мені це говорите зараз? Я вже зрозумів, що пан Адам Вишневський – не остання людина у Львові.

– Кажу так тому, пане Кошовий, аби ви зробили все ж таки вірні висновки. Чоловік такого статусу, який має Вишневецький, ніколи не опуститься до того, аби вказувати, як ви кажете, місце. Звісно, бували випадки, коли пан інженер ставив на місце окремих осіб, котрі не зовсім вірно поводитися – в його товаристві, у товаристві дам чи за інших обставин, де варто стримуватися. Проте нині він узяв на себе невдячний труд: запросив вас та підсумував розрізнені думки колег.

– Значить, саме так слід розцінювати його попередження триматися подалі від усього, що стосується вбивства Сойки? Пані Магдо, ви везете мене на Личаківську вулицю – не просто до будинку, де він мешкав, а навіть у його квартиру. Я там оселився, ви напевне це знаєте. Тож я ніяк не можу триматися подалі.

Вона знову повела віялом.

– Пане Кошовий, ви все одно хибно зрозуміли суть розмови. Та це не важливо. Важливо, що ви дізналися про вашого давнього товариша те, що, сподіваюся, утримає від непотрібних вам знайомств та справ. Жити в квартирі, яка звільнилася, хай у такий трагічний спосіб, міг би хто завгодно. Домовласник, думаю, тільки радий, за інших обставин довелося б терпіти збитки, скоро туди навряд чи вселився б хтось пристойний та достойний.

– Дякую пані за високу оцінку.

– Не блазньте. Знаю, це така захисна реакція. Захищатися якщо й треба, то не від мене. Навпаки, я дуже вам вдячна за те, як ви вмили Ольшанського. Адже він, як уже говорилося, ідіот. Цілком серйозно намірявся видати смерть пана Геніка за банальне самогубство, аби швиденько згорнути справу, забути про Сойку та вмити руки. Тепер, після ваших слів, усе інакше. Справу завели, поліція працює, вбивцю шукають. Чи знайдуть – питання інше.

– Тобто для вас особисто було важливим, аби слідчий не спустив убивство Євгена Сойки на гальмах?

– Саме так, пане Кошовий.

– Чому? Він був дорогий вам?

– Смієтесь? Навпаки, ви ж чули, якої думки про нього, його товариство та діяльність поважні й шановані панове. Почавши розшук, поліція будуватиме різні версії. Одну ви чули краєм вуха – підозрілі зв'язки з групами, орієнтованими на московство, російського царя. Так чи інакше, копаючи в тому напрямку, поліція матиме всі підстави ворушити їхні гнізда. Хоч це могло бути й банальне пограбування.

– Ви мислите, як поліцейський, пані Магдо.

– Це мій покійний чоловік мислив, як поліцейський. Любив думати вголос. З якогось моменту почав не лише міркувати у моїй присутності, шукаючи підтримки, а й радитись. Бачите, все просто. Жодної сенсації, жодної конспірології. Тож ви, пане Кошовий, легкий на руку.

– Навіть так?

– З вашої подачі справу зрушили в потрібному напрямку. За що я особисто вам дуже вдячна. Є на те свої причини. Дозвольте не називати їх. І, – вона ледь подалася вперед, – здається, ми приїхали. Ваша Личаківська.

Виходячи з коляски, Кошовий ледь не впустив свій пакунок.

Розділ десятий

Перші Великі львівські вуличні перегони

Ідею знайти хоча б одного зі своїх кривдників навіть сам Клим оцінював скептично, не бачачи жодного шансу на успіх.

Виправдовувало його у власних очах лише те, що жодних інших планів на найближчий час він не будував. Та й у віддаленій перспективі Кошовому тут, у Львові, навряд чи вдалося б зловити птаха удачі. Можна й не ловити, тільки б побачити, схопити за хвоста, видерти кілька пір'їн – ось готовий талісман на щастя.

Проте сидіти й зовсім нічого не робити Клим не збирався.

Спробував, не сподобалось.

А запалився жагою помсти з першого ж дня. Не відразу, та все одно до цього прийшов.

...Щойно заселився до помешкання, звільненого Сойкою за печальних обставин, Клим несподівано для себе виспався. Хоч думав – не зможе заснути нормально. Гнав від себе дитячі думки про такий собі дух невинно убієнного, котрий повернеться в оселю й даватиме про себе знати цілу ніч.

Імовірно, розмірковував Кошовий знічев'я, аби чимось зайняти стомлений мозок, йому особисто дух Євгена Павловича нічим не загрожує. За життя вони не ворогували, тож, навпаки, покійний адвокат ще й оберігатиме з того світу молодшого учня й товариша. Навіть, як у страшних та водночас романтичних історіях, котрими так зачитувався Клим, привид, коли пощастить, розкриє таємницю своєї смерті. Просто тобі батько принца Гамлета...

Жарти жартами, але такі міркування дивним чином умиротворили Кошового. Витягнувши з колодязя пам'яті всі свої згадки про колись читане, він логічним, раціональним шляхом зробив той висновок, котрий можливий лише за таких-от ірреальних обставин. Хто, як не Клим, переконав поліцейного

слідчого в тому, що Сойка – не самогубець? Бо так би поховали його, мов грішника, за цвинтарною огорожею, і маялася б між світами неприкаяна, належно не відспівана душа. Значить, поховали його за християнською традицією. Душа спочиває, тож нема причин турбувати нині живущих – навіть якщо живуть вони у квартирі наглою смертю померлого, серед його речей.

Хтозна, може, саме цей дивний висновок заспокоїв Кошового тоді, в першу ніч, остаточно. Аби закріпити відчуття, він знайшов у шафі карафку з наливкою, пом'янув Сойку раз, потім – ще раз, нарешті – втретє, і вже потім улігся на канапу в залі: від того, аби лягти на ліжку в спальні, яке ще берегло тепло попередника, все ж таки втримався.

Місто прокидалося рано й так само рано вкладалося. Домовласник був уже на ногах, тож Клим попросив прислати когось прибратися в оселі, поміняти білизну і взагалі облаштувати помешкання так, ніби інший жалець просто виїхав. Пан Зінгер побурчав, та не особливо заперечував.

Сам Кошовий пішов прогулятися у свій перший ранок у Львові.

Напередодні Шацький докладно пояснив, де ліпше харчуватися особам, котрі переживають тимчасову фінансову скруту. Треба рано встигати до сніданкових покоїв – так називалися частування, пропоновані містянам у більшості поважних готелів. Найближчим виявився той самий, багато разів згаданий учора «Жорж», де ніби мешкала пані Магда. Попри будівельні роботи, він приймав пожильців, і поснідати Клим також устиг.

Крім яечні з шинкою та канапок із маслом йому запропонували порцію горілки від Бачевського. Він не відмовився, хоча не звик причащатися зранку. Виправдав себе тим, що випивати далі протягом дня в нього не стане грошей. Запивши сніданок кавою, виклав за все менше корони. Й вирішив протриматися так до п'ятої вечора, коли можна, знову ж таки – за порадою Шацького, підхарчуватися булочками в одній із єврейських пекарень. Саме пополудні здоба вже не була такою свіжою, тож пекарі під кінець дня скидали ціни.

Коли повернувся, спритний домовласник керував не лише прибиранням – під наглядом його сухої, мов тріска, довгоносої дружини пакувалися речі, котрі залишилися своєрідним спадком. Клим уже знав: речових доказів, придатних для поліцейського розслідування, тут не було. І якщо ніхто найближчим часом не претендуватиме на костюми, книги та валізи, домовласник з дорогою душею забере все собі. У пана Зінгера напевне було безліч знайомих, здатних скоро й безболісно для нього оформити потрібні папери. Так що попервах від угоди, до якої домовласника змусив силою переконливості Йозеф Шацький, той не надто потерпів з огляду на фінанси.

На облаштування в Кошового багато часу не пішло. Трохи подумавши, примостив маленьке фото батьків на стіл, за яким працював Сойка, посунувши при цьому вбік стосик письмового паперу. Під лампою батьки виглядатимуть краще. На книжковій етажерці, що бовваніла поруч, розмістив своє невеличке книжкове багатство, зробивши подумки зарубку: тепер улюблені авантюрні романи доведеться відкласти до кращих часів – грошей на книжки не стане. Ті, що роздобуде попервах, витрачати слід не на читиво – знадобиться спеціальна, фахова література. Вирішивши не сушити собі голову ще й цим, Клим повісив у шафу на вішак чисту, хай і не прасовану сорочку, жилетку, краватку. Несесер з туалетним начинням поклав біля рукомийника.

Потому сів на стілець, раптом усвідомивши: а все, більше нема чим себе зайняти.

Повалявся долілиць кілька годин, вивчаючи стелю й намагаючись дати лад рою думок. І аж тоді вирішив знову йти в місто.

Зголодніти встиг, наближалася обідня пора, для Львова це – ближче до п'ятої вечора. Тож Клим, керуючись настановами Шацького, скуштував журек, [36] прогулявся по булочки. Потім ноги винесли на Нижні Вали. Спершу Кошовий не надав цьому жодного значення – це ж одне з небагатьох місць, де він бував і яке знав. Присів на лавку, підбив подумки підсумки. Витрати – трохи більше корони, протягнути можна тижнів зо два. Але відразу стрепенувся: чому він повинен отак підкоритися долі, визнати поразку й поступово наближатися до жебрацтва? Тут же зловив себе на тому, що мимоволі мацає поглядом натовп, вишукуючи бодай учорашнього мініяйла Юзефа.

Бо поруч напевне крутитимуться шахраї.

Отак вештання без жодної мети переросло в стійке бажання будь-що відшукати когось із батьрів, котрі обвели його круг пальця.

Поліцейська подачка – інакше Кошовий милостиво подаровані гроші не сприймав – лише відтягувала повний крах. Плани влаштуватися вантажником на вокзалі чи різноробом у якогось крамаря, або хоча б носієм із тих, котрих повно біля кожного базару, виглядали вже доволі близькими. Прийняття подібного рішення невідворотно наближав кожен прожитий день, і це розуміння дивним чином додавало Климові чоловічої злості. Він, мужчина, який зовсім недавно захищав революціонерів від смертних вироків, за що ледь не поплатився власною свободою та, дивуючись сам собі, пережив не найкращі дні в тюремній камері, зараз мусив умитися, мирячись із тим, що його серед білого дня на рівному місці обікрали якісь нікчеми.

Так з'явилася перша мета...

Ось чому Кошовий уже третій день після похорону Сойки щоранку старанно чепурився, наче йшов до праці, й виходив з дому, щоразу чемно вітаючись із двірником. До вечора намагався не вертатися, бо всякий раз цербер у фартуху пропікав нового пожилця поглядом з-під лоба. Всім своїм виглядом нагадуючи: з Кліма належить дрібна монета за люб'язність, яку він виявляє, відчиняючи браму. Не давати навіть такого дріб'язку означало нажити ворога в себе під носом, чого Кошовий, без того відчуваючи себе на пташиних правах, не міг собі дозволити. Тож єдиний вихід – якомога менше потрапляти двірникові на очі. Оскільки інакше як повз нього не зайдеш і не вийдеш, Клим вирішив проблему дуже просто: намагався йти зранку й нипати Львовом, поки вистачало сил та не починало рябіти в очах.

Прізвище цього цербера з Личаківської цілком відповідало зовнішності, насамперед виразному бульбастому носові. Звали двірника Гнат Бульбаш. Був він українцем, та чомусь уперто не визнавав у Кошовому свого. Загалом справляв би враження непривітного чоловіка, якби ця непривітність поширювалася й на інших мешканців. З ними ж Бульбаш був на диво люб'язним, і Клим, помучившись трохи, вирішив: це він так діє на пролетаріат своєю

присутністю. Бо недолюбливали його й київські двірники, навіть побачивши вперше та востаннє.

Пригадавши, що є люди, на яких просто так, з невідомих причин гавкають загалом смирні собаки, Кошовий змирився з двірниковою неприязню. Що дало зайвий привід розставатися з дрібняками всякий раз, коли Бульбаш відчиняв перед ним браму, аби ще більше не дразнити гусей.

Добре, хоч ти за вихід не береш, подумав Клим, укотре вранці проходячи повз двірника й привітавшись при цьому, навіть відсалютувавши двома стуленими пальцями. Той у відповідь повернувся спиною, демонструючи зайнятість якоюсь невідкладною роботою. Скориставшись тим, що Бульбаш не дивиться в його бік, Кошовий не стримався – сплюнув. Ох і часи настали: навіть двірники не сприймають. Чого вже хотіти від таких, як Адам Вишневський чи Магда Богданович...

Ступивши на вулицю й переконавшись – хоч день сьогодні не похмурий, Клим поправив капелюха й рушив знайомим, уже звичним, не раз пройденим маршрутом.

Не на бульвар – до Вексклярської площі.

Язик до Києва доведе, є така приказка.

Й у Львові київського адвоката затятість та підвішений язик не підвели. Міняйла на Валах не знайшов. Та кілька правильно поставлених запитань – і йому пояснили: ліпше шукати Юзя на Вексклярській. Охоче пояснили, куди йти. Довго не блукав, а коли нарешті вийшов, першою думкою було – надурили, скориставшись із повного незнання міста.

Кошовий бачив у своєму житті різні площі – як великі майдани, так і затишні майданчики. Встиг перетнути й кілька львівських площ, назви в голові поки не втрималися. Місце ж, яке відкрилося Климові, на перший погляд зовсім не відповідало своїй назві.

Як для справжньої площі Вексклярська виглядала замалою. Так, у всякому разі, йому здалося. Більше нагадувала затишний прохідний дворик, тихе місце для зустрічей та ділових оборудок у центральній, значно жвавішій частині. Адвокат ніби опинився в замкненому просторі, де з різних боків насувалися сірі, чомусь не надто дружні стіни кам'яниць. Враження підсилювало липнєве сонце, точніше – його відсутність. Промені пожвавлювали міські вулиці. Послаблювали враження їхньої величі та недружності. Навпаки, підкреслювали ошатність, упорядкованість та продуманість міського довкілля. Але цю маленьку площу сонце дивним чином оминало. Навіть звідкілясь легенько потягнуло чимось вогким, віддалено нагадавши Климові каземат.

Позбавляючись неприємних спогадів, адвокат повів плечима. Справді, чого б це воно... Ну, заїхали туди, де звичний рух міста завмирає. Нема чого хвилюватися. Тим більше, перше сприйняття дійсно було оманливим. Маленька площа жила по-своєму, і містяни приходили сюди не для прогулянок, бо

особливо гуляти тут нема де. Якщо вже завернув сюди, не інакше маєш великі справи.

За кілька днів Кошового вже впізнавали.

Клим досі не пробачив собі наївності, з якою прийшов сюди вперше. Звісно, як зрозумів тепер, усе це могло стати лише прикрою пригодою. Аби Сойка був живий, уже за кілька днів вони б напевне згадували її, мов дотепний побутовий анекдот. Мовляв, ось так зустрічає королівське місто підданих російського імператора. Тож спроба шукати пана Юзя й просити допомоги саме в нього виправдовувалася відчаєм та безнадійністю становища.

Проте панові Юзю, як жодному іншому завсідникові Вексклярської, до турбот якогось бевзя було байдуже. Навіть більше: спершу міняйло зробив вигляд, що не впізнав Кліма, а коли вирішив згадати – забув про награну люб'язність вуличного ділка й попросив більше з дурницями до нього не чіплятися. Кошовий не відставав, і тоді Юзьо, кивком голови закликавши відійти вбік, пояснив, усякий раз помахом тростини зупиняючи спробу вставити в розмову кілька слів:

– Слухайте мене уважно, шановний пане. Я не знаю кожного батяра у Львові. Я знаюся з іншими людьми, котрі теж не мають знайомств у Верхньому Личакові. Якщо ви думаєте, що через власну необачність потерпіли від злодіїв – прошу дуже! Шукайте кривдників серед злодіїв. Прогуляйтеся на Верхній Личаків, ногами. Може, хтось і згодиться вам допомогти. Хоча особисто я маю з цього приводу величезний сумнів. І краще б вам попрощатися з утраченими грішми назавжди, пане роззяво. Аніж мозолити тут очі порядним людям та дратувати всіх безглуздими запитаннями. Врешті-решт маєте право піти до поліції. Вас там приймуть і вислухають, то їхня праця. Проте готовий закластися на ваш капелюх – поліціянт скаже вам те саме.

– Вам потрібен мій капелюх?

– Мені потрібен спокій, прошу пана.

Сказавши так, міняйло, як у день знайомства, подався вперед. Моргнув. А тоді з вправністю штукаря перекинув тростину з руки в руку й залишив Кліма, повернувшись до своїх справ.

Більше з того часу Юзьо з ним не говорив. Зі свого боку, Кошовий до міняйла вже не наближався. Та на Вексклярську й далі ходив, мов на службу, просто старався триматися від недружного йому аборигена на пристойній відстані. Розпитувати інших про те, чи часто тут трапляються подібні батярські витівки і чи міг би хтось із очевидців знати в лице хоча б одного спритника, Клим після невдалої розмови з Юзьом не наважувався. Цілком резонно побоючись отримати таку саму, як не гіршу, відповідь.

Тож він обрав тактику, котру з урахуванням сумного досвіду вважав не ідеальною, але найкращою для себе.

Розрахунок мав такий.

Те, що сталося з ним на Валах, трапляється не вперше і не востаннє. Бешкетники та злодюжки облюбували для полювання це місце, бо воно справді

досить вигідне. Раз з'явившись тут та вправно обікравши чергову жертву, неодмінно прийдуть на площу знову – з цією ж метою. Нехай це станеться не завтра, не післязавтра, бо ж має спливати якийсь час. Але щось підказувало Кошовому: коли набратися терпіння, не привертати до себе уваги й зробити з Вексклярської місце для засідки, дичина незабаром знову вийде на мисливця. Отут головне – не прогавити, не розгубитися, діяти так, як вимагатимуть обставини.

Упертим щастить.

Хто це сказав – Клим не міг пізніше пригадати. Мабуть, слова належать комусь із видатних. Та якщо до такого ніхто, окрім Кошового, досі не додумався, нехай висновок стане його особистим. Бо, як виявилось, простий і правильний.

Адже за три дні мовчазного затятого терпіння небеса його таки винагородили.

Спершу привернув увагу аж надто метушливий як для завсідників «чорної біржі» чоловік. Хоч не вирізнявся від інших одягом, народжений у місті та з містом у крові Клим відразу розпізнав у ньому провінціала, на якого раптом звалилася купа грошей. Не з доброго дива – людина заробила свій перший капітал тяжким трудом. Але кидалося в очі – він не вмів носити костюм. Йому не пасувало все – крій, фасон, колір. Усе виглядало дуже дорогим й цілком позбавленим смаку. Та чоловікові вочевидь дуже кортіло виглядати так само, як решта міських жителів, навіть удавав із себе аристократа – інакше Кошовий не міг пояснити весь цей коштовний несмак, котрий швидше нагадував одяг карнавальний, аніж повсякденний.

Рухався він швидким перевальцем, стаючи від того дуже подібним до ведмедя. На ходу витирав хусткою зопріле чоло, а коли зупинився перед одним із міняйл, висякався й потому провів хусткою ще й по потилиці. Про що домовлявся метушливий, Клим зі свого місця не чув, але бачив, як міняйло показав дивному клієнтові на пана Юзя. Той так само відзначив прикметного провінціала, але вступати в гру не квапився: за неписаними правилами, ніхто не міг перебивати клієнта у колеги. Та щойно побачив, як чоловік квапиться до нього, артистичним жестом перехопив тростину й посунув назустріч.

Вони зійшлися.

Коротка ділова розмова.

Чи то Климові здалося від тривалих очікувань, чи справді його увага вже настільки загострилася, що він вловив сигнал, – але боковий зір зачепив двох молодиків, на яких ще кілька хвилин тому не зважав. Або, скоріш за все, їх тут просто не було. Інакше погляд не оминув би. На одному, трохи старшому, були штани на широких помочах, смугаста сорочка з засуканими рукавами, заломлений набакир картатий картуз. Інший, молодший, носив білу сорочку із розстебнутим коміром, заправлену в картаті штани, поверх сорочки – жилетка, штаням у тон. Свій картуз, світлий, однотонний,

хлопчина збив на маківку. З-під заламаного козирка виглядав зухвалий русявий чубчик. У кутику рота приліпилася, ніби завжди там була, цигарка.

Кошовий уже знав, як виглядають батяри. Бо навіть спробував скористатися з поради Юзя й прогулявся на Верхній Личаків, та забрів недалеко, втратив до таких мандрів інтерес. Зрозуміло, не ходитимеш вулицею й не чіпатимеш кожного з найдурнішим запитанням у світі: «Дуже перепрошую шановного пана, ви не знаєте, хто міг поцупити мої двісті тридцять корон?» Простіше вже чатувати тут, хай і виглядатиме повним посміховиськом.

Смикнулося віко.

Погляд скочив від парочки знову до метушливого. Той саме вийняв з кишені пухкий гаманець. Слинячи пальці, відраховував Юзюві банкноти.

Батяри вже нікого й нічого довкола не помічали, зосередившись на ритуальному дійстві міняйла та його клієнта.

Знову смикнулося віко.

Клим у передчутті, що за мить почнеться те, заради чого він убивав усі ці дні, для чогось стис кулаки, ступив кілька кроків уперед.

Картатий щось коротко кинув Чубчику, майже в унісон із Кошовим рушив у напрямку Юзя і його прикметного метушливого клієнта. Чубчик же тим часом сплюнув цигарку на брук, поціливши прямісінько в ринву, заломив козирок свого картуза ще сильніше, при цьому міцно насунувши його на голову. Він уже примірявся. Чи Климові здалося, чи той справді зігнув ноги в колінах.

Узявши в міняйла стосик корон, чоловік із заклопотаним та водночас – явно задоволеним виглядом, із почуттям виконаного обов'язку почав мостити свій скарб у гаманець.

Юзю тим часом утратив до чоловіка будь-який інтерес.

Повернувся, аби відійти в тінь сірої будівлі.

Зіткнувся прямим поглядом з Кошовим – той уже рухався йому навперейми. Що подумав у ту мить, невідомо. Бо Картатий уже підступив іззаду до провінціала, витягнув руки й сильно штовхнув того в спину.

– Злодій! Тримайте злодія! – зависло над площею.

Чоловік уже падав, причому дуже невдало, не так, як свого часу Клим: гепнувся, мов мішок із борошном, незграбно брикнувши при цьому ногою. Гаманець, як і слід було чекати, не втримав, упустив на землю. Картатий, зробивши свою справу, вже стрімголов біг через площу, а Чубчик, і далі волаючи на всю силу батярських легенів, стримів за ним, здіймаючи більше галасу, ніж треба. Гаманець підхопив раніше за власника, але Кошовий уже не чекав, поки меткі пальці спорожнять його, – у два стрибки опинився поруч.

– Стій! – гаркнув, збиваючи Чубчика з пантелику. – Злодій! Ось він, злодій! Тримайте його!

Дарма він це вигукнув – тепер люди на площі крутили головами, не розуміючи, скільки тут крадіїв, де вони, кого треба ловити, за ким гнатися і чи треба взагалі. Батяр, зрозумівши, що його викрито, жбурнув гарячий гаманець просто в Кліма, крикнувши при цьому:

– Гоп! Лови!

Кошовий купився, та лише на якусь секунду – спритно відскочив, кинувся вперед, намагаючись в останньому відчайдушному ривку скоротити відстань між собою та Чубчиком. Той – хто б сумнівався! – виявився моторнішим. Крутнувся на п'ятах, побіг у протилежний від Картатого бік.

Гнатися за двома зайцями Клим не збирався.

Далі повівся так, як за інших обставин не вчинив би.

Метнувся до Юзя, котрий застиг зовсім поруч та не встиг оговтатися, рвучко вихопив тростину з його правиці. Перехопив, разом перетворивши її на подобу зброї.

Замахнувся.

Подавшись уперед, жбурнув тростину, закрутивши в повітрі.

Так вони хлопчиками робили на київських околицях. Так само гралися із сільськими ровесниками, коли батьки в роки його дитинства й отрочтва перебиралися влітку на дачу.

Давно цього не робив, та навички не забулися.

Закручена тростина влучила в ціль – ноги Чубчика зашпорталися.

Він явно не очікував такого нападу. Заточився, утримався, не впав, та біг затримав.

Не надовго.

Та Климові вистачило, аби знову скоротити відстань між ними.

Львівський батяр, хоч як, виявився меткішим. Здається, ось він, простягни руку й хапай, але правиця Кошового все одно зловила лише липнeve повітря. Чубчик пурхнув уперед іще швидше, спершу лавіруючи між перехожими, котрі ще не зрозуміли, що відбувається, – а потім і штовхаючи їх. Прагнучи, аби кожен наступний опинився в мисливця на шляху. Климові довелося так само відштовхувати людей від себе, через що в повітрі повисла густа суміш польської, єврейської та німецької лайок.

– Рятуйте! Рятуйте! Вбивають!

Це волав Чубчик, на бігу показуючи пальцем позад себе, і до Кліма враз дійшло: на нього. Перехожі, чого доброго, почнуть ловити його гуртом, здадуть у поліцію, доведеться довго пояснювати все. А головне: наступного

шансу вирахувати та вполювати крадіїв не матиме аж так скоро. Якщо матиме взагалі.

Усе стрімко промайнуло в Климовій голові. Ніби на підтвердження слів навперейми вже мчав, виставивши перед собою міцні довгі руки, розпашілий вусатий здоровань. Кошовому не хотілося саме зараз, за таких обставин, згадувати, як гімназистом боксував та пробував освоїти навички французької боротьби. Те й інше давалося не аж так добре, спортсмена з Кліма не виходило. Але жодна наука не минає даремно.

Сам від себе не сподівався, коли зупинив небажаного противника прямим ударом у щелепу.

Здоровило не впав, зупинився, потираючи забите місце. Поки думав, чи далі гнатися за кривдником, Кошовий, наддавши, знову суттєво скоротив відстань між собою та Чубчиком. Той, знаючи місто, наче власну хату, пірнав у двори, кружляв вулицями, мотав Кліма переходами. За інших обставин Кошовий напевне б уже відстав. Проте вперед вели затятість, завзятість і розуміння – треба використати той самий єдиний шанс.

Нарешті вибігли на Корзо.

Іншого шляху, мабуть, просто не було. Пізніше Клім зрозумів: якби чубатий баяр хотів заплутати його в інший спосіб, якби справді бачив у цій несподіваній пригоді реальну загрозу, а не справжню забаву – скинув би погоню значно швидше. Запетлявши інакше, пірнувши у львівські нетрі глибше. Натомість, розважаючись і не переймаючись наслідками, Чубчик перескочив трамвайну колію майже перед самим вагоном, так, аби відрізати себе від гонитви.

А тоді спритним і, схоже, звичним, напрацьованим рухом зачепився іззаду за зовнішній поручень, скочивши на підніжку.

Тримався правицею. Лівою стягнув картуза, махнув ним очманілому Климові. Наостанок, щоб зовсім закріпити перемогу, повернув убір на місце, натягнув щільніше за козинок, запхав два пальці в рота, зухвало свиснув. Здалося мало – гойднувшись так, як дозволяло положення, мотнув задом.

Чи Кошовому здалося – чи хтось із перехожих роззяв плескав у долоні.

Ніколи думати. Тільки вперед.

Рухали інстинкти. Не до кінця розуміючи, що робить і чим усе може скінчитися, Клім ускочив у найближчий кінний екіпаж, заволав:

– ЖЕНИ!!!

І вже коли візник смикнув віжки, пускаючи коня з місця в галоп, розгледів на козлах Захара Гнатишина.

– За ним! Швидко за ним! – Слова звучали водночас проханням та наказом.

– Пан хоче наздогнати трамвай?

- Того, хто на ньому висить!
- А що вам до того батяра?
- Потім поговоримо, Захаре! Вперед, не відставайте!

Гнатишин прикрикнув на коня.

Заскрипіли ресори. Зацокали копита бруківкою. Гуркотів і дзеленчав трамвай, повертаючи з Академічної у бік Личаківської.

Чубчик навіть не намагався скочити на землю. Так само не збирався пробиратися до вагона. Чудово розумів, що водій трамвая бачить його маневри разом із пасажирами. Але поки зупинки нема, ніхто не гальмуватиме. Це не передбачено правилами, і батяр напевне відчував свою перевагу. Бо не вперше отак катався.

Та він не врахував одного - візник Захар Гнатишин устиг виростити на муніципальний електричний транспорт величезного гострого зуба. Тож підганяв коня, котрому, схоже, сподобалося отак гнатися навипередки з машиною, всередині якої не одна кінська сила. Спершу суттєво відставши від вагона, екіпаж поступово наздогнав трамвай. Клим уже готувався порівнятися з утікачем.

- На Верхній Личаків націлився! - гукнув Гнатишин, не повертаючись. - Там зістрибне - загубиться!

- Що робити? - Кошовий перекрикував трамвайний гуркіт.

- Сидіть поки! Тримайтеся міцно!

Коляска підстрибувала на бруку все сильніше. Пасажира гойдало, Клим учепився в бильця.

Ривок.

Припустивши на всю силу власних можливостей, Захарів кінь порівнявся з трамваем. Навіть почав поволі переганяти. Тепер уже Кошовий грозив Чубчикові кулаком, зовсім не зважаючи на те, що їхні перегони опинилися в центрі уваги, і люди на вулицях сахаються врізнобіч, притискаючись до стін кам'яниць навіть там, де ані екіпаж, ані тим більше - трамвайний вагон точно не зачеплять.

Ураз до загального шуму додався злагоджений цокіт ще кількох підків. Із сусідньої вулиці, котра межувала з Личаківською вниз, враз вилетіло трое вершників у поліцейських строях. Трималися рівно, старший кіннотник рухався трохи попереду, десь на півголови. На скаку сягнувши в припасовану справа кобуру, витягнув револьвер, щось прокричав незрозуміло до кого.

Тоді підніс руку догори.

Стрельнув.

Над Личаківською зависнув суцільний гамір, зітканий із різноманітних звуків, котрі вкупі являли собою одну велику міську симфонію – симфонію переляку.

Один із поліцейських-вершників дав шпори коневі, спрямувавши його через рейки, на протилежний бік вулиці. Переслідувач таким чином обійшов трамвай з протилежного боку. Жестом звелів Гнатишину притримати коня, пропускаючи слугу закону вперед, а то й взагалі зупинитись, припинити гонитву.

Клим знав, що Захар розумів наказ, але не слухав, далі утримуючи свій екіпаж поруч із вагоном.

Тепер він разом із кіннотниками затискав трамвай в кільце.

Брязнуло. Скреготнули гальма.

Водій трамвая почав зупинятися, вгледівши попереду призначену для цього зупинку. Зробив це досить різко. Хотів того, не хотів – вагон рвучко смикнуло, струшуючи батяра з підніжки, мов грушу. На ногах Чубчик уже не втримався, впав, покотився бруківкою, наче колобок. Натягнув віжки й Захар, а Клим вистрибнув майже на ходу, спіймавши себе абсолютно на непотрібній зараз думці: капелюх дивом не злетів, попошукав би потім... Широкими стрибками помчав до батяра, наздогнав-таки, збив із ніг.

Коліна в самого підігнулися. Не стримався – сів поруч, на тепле каміння бруку. Дихав тяжко, наче загнаний мисливський пес. Чубчик востаннє спробував сіпнутися, та Кошовий схопив за ногу, потягнув, ніби хотів зрушити хлопчину з місця в такий спосіб. Для певності навалився, зовсім не дбаючи про вигляд свого костюма.

Відчув щось у правій кишені хлопчини. Той лапнув, навіть програвши, готовий боронити свій скарб.

Наступної миті їх оточили вершники. Старший зіскочив із сідла, grimнув густим басом:

– Ви що тут влаштували, пся крєв! Що це за іграшки, курва мама!

– Вбивають! – заскиглив свого впольований батяр.

– Дивись, такого вб'єш! – огризнувся поліцейський і перевів погляд на Кліма.

Тепер щось мусив сказати він. Не придумавши до пуття, що саме, не віддихавшись остаточно, не розуміючи до кінця, як вдалося спіямати втікача, видихнув, аби не мовчати:

– Гляньте, що там у нього в кишені!

Поліцейський важкою горою нависнув над Чубчиком.

– Вивертай!

– Я нічого не зробив!

– Бардзо вивертай, скурвий сину!

Нема ради. Вивернув.

– І що тут можна прочитати, пане комісар? У вас почерк наче в аптекаря, я вам це вже говорив?

Томаш Понятовський ще раз пробіг очима списаний аркуш, легенько смикнув себе за правий, блискучий від брильянтину вус, зиркнув на того, хто приніс документ.

Напроти столу директора департаменту кримінальної поліції Львова стояв чоловік років під сорок. Його, кримінального комісара Марека Віхуру, вирізняв не загрозливий зріст, а найперше колір обличчя. Воно ніби пашіло, будучи нездорово червоним і додаючи сищикові лиховісності, так потрібної для грози вбивць та гвалтівників. Колір комісарового обличчя робив його схожим на всіх без винятку чоловіків, котрі або постійно п'яні, або в кращому разі весь час живуть у стані жахливого похмілля. Тож п'яному, а тим більше – похмільному під гарячу руку ліпше не потрапляти. Марека Віхури це стосувалося повною мірою. Йому під руку так само краще не лізти, на шляху в нього ставати небезпечно.

Була єдина обмовка.

Серед більшості своїх колег по службі кримінальний комісар славився майже цілковитою байдужістю до алкоголю.

Міг собі дозволити на якомусь урочистому прийомі в департаменті келих-два шампанського, інколи під час неформальних товариських посиденьок неквапом випивав кухоль світлого пива, смакуючи зі смаженими німецькими ковбасками. Разом із тим усі, кому треба, знали: комісарові Віхуру пити заборонив сімейний лікар, до порад якого гроза львівських злочинців дослухався. Червоний колір обличчя чоловік мав від природи, щось сталося із судинами, кров постійно приливала до лиця. Коли інші бліднули, Віхура просто ставав рожевим, у такі моменти виглядаючи значно здоровішим.

Червоне лице й нерозбірливий почерк, котрий більше нагадував давнє зашифроване послання, були тими рисами, котрі вирізняли комісара Віхуру серед інших поліцейських львівського департаменту.

– Чому ви не дали тому панові написати пояснення особисто? – бурчав Понятовський.

– Протокол упізнання я маю складати сам, пане директоре. Пан Веслав Зінгер лише підтвердив підписом – з його слів записано вірно. Золотий брегет, знайдений у кишені того батяра, справді належав убитому адвокатові Євгенові Сойці.

Повітря просторого кабінету Понятовського сколихнув ледь чутний шерех. Це Магда Богданович, котра влаштувалася на кріслі в кутку, склала віяло й легенько ляснула ним по розкритій долоні. За весь час, поки комісар

доповідав начальству, молода вдова не зронила ні пари з вуст. Трималася непомітно, ніби осторонь від подій. Тим не менше, присутність у свята святих Клима Кошового викликала низку питань, а то й дратувала поліцейських чинів більше, ніж персону Магди.

– Хай писар це перепише, – розпорядився Понятовський, повернувши папір комісарові. – А вже потім викличете сюди свідка Зінгера, нехай наново підпише. Заодно знайдіть ще хоча б трьох осіб, здатних засвідчити те ж саме.

– Буде зроблено, пане директоре, – стримано кивнув Віхура. – Але ви... ми всі вже самі бачимо й розуміємо: Зенек Новотний, той самий батяр, якого ловили на очах ледь не цілого Львова, причетний до наглої смерті адвоката з Личаківської. Від самого початку в нас була версія про вбивство заради пограбування...

Магда знову повела віялом, тепер уже привертаючи до себе увагу чоловіків.

– Нагадаю вам, пане комісарє, – від самого початку всі тут домовилися вважати, що Сойка наклав на себе руки. Якби поліція не затримала випадково присутнього тут пана Кошового, ви б мали інакшу картину.

– Пані Магдо, ми завжди цінували вашу небайдужість і наполегливість, – у тоні Понятовського стриманий гнів боровся з холодною повагою. – І в даний момент мене особисто, так само, міркую, як і пана Віхуру, цікавить, чому ваш несподіваний протезе, пан Кошовий, від самого початку крутиться під ногами в поліції. Випадковістю це не назвав би навіть сам пан Богданович у свою бутність, мусите погодитися.

Клим переступив із ноги на ногу, кахикнув. Коли три пари очей глянули на нього, мовив, старанно наслідуючи місцеву манеру:

– Перепрошую шановне панство. Ви можете ставитись до моєї скромної персони, як собі хочете. Але коли я вже тут, хай випадково, як каже пані Магда, дуже прошу не обговорювати мене в моїй присутності так, ніби мене тут нема. Через голову, як то кажуть. І потім, – він коротко кивнув у бік Магди, – я вдячний вам за спроби захистити мене. Тільки я сам адвокат, наслідуюся нагадати.

– Добре, що нагадали, – Понятовський знову підкрутив вус, уже лівий. – Якщо ви знаєте закони і дружите з ними, цілком здатні мене зрозуміти. Ви підданий іншої держави. Зведення законів царських та цісарських напевне різняться. Проте всі закони світу, так-так, світу, не побоюся цього слова, збігаються в одному: стороннім особам не вільно втручатися в роботу поліції, органів слідства й суду. Те, що ви вчинили сьогодні просто серед білого дня, всі ці гонитви – неприпустимо, пане Кошовий! І зовсім не прийнятно! Подібні дійсва порушують чинний порядок! Я вже уявляю собі заголовки сьогоднішніх міських газет! «Перші великі вуличні перегони у Львові» чи щось подібне, гучне й безглузде – як усе, про що пише більшість преси! Ви стали героєм дня, пане Кошовий! Ви подарували нашому спокійному затишному місту зовсім непотрібну сенсацію!

Кошовий зиркнув на Магду.

– Не таке вже місто й тихе... Судячи з деяких останніх подій. Ось хоча б убивцю намісника судили зовсім недавно...

– Поки в Російській імперії не почалася та їхня кривава революція, у нас було значно тихіше! – Понятовський підніс голос. – Нині сюди на еміграцію виїзять різні баламути! У мене нема зараз часу входити з вами в порожні дискусії, пане Кошовий! Ваша завзятість допомогла поліції вийти на слід убивці чи вбивць Сойки. І дуже добре, що все звелось до батярів, а не пішло в непотрібну тепер політичну площину! Далі справою займеться той, кому належить, – комісар Віхура. А на цей час, пане Кошовий, я особисто клопотатимуся про взяття вас під домашній арешт!

Знову під арешт.

Це вже який раз від початку нинішнього літа.

Нічого собі, просто прокляття якесь. Пороблено, як казала покійна Климова бабуса.

– Я можу оскаржити?

– Ні. Пані Магда теж навряд чи заступиться за вас у подібній ситуації. Можливо, вас неприємно вразить почуте. Але схожу перспективу ми вже встигли нині обговорити саме з нею. Дійшли згоди, треба лише все належним чином оформити.

Тепер Клим дивився на Магду з докором. Прочитавши, молода вдова витримала погляд і додала від себе:

– Можна сперечатися, пане Кошовий. Але повірте, так краще. Найперше – для вас. Пан Віхура має досвід, мій покійний чоловік високо його цінував. З його подачі пан Марек став комісаром. Кажу до того, що зараз, коли він знає, з чого почати й куди рухатися далі, слідство забере лічені дні. Тоді арешт благополучно знімуть, сама клопотатимуся за вас. І потім обговоримо спокійно все, що вас хвилює у найближчому майбутньому.

Отже, арешт во благо.

Так теж буває.

Ну-ну.

Розділ одинадцятий

Чим себе зайняти під домашнім арештом

Заборона виходити з помешкання дала несподівані переваги.

Перше, що зробив Кошовий з вечора, коли його за поліційним приписом повернули додому, – без вагань допив залишену від покійного попередника наливку. Собою Клим був задоволений і визнав за собою право відсвяткувати свою невеличку перемогу на новому місці.

Чи давала йому щось небачена для Львова шалена гонитва за трамваєм у близькій чи віддаленій перспективі, думати зараз не хотів. Тішило інше: визначивши мету, вперто йдучи до неї, правильно вираховувавши як свої кроки, так і поведінку батярів, уполював кривдника навіть швидше, ніж сподівався.

Про завтрашній та наступні дні думати не хотілося. Він зловив крадія, хоч це нічого не дало й викрадені гроші не повернулися. Значить, на ранок йому вже нема чим себе займати. Коли так, найкращий вихід – розслабитися та валятися в ліжку стільки, скільки треба.

Наливка прискорила сон, зміцнила його, а коли він розплющив очі, вставати зовсім не хотілося.

Звісно, природна потреба змусила підвестися, та з клозета Клим, ніби так треба, повернувся назад до ліжка. Голова не боліла. Навпаки, була на диво ясною. Прочинене вікно виходило у двір, звідти линули звуки «катеринки». Сонячною спальня не була, та зараз Кошовому не треба яскравого світла. Навпаки, так затишніше. Думалося краще.

На роздуми наштотувало саме це вікно.

Через нього заліз пізно вночі Зенек Новотний. Сам чи з кимось удвох, значення не мало. У подробиці слідства, ясна річ, ніхто не посвячував, але трусити злодія почали просто серед вулиці з його, Кошового, подачі. Брегет, описаний паном Зінгером, він упізнав одразу, чомусь відкинувши думку про те, що в природі цілком може існувати два однакових золотих годинники на ланцюжку.

Останні сумніви відпали, коли на його вигук: «Де ти це взяв?», батяр заволав: «Це не моє!»

Аби такий досвідчений тип, яким виглядав молодий батяр, украв брегет чи роздобув його в інший, такий самий кримінальний, проте жодним чином не прив'язаний до вбивства спосіб, найперше заявив би: купив. Або – подарували. Й тут же, досить швидко, від гріха подалі, сказав, від кого, коли та за що такий щедрий дар отримав.

Принаймні таку поведінку молодий адвокат Кошовий мав змогу спостерігати у київських злодюжок.

Розуміючи, що місцеві батяри мають трошки іншу сутність, ніж звичні кримінальники, Клим усе одно не бачив між манерами крадіїв надто великої різниці. Спалившись, намагалися чимшвидше перекинути провину на іншого. Злодійська солідарність у подібних пригодах не працювала.

Але Зенека Новотного схопили на вулиці зовсім випадково.

Він навіть не припускав такої можливості. Інакше б не носив так самовпевнено при собі дорогий годинник. До батярів, як уже зрозумів Клим, питань у оточуючих багато не виникає. Навпаки, чим більше й частіше вони шикують привселюдно, тим більший авторитет мають у своєму товаристві. Звісно, доводиться пояснювати, якщо стануть цікавитися, звідкіля така цяцька. І зрозуміло, що відповідь усякий раз буде інакша, чим далі, тим більш уквітчана новими подробицями, щоразу наближаючи хвалькувату розповідь до нічних оповідок Шехерезади. Усе пробачається.

Та коли зухвалого батяра оточили кінні поліціанти, а чоловік, котрий затято гнався за ним, тицьнув годинника просто в писок і гаркнув: «Де ти це взяв?», Зенек відразу згадав де – й поспішив зректися свого скарбу. Чим з переляку наробив собі ще більше горя. Бо коли Клим при зручній нагоді пояснив хід своїх думок комісарові, досвідчений Віхура негайно зробив потрібні висновки. Міцні лещата поліцейського слідства, бульдожа хватка таких, як Ольшанський, уже незабаром витиснуть із батяра, як до нього потрапив брегет застреленого у своїй квартирі адвоката Сойки.

Залізли у вікно. Хотіли обікрасти. Чогось не врахували, коротка сутичка – і господаря застрелили. Після того швиденько облаштували все так, аби дійство бодай віддалено скидалося на самогубство, забрали те, за чим прийшли, й пішли так само, як прийшли. Ще й зачинили за собою вікно хитрим злодійським способом.

Міркуючи так, Клим усе ж підвівся.

Вперся руками об підвіконня, визирнув у двір. Нічого не побачив. Чоловік із «катеринкою» вже забрався геть. Лиш звична похмура стіна навпроти. Згадав, що колись бавився куривом, а від Сойки не лише наливка успадкована, а й дорогі сигари. Хоч після виходу з казематів «Косого капоніра» до тютюну не тягнуло, зараз закортіло. Як був, у кальсонах, пройшовся помешканням, пошукав і знайшов коробку. Ледь не відкусив сигарний кінчик, та вчасно побачив спеціальний ніжик. Відрізав, розкурих. Чекав – закашляється, відчуття призабуті. Та нічого, легені швидко згадали, від чого були відлучені деякий час. Повернувся до вікна, тепер уже присів, пускаючи дим назовні.

Щось заважало прийняти зроблені ним же самим висновки.

Чогось не вистачало.

Щось не складалося.

Затягнувшись учетверте, Кошовий зрозумів. Упольований ним батяр найменше у світі нагадував холоднокровного вбивцю. Навряд чи знав, як тримати револьвер. Припустімо, перше враження оманливе, і хлопець із чубчиком справді забирає в людей життя так само легко, як гаманці. Але, тут же подумки пояснив собі Клим, у такому разі вбивця з досвідом не носив би при собі річ, котра здобута вбивством. Він узагалі не привертав би до себе жодної уваги. Тим більше, не промишляв примітивним, хай спритним заробітком на Вексклярській площі, й напевне не лише на ній.

Очевидно, що Зенек Новотний проник до цього помешкання через це саме вікно, з якого Клим зараз вивчає двір.

Тільки він був не один.

Поліція могла додуматися до такого. Комісар Віхура навряд чи дарма їсть свій хліб.

Лишається зрозуміти, хто зробив холоднокровний постріл: зловлений батяр чи його товариш. Або, як тут кажуть, кумпель.

І все одно Кошовий відчував – звичайною крадіжкою тут не пахло від самого початку.

Холоднокровний постріл.

Саме так. Убивця, ким би він не виявився, стріляв у голову. Притулив револьверне дуло до лоба жертви. Для цього треба не лише збити Сойку з ніг. Адвокат ніколи не вирізнявся атлетичною статуєю, проте зовсім безпорадним так само не був. Міг дати собі раду, просто так не давався, і вбивця мусив мати більше фізичної сили, ніж приречений ним на смерть. Та – що дуже важливо! – знати пана Геніка особисто.

При бажанні Кошовий теж міг пояснити цей свій висновок. Та не собі, тут уже все ясно, додаткових аргументів не треба. І розмова з собою нічого насправді не дасть. Кримінальну поліцію найменше цікавить стороння думка.

Але ніхто не заборонить Климові цю думку мати, бо кожен із зроблених зараз висновків він сприймав як чергову сходинку, котра наближала до розв'язки. Або, якщо припустити-таки причетність затриманого батыра до вбивства і рано чи пізно його ім'я чубатий Зенек назве, Кошовий принаймні зможе пояснити собі мотив убивці.

Крадіжка.

Дуже швидко перетворилася на збройне пограбування.

Завершилася смертельним пострілом.

І саме він був кінцевою метою того чи тих, хто пробрався вночі крізь прочинене вікно до квартири адвоката Сойки із, ох, виявляється, якою сумнівною репутацією.

Чергова затяжка. Кошовий спробував пускати дим кільцями. Не вийшло, він облишив це дурне заняття. Добре, що навпроти стіна. Нічого не відволікає від думок, не відвертає увагу.

Смикнулося віко. Цього разу легенько, майже не відчутно, навіть дуже буденно.

Рішуче прибравши зад із підвіконня, Кошовий пошукав і знайшов старий оксамитовий домашній халат колишнього господаря. Зовсім не гребував, одягаючи. Пройшовши в кабінет, зосередившись лише на бажанні впорядкувати свої висновки письмово, аби не повилітали чи не зазнали змін, Клим відсунув стілець, умостився за письмовим столом.

Тут, схоже, Сойка провів останні години свого життя.

Підсунувши ближче масивне чорнильне приладдя, Кошовий розім'яв пальці на обох руках.

Можна зварити собі кави. У господарстві пана Геника трохи лишилося, та й гасова горілка примостилася в кутку, на ній – трохи підкопчена знизу джезва. Зупиняло не бажання швидше занотувати хід думок по пунктах. Клим дотепер украй рідко варив собі каву. Вдома зазвичай це робили або мама, або тато, або – жінка, котра допомагала на кухні. Тож не хотів змішувати процеси. Спершу – розкласти по полицках міркування й висновки, все одно під домашнім арештом робити більше нема чого. І вже потім, як винагорода, приборкання джезви та вогню.

Ліва рука взяла верхній аркуш із стосика чистого паперу.

Поклавши білий прямокутник перед собою, Клим узяв ручку, зняв кришечку з чорнильниці, вмочив перо. Та, придивившись до аркуша, зупинився.

На його поверхні ледь відбивалися контури літер.

Кошовий відклав перо. Підніс аркуш до світла. Примружився, вдивляючись.

Гм, тут не літери – цілий напис. Його можна відновити, якщо діяти обережно. Мабуть, незадовго до смерті Сойка щось писав, поклавши аркуші один на один, досить сильно тиснув на папір вістрям пера. Ось воно й перебилося.

Нічого писаного на столі не лишилося. В шухлядах – так само. Кошик для сміття був порожнім, у цьому Клим устиг переконатися на власні очі.

Записку – чи що там писав адвокат незадовго до загибелі – з квартири забрали.

Віко смикнулося вже сильніше.

Клим затамував подих, немов одним необережним словом чи порухом можна було здмухнути щось дуже тендітне, ніжне, крихке й дуже важливе.

Знову поклав аркуш перед собою. Тепер уже як найбільшу в своєму житті цінність. Висунув шухляду, витяг звідти те, що вгледів раніше, – велику круглу лупу, з такою малюють геніальних сищиків на обкладинках улюблених ним бульварних книжечок. Підсилені збільшувальним склом відбитки проглядалися вже чіткіше.

Обережно, літеру за літерою, Кошовий почав наводити пером те, що писалось Сойкою. З пропущених складав слова, бо чим далі, тим краще розбирав їх, розуміючи заодно зміст та сутність написаного.

Скільки часу минуло, поки відродив адвокату розписку, навіть не цікавився. Не хотілося їсти, відчуття голоду змінив азарт. Щойно завершив, потрусив аркушем у повітрі, висушуючи чорнило. Тоді обережно, бо ж справді

знайшов неабияку цінність, склав папір учетверо. Поклав спершу в кишеню халата. Негайно передумав – перемістив у портмоне. Усе триматиме при собі.

І ніби під фінал цього марудного, але потрібного дійства постукали в двері.

Першої миті Клим похолов: так почуваються шибеники, застукані за чимось ганебним, за що належить суворе покарання, включно з багаторазовим прочитанням «Отче наш». Та потім минулося, Кошовий відчинив упевнено.

У дверях побачив двірника Бульбаша. Поруч височів огрядний поліціант, приставлений дирекцією для охорони арештанта.

– Чим можу допомогти? – Клим зараз був сама чемність.

– Маю нагадати панові про заборону відвідин на час відбуття арешту, – відрапортував поліціант.

– Так мене попереджали. Чому ви вдвох прийшли? Так треба, аби ви, пане вахмістре, вирішили без двірника не пересуватися ввіреною йому територією?

– Густо балакаєте, пане, – буркнув Бульбаш.

– Все ж таки, чому вас двоє? Може, зайдете, чи як? Не стійте вже в дверях.

Вахмістр та двірник презирнулися. Бульбаш простягнув Климові складену вдвоє газету – свіжий номер «Діла».[37]

– То для вас. Просили передати.

– Хто?

– Я бачив того чоловіка тут із вами. Його називають пан Шацький. Просився до вас особисто...

– ...але відвідини заборонені, – завершив поліцейський.

– І ви вдвох люб'язно вирішили принести мені газету від пана Шацького?

– Там про вас написано. З малюнком, – гмикнув двірник і похитав головою: – Треба ж, уславилися.

– А це добре, коли в газетах про когось пишуть, чи погано? – поцікавився Клим.

– Нічого доброго газети не друкують, – буркнув вахмістр. – Там ще для вас записка. Вона у конверті, і я не маю розпорядження відкривати його без вашого дозволу. Але дуже прошу відкрити зараз. Про листування громадян, котрих тримають під домашнім арештом, поліція має знати. Пан двірник тут, аби підтвердив: усі процедури є законними й дотримуються мною сумлінно. Бо потім такі грамотні пани пишуть скарги...

– Звісно, аби люди не були грамотними, ніхто б не скаржився на поліцію, – кивнув Кошовий. – Добре, якщо такий порядок, будь ласка.

Разом із газетою справді був заклеєний поштовий конверт. Кинувши «Діло» на крісло, Клим демонстративно відірвав кутик. Витрусив складену вдвоє чвертку паперу, прокашлявся, прочитав уголос:

– Пане Кошовий! Усе місто говорить про ваш сміливий вчинок. Хотілося поговорити з вами. Дізнатися цікавих подробиць, бо моя Естер не може спати. Адже така знана людина була в нас удома на обіді. Сподіваюся, ваші негаразди з законом минуться. А поки не порушуйте нічого. Й будьте там, де є зараз. Особливо – пізно ввечері. Знімаю перед вами капелюха. Щиро. Відданий вам Йозеф Ш. – Покрутив записку, глянув на світло, розвів руками: – Все. Нічого таємного й забороненого. Навпаки, бачте. Попереджають добрі люди, аби не порушував та сидів далі у чотирьох стінах.

– Мудро роблять, – погодився вахмістр. – Інакше сидіти вам, пане Кошовий, у зовсім інших апартаментах.

Клим недбалим жестом заховав записку в кишеню халата.

– Я можу послати когось по сніданок? Нехай би зготували у найближчій ресторації та принесли сюди з кур'єром.

– Ваші гроші, пане Кошовий, і все буде люкс! – вишкірився двірник.

– У такому разі, я зголоднів.

Дивна парочка пішла. Клим полегшено й навіть дуже голосно видихнув. Тоді витяг записку Шацького, ще раз пробіг її очима.

От же Шацький, от же сучий син! Знав же, хитрун, що хоч як читатимуть.

З цього всього ясно одне: його просять дочекатися пізнього вечора й до чогось готуватися.

Отже, комусь конче треба з ним побачитися.

Інших висновків просто не могло бути.

Розділ дванадцятий

Вікна й лабіринти

До темряви Клим ледь дотерпів.

Ще з обіду перевдягнувся, спершу не хотів, але потім таки вирішив пов'язати ще й краватку. У дзеркалі побачив ділового серйозного молодика,

перейнятого надважливими справами, чий день розписаний по годинах із раннього ранку до пізнього вечора. Торкнув щоки, нахмутив лоба й почав старанно голитися. Відволікся цим ненадовго, бо знову повернулися напружене очікування, zarazом невідомість та звідкілясь – порожнеча.

У липні сутінки огортали все кругом без зайвого поспіху. Здавалося, часом навмисне затримувалися, аби дати людям ще трохи теплого літнього вечора для приємних прогулянок. Вечірня ковдра поволі починала вкривати місто вже після дев'ятої вечора. Зі свого прочиненого вікна Кошовий не чув звуків вулиці. Хіба теленькав трамвай, і то звук відбивався не так голосно й прикро, як для тих, кому не пощастило мати вікна з виходом на саму Личаківську.

Іншим разом така тиша Кліма цілком би влаштувала. Мабуть, розташування квартири подобалося й попередньому орендареві. Але зараз вона напружувала й насторожувала. Навіть гнітила, чимось справді нагадуючи мовчання тюремних дворів. Кошовому здавалося – після проведених у казематах днів він назавжди втратив комфорт від тиші й затишку. Вуличний гамір, свідчення того, що життя довкола вирує й не думає зупинятися, віднині набагато ближчий.

Коли сірі задушні сутінки нарешті перетекли в ніч, незвично темну, від того густу, хоч ножем ріж, Кошовий остаточно втратив терпець. Поняття не мав, яким чином до нього планує дістатися Шацький і про спосіб дати про себе знати. Щось підказало: треба триматися ближче до вікна. Якого з них, так само довго не вагався, обираючи. Нема різниці. На двір виходять усі. Лише спальня розташована далі, в кінці крила. Тож і вікно, відповідно, вело в глиб глухого двору. Найзручніше місце для таємних зустрічей. Недарма ж його обрали злодії, шукаючи способу проникнути всередину.

Розкуривши сигарний недопалок, Кошовий став у віконній проїмі.

І постать, і вогник були помітні здалеку. Хто знає, де й кого слід шукати, – неодмінно знайде.

Чекав, може, десять хвилин. Може, двадцять. Відчуття часу втратив цілковито.

Але дочекався.

Знизу свиснули.

Спершу тихцем, потім – голосніше, а тоді взагалі нявкнули котом. Оце так Шацький виробляє, майнуло Клімові. Ніби не схожий на любителя подібних забав. Особливо нявчання чомусь потішило. Закортіло підіграти, гавкнути у відповідь, хоч розумів, наскільки несхоже вийде. Та враз сигнали припинилися, натомість у дворі заворушилися якісь тіні.

Що відбувається – Кошовий не розібрав. Тобто напевне роздивився б, аби мав на те більше часу.

Не дали.

Вловив ледь чутне кректання, далі – легенький стукіт, тоді – ніби хтось шкрябнув об стіну. І на край підвіконня враз лягли, виринувши з ночі, чийсь міцні руки. Вцепилися міцно, знизу підштовхнули – й ось уже хтось незнайомий та спритний, підтягнувшись, подав тулуб уперед, з вправністю циркового акробата перекинув довгі ноги всередину. Клим позадкував, пропускаючи нічного гостя. Роздивитися його не встиг, той замість привітання коротко звелів, ледь шепелявлячи:

– Тихо. Світло геть.

Світилося в кабінеті. Сходивши туди й крутнувши вимикач, Кошовий повернувся назад, на ходу обсмикнувши піджачні поли. Зібрався заговорити до гостя – не встиг. Той жестом порадив мовчати, наступним – показав на віконну пройму.

– Прошу пана виходити.

– Стрибати?

– Виходити. Внизу друг. Я за вами. Тихо, інакше біда.

Клим і без нього розумів, що шуміти не бажано. Турбувало інше: як вилізти, нічого собі не пошкодивши, коли висота тут між поверхами не менше ніж півтора людських зросту. Але гість не збирався давати часу на роздуми, бо, видно, мав щодо нього серйозні наміри. Мовчки потіснив до прочиненого вікна, і Кошовому нічого не лишалось, як сісти на підвіконня й спустити ноги назовні. Якщо йому тут вирішили підготувати втечу, без його особистої на те згоди, все це швидше нагадувало викрадення. Хоча прямої грубої сили не застосовували, та Клим не мав жодних сумнівів: варто не послухатися чи виявити неналежну спритність, і його просто викинуть у двір.

Перехрестився.

Перевернувся. Ліг на живіт, посунув тіло нижче, нижче, ще нижче.

Підосви знайшли якусь опору, не надто широку, та цілком придатну, аби переступити з ноги на ногу й безпечно розтиснути пальці, пускаючи край підвіконня. Далі Кошовий в одному суцільному русі присів, тримаючись руками за стіну, розпрямив ліву ногу, витягнув, як міг далеко, знайшов рівновагу, відштовхнувся. Ковзнув, наступною точкою опори була вже тверда земля. Климіві вдалося не поточитися, навіть не наробити шуму. Спритності нічного гостя бракувало, та своя теж лишилася, гімназійне отроцтво все ж було насичене різними пригодами, не про всі з яких таки мусили знати батьки майбутнього адвоката.

Перевів подих, відчувши себе ледь не Едмоном Дантесом у перші хвилини після втечі із замку Іф. Тут же ліворуч темрява озвалася тихим голосом Йозефа Шацького:

– Усе добре, пане Кошовий? Нічого не бійтеся, тут ваші друзі.

Згори ковзнув незнайомиць. Тепер Клим нарешті розгледів величеньку широку дошку, приставлену до стіни й трошки нахилену. Якщо звична до подібних

фокусів людина стане на неї, руками можна сягнути вікна другого поверху. Міцно взятися, підтягнутися – і вже всередині.

Приблизно таким шляхом злодії та вбивці й проникли в помешкання.

Незнайомець, котрий прийшов за ним, знає і вміє це робити. Ще й Шацький з ним незрозумілим боком.

– Якого дідька тут відбувається? – так само пошепки, але намагаючись говорити суворо, запитав Клим.

– Вас запрошують на розмову, пане Кошовий, – пояснив Йозеф. – Нас бачили разом. Хіба ви забули, що Шацького знає половина Львова, а інших Шацький знає сам? Мене попросили передати вам записку й попередити про нашу нічну прогулянку. Моя поява тут ні в кого не викличе жодної підозри. Бо Шацький – чи не єдина людина у всьому королівському місті, котра ні в кого ніколи не викликає підозр.

– А лишаючись у квартирі, ми не могли поговорити?

– Ні, – вступив у розмову шепелявий незнайомець. – Той, хто має до вас важливу справу й розмову, не годен зайти інакше, ніж як через двері. Чекати, поки з вас знімуть арешт, неможливо. Діяти треба негайно. Завтра вже пізно.

– Діяти? – Кошовий почав закипати. – Слухайте, я не дуже люблю, коли мене використовують без моєї згоди. Хай посередником і виступив достойний пан Шацький. Куди ми йдемо? Хто ви такий? І хто мене розшукує? Ось три питання, на які я хочу почути відповідь негайно. Без цього кроку не зроблю. Це ще мовчу про головне – предмет розмови.

– Зробіте.

Шепелявий підступив зовсім близько. Так, наче збирався обійняти Кліма.

Мить – у бік вперлося щось гостре. Навіть, здається, проколало піджак. Тихо зойкнув Шацький.

– Ми не душогуби, пане Кошовий, – спокійно сказав незнайомець. – За життя своє не бійтеся. Просто в мене нема іншого способу, інших слів та й, перепрошую, бажання пояснювати, чому ви повинні йти зі мною.

– А...

– А питання притримайте для того, хто вам на них відповідатиме. Пане Шацький, я вам гарно дякую. І не затримую.

З темряви зацокало.

– Нічого не вийде, пане Тимо, – озвався Йозеф. – Раз уже я тут із вами, то прогуляюся й далі. Не хвилюйтеся, Шацький уміє зберігати чужі таємниці.

Або шепелявий пан Тима справді не був проти, або дійсно не мав часу гарикатися. Забрав від Климового боку вістря, мовив:

- Глядіть, пане Шацький. У вас діти.
 - Через те й вважатиму, - почувлася серйозна відповідь.
 - Тоді - вперед. Тримайтеся за мною, пане Кошовий. Самі звідси не вийдете.
- І дивна трійця, один за одним, пірнула в ніч.

Вийти з двору можна було простіше - лиш узяти ліворуч та минути арку, що вела до парадного входу.

Так ходили всі тутешні мешканці. Стоячи біля вікна й знічев'я розглядаючи не надто мальовничу сірість прохідного двору, Клим уже встиг вивчити цей маршрут. Тож машинально сіпнувся найкоротшим шляхом. Але той, кого назвали Тимою, смикнув за лікоть, зупиняючи.

- Не туди.

- Чому? - вирвалося в Кошового, й одразу запитав: - А куди?

- Так ми вийдемо до брами, - похапцем пояснив Шацький. - Доведеться пройти повз вашого двірника. А той шлимазл із круглим носом, скажу я вам, нас неодмінно побачить.

Тима ж не завдав собі труда пояснити й це. Рушив далі, у протилежний бік, у глиб двору. Посунувши за ним, Клим та Шацький пройшли крізь ще одну арку. Або Кошовому здалося, або вона справді виявилася трошки вужчою, навіть нижчою й темнішою. Вивівши невеличку процесію в наступний, ще глибше розташований дворик, Тима кивнув на освітлені ще вікна, вкотре нагадавши цим про обережність. Тоді ступив праворуч, і компанія посунула далі, тримаючись ближче до глухої цегляної стіни. Вона стала дороговказом, бо незабаром завершила, і трійця занурилася в маленький прохідник.

Ураз Тима різко скинув правицю, зупиняючи рух. За його прикладом Кошовий із Шацьким притулилися до стіни, затамували подих. Аж тепер Клим зрозумів, у чому справа: у темряві товклася парочка. Захоплені одне одним, коханці забули про все на світі, натхненно цілуючись. Зі свого місця жоден із трійці змовників не міг того бачити, але характерні пристрасні звуки все ж чулися.

Невідомо, як довго то все могло тривати. Ступивши на два кроки назад, Тима голосно прокашлявся. Зойкнуло тонко й по-жіночому, пробубонів нерозбірливий чоловічий басок, і тіні зарухалися. Одна, менша, ковзнула в глибину дворика, шезла всередині будинку. Інша, більша, трохи потупцяла, потому розвернулася й посунула просто на трійцю. Та в останній момент кудись завершила й зникла в невеличкому лабіринті переходів.

Компанія, далі скрадаючись, рушила вперед. Клим уже не фіксував, скільки разів вони завернули, через скільки арок та двориків проскочили нечутними примарами. Зрозумів одне: сам ніколи б не розібрався в захованих від стороннього ока львівських вуличках не лише вночі, а й серед білого дня.

Принаймні вони лишалися для нього незвіданими поки, на даний час. Не знав, чи треба буде надалі вивчати ходи-виходи. Але про всяк випадок подумки позначив намір невидимою галочкою.

Вони виринули з міського лабіринту так само раптово, як занурились. Тільки здалося, що йшли довго. Насправді мандрівка за лаштунками Личаківської забрала хіба чверть години. На вулицю вийшли далі від будинку, де жив Кошовий. Від того місця, де на них біля хідника терпляче чекала крита коляска, той дім відділяло три наступних. Оминувши його з тилу, Тима ніби провів супутників потаємними підземними ходами. Щойно вигулькнули з найближчого двору, візник на козлах ворухнувся, пожвавився, смикнув віжками. Кінь пурхнув та легенько вдарив копитом. Кивком Тима звелів Кошовому сідати першим, і Клим заскочив усередину одним вправним рухом. Шацький виявився не надто зграбним, Тима підсадив зубного лікаря, сам застрибнув, уже коли коляска почала рух.

На вулиці було не так людно. Уздовж хідників горіли ліхтарі. Кошовий орієнтувався на місцевості. Тому довго не гадав: вони їхали в бік Верхнього Личакова.

Всю дорогу мовчали. Тільки Йозеф голосно сопів, щось зовсім тихо промовляючи собі під ніс. Клим міг закластися – Шацький молиться. Хоч сам Кошовий не бачив у нічній пригоді жодних загроз ані для себе, ані для нього. Проминувши костел Святого Антонія, візник трохи згодом завернув коня праворуч. Тут освітлення вже не було, зате небо розсипало зорі, й Кошовому відкрився довгий ряд ошатних, дуже затишних одноповерхових будиночків, котрі ховалися за деревами: ними вулицю обсадили з обох боків. Тут теж о цій порі не гуляли романтичні світські парочки, але шпацірували гурти, які хотілося обійти десятою дорогою.

Це вже були безроздільні володіння батярів. Хоч і не закріплені за ними жодним муніципальним документом.

Далі їхали недовго. Зупинившись біля нічим не прикметного зовні будиночка, візник пустив віжки, а Тима легенько підштовхнув Кошового – прибули. Вийшовши, Клим роззирнувся. Новий знайомий закликав за собою. Коли ж до них пристроївся Шацький, його зупинили.

– Що таке? – стрепенувся Йозеф. – Чи ви думаєте, я відпущу пана Кошового без нагляду до вашого вертепу?

– Ви хотіли їхати з нами сюди, пане Шацький, – цикнув крізь зуби Тима. – Але ми не домовлялися, що ви будете слухати наші важливі розмови. Гуляйте тут. Боїтеся – сідайте в коляску й поспіть. Вона довезе вас назад.

– На Личаківську?

– Хоч до самих Кракідалів. – Втративши до Йозефа інтерес, Тима легенько ляснув Кліма по плечу: – Гайда. Ласкаво просимо «Під вошу».

Аж тепер Кошовий розгледів: перед ним не звичайний будиночок, а невеличкий ресторанчик. Світло з вікон, забраних зсередини шторами, підморгувало явно не всім перехожим. Це місце, куди не кожен зайде вільно о такій порі, зрозумів Клим. Щось на зразок батярської штаб-квартири, не інакше.

Вивіска в очі не кидалася. Та, проходячи повз неї, Кошовий все ж устиг прочитати назву.

Справді - «Під вошею».

Розділ тринадцятий

Таємна зустріч «під вошею»

Переступивши поріг, Клим занурився у густу суміш запахів пива, шкварок, чогось пересмаженого, капусти й тютюнового диму.

Ресторанчик усередині виявився не надто великим, але й не зовсім маленьким. Круглі столики стояли по обидва боки, утворюючи неправильне півколо й лишаючи вільним прохід до шинквасу. Біля нього розсілися на стільцях поважні, один в один широкоспинні й широкогузні пани, нагадуючи пташок на дротах. Половина місць ліворуч від входу була порожня, лише за кутнім столиком примостилися дві дівиці, не інакше - місцеві повії, аборигенки. Поява нових відвідувачів миттю привернула їхню увагу, голови повернулися синхронно. Клим так само затримав погляд на курвах, зовсім недоречно згадавши враз, як давно веде чернече життя. Чи здалося, чи досвідчені дівулі на відстані відчули, що він давно постує, - бо одна повернулася на стільчику, зробила ледь помітний жест, моргнула.

Хоча... в сизому диму це могло й привидітися.

Ну їх. Вітер у голові - нехай, навіяв грішні думки. А ось вітер у гаманці тверезить. Тож Кошовий відвернувся, зиркнув праворуч. Цю половину зали окупували невеличкі компанії, переважно чоловічі, правлячи про щось за кухлями пива. Лише у дальньому кутку, зсунувши кілька столиків, розмістився строкатий гамірний батярський гурт, розбавлений жіночим товариством. Коли Кошовий із Тимоєм зайшли, вони саме розбирали свіжо налите пиво, хоч на столі помічалися й горілчані карафки. Та шойно вони рушили через зал до протилежного кута, де за окремим столиком уже сидів та чекав самотній чоловік середнього віку, загуляла компанія зсунула кухлі й дружно, хай не надто злагоджено, вибухнула піснею:

Втем надхлдізі поліцай

І забара глос,

А я кулак звіям:

Поліц'янта в нос! [38]

Невдоволено зиркнувши в той бік, Тима хитнув головою. До обраного ним для зустрічі кута дійшли під супровід зухвалою:

Але мі сі ніч не стало,

Бом я гультяй, яких мало!

До столика вже спішив перевальцем пузатий вусань із зализаним пробормом. Тиму тут знали, але той, випередивши кельнера, мовив, наче плюнув:

– Скажіть тим вар'ятам, пане Цезарю, аби не волали на весь Личаків. Бо ставлять себе, мов жлоби. Інакше їх дуже гречно попросять поволати в іншому, не такому приємному місці.

– Слухаю, пане Тимо, – кивнув вусань, нагадавши: – На вас уже чекають.

– Бачу, пане Цезарю. Попередьте галасливих і принесіть нам, як завжди.

Розвернувшись на підборах, пузатий покотився до батярського гурту, взяв того, хто сидів скраю, ззаду за плечі, щось прошепотів. Коли той спробував озирнутися, пан Цезар відважив легенького запотиличника. Після того з почуттям виконаного обов'язку посунув назад до шинквасу. Почухавши потилицю, батяр нахилився до товариства, вочевидь переповідаючи прохання. Сподобалося воно не всім – двоє голосів, один з них – дівочий, ніби навмисне затягнули знову вже знайоме:

Але мі сі ніч не стало,

Бом я гультяй, яких мало!

Відповіддю цього разу став сильніший запотиличник. Відвалив уже той, хто сидів поруч із зухвальцем, на якого не діяли зауваження. Той знову рипнувся, але з голови збили картуза, перекинули через стіл, ще раз і ще, не даючи власнику його зловити. Нарешті натягнули, вже козирком назад, і аж тепер у тому кутку стало тихо.

– Проходьте, пане Кошовий.

Це говорив чоловік за столом. Рука вказала на місце в кутку. Клим пройшов та всівся. З правого боку від нього тут же розмістився Тима, й адвокат опинився ніби в лещатах. На столі горіла велика товста свічка, тож Кошовий

міг роздивитися, хто сидить навпроти. А заодно краще розгледіти шепелявого.

Крім голосу, Тима нічим іншим не вирізнявся. Високий, жилавий, але таких вулицями ходить багато. Чоловік навпроти теж не був прикметним, хіба густими бровами, довшим, ніж того вимагали правила пристойності, волоссям та клиноподібною борідкою. Потиснувши простягнуту йому через стіл руку, Кошовий відчув силу потиску, а значить – силу й вагу того, хто обрав для знайомства подібний екзотичний спосіб.

– Мене називають Густав Сілезький, – назвався чоловік. – Про вас я прочитав не в сьогоднішній ранковій газеті. Навів довідки, щойно ви зловили мого вар'ята-небожа, а йому дали квач[39] через той бісів клінгер.[40] – Вгледівши цілковите нерозуміння в Климових очах, сказав інакше: – Заарештували, бо знайшли при ньому годинник.

– Кого?

– Новотний, Зенек, – повторив Сілезький терпляче. – Мій небіж. Сьогодні вдень мені дозволили відвідати його в тюрмі. Поки його не перевели в Бригідки,[41] а тримають у коцябі, в слідчій тюрмі, де колишній міський арсенал. Тому влаштувати нашу зустріч мені вдалося. Не треба вам знати, пане Кошовий, хто я і чим займаюся. Досить знати: на певні кола у Львові маю великий вплив. За інших обставин знайти мене отак, запросто, ви б не змогли. Навіть якби дуже хотіли й від того залежало, без перебільшення, ваше життя.

– Я повинен пишатися з такої честі?

– Ви дарма іронізуєте.

– Жодної іронії. Навпаки, хочу розібратися в тутешніх звичаях. Раптом мені справді знадобиться ваша допомога, пане Сілезький.

– Якщо вона вам колись знадобиться – не позаздрю.

– О! Чого це так?

– Бо люди, й не лише подібні до вас, шукають мене у випадках, коли справи гірші, аніж просто погані. Але вам уже пощастило. Думаю, в разі чого вирішите свої труднощі коротшим шляхом.

– Тобто?

– Ну, мене жодного разу не підвозила додому в своєму екіпажі пані Магда. З її покійним чоловіком ми кілька разів неформально говорили на різні важливі теми. Хоча, признаюся, покійний директор Богданович дуже хотів бачити мене в Бригідках, і то надовго. Пані ж Магда має значний вплив там, де я його лише обережно шукаю. У неї більше можливостей, пане Кошовий. Але й вона не в змозі витягнути мого небожа з коцяби.

– Я так розумію, пане Сілезький, ви хочете поговорити про батяра, який обікрав мене, а раніше – адвоката Євгена Сойку.

Поруч виріс Цезар, розмова перервалася. Кельнер поставив біля кожного маленький чотиригранний скляний келишок. Потім у центрі столу, точно між чоловіками, виструнчилася пляшка із зеленого скла. Поруч став великий таріль зі смаженими ковбасками, котрі досі шкварчали, та квашеною капустою.

– Пригортайтесь, пане Кошовий. Ви навряд чи вечеряли в чотирьох стінах, – припросив Сілезький.

– Смачного, – побажав кельнер і залишив товариство.

– Ковбаски тут люксусові, – кивнув Тима, підчепив одну виделкою, поклав собі на тарільку й щедро намастив гірчицею.

– Забув? – удавши гнів, Густав картинно насупив брови.

Лягнувши себе по лобі, Тима підхопив зелену пляшку. Горілка в ній була біла. Наливаючи, цмокав губами, закликав випити, а коли мужчини перехилили, видихнув:

– Йой, файна ж «бачерувка»!

– Єжі Тима, моя права рука, – хай запізно, але все ж відрекомендував Густав колегу. – Хочете – вважайте секретарем.

– Як для секретаря пан Тима дуже вправно лазить у вікна. – Клим ковтнув пива. – Й добре знає тутешні потаємні місця.

– Він виріс на вулиці, – пояснив Сілезький. – А з вулиці забрав його я. Будь інакше, Тиму одного разу підрізали б десь у такому-от потаємному місці, бо був ще той андрус⁴². Не розбирав, чие. Бачив – тирив. Гаразд, не подобається секретар – хай буде людина, котра виконує особливі доручення.

– Вивести мене через вікно й потай привезти сюди, «Під вошу», – особливе доручення? Ви лестите мені, пане Сілезький. – Кошовий відкусив шматок ковбаски просто з виделки, хоча поруч лежав ніж, прожував, ковтнув, додав: – Я зростаю у власних очах. Менше тижня у Львові, а вже став для багатьох дуже важливою персоною.

Густав узяв кухоль, глянув крізь нього на вогник свічки. Потримавши так, надпив, поставив, склав руки перед собою на столі.

– Позналились. Досить пащекувати, пане Кошовий. Але повірте, вам тут ніхто й нічого не загрожує. Більше того. Зенек, котрий, окрім того, що батьр і вкрав у вас гроші, нічим не завинив. Якщо ви допоможете мені витягнути його з-за ґрат, можете надалі сміливо розраховувати на мою прихильність.

– Погоджуйтесь, пане Кошовий, – вставив Єжі Тима. – То дорого вартує.

Клим відчув у роті сигарний присмак.

Закортіло курити.

Чомусь не мав жодного сумніву: варто попросити – і сигару роздобудуть, причому найліпшого ґатунку, не дешево.

Боковим зором зачепив – одна з повій повільно підвелася, обсмикнула спідницю й неквапом посунула через усю залу просто в їхній бік. Їй щось вигукнув один із пузанів від шинквасу. Та дівиця бровою туди не повела, рухаючись до чітко визначеної мети. На ходу гралася цигаркою, крутячи її між пальцями лівої руки.

Ще й шульга, майнуло Климові.

Далі не кваплячись із відповіддю, відпив ще пива. Підніс вертикально виделку з надкушеною ковбаскою, потримав. Підкреслено акуратно поклав її на тарілку, котру плавно відсунув від себе, і, теж примостивши руки на столі, нахилився до Густава.

– Я зараз не в тому статусі, пане Сілезький, аби відштовхувати будь-чию простягнену руку.

Повія була вже поруч, і аж тепер на неї звернули увагу інші. Сілезький спохмурнів. Тима скривив кутик рота. Трійцю обдало дешевими парфумами. Їхній різкий запах не перебив капустяно-тютюнову суміш, лише додав пікантності, мов спеція. Причому – докладена не надто вправною й розумною господинею.

Не звертаючи уваги ні на кого, крім Кліма, повія подалася вперед, торкнувшись завеликими, як на його смак, грудьми його плеча. Пальці дівиці далі гралися неприпаленою цигаркою.

– Панунцю злотий, а дай цигаретку припалити.

Кошовому довелося дивитися на неї через плече. Зблизька помітив старанно припудрену сітку зморщок під очима.

– Та ти такий фاینюський. – Голос у неї був низьким, грудним, та все одно не звучав грубо.

Тонкі, густо нафарбовані, від цього – ще вульгарніші губи вже стисли край цигарки. Розуміючи – треба щось говорити, Клим, замість відповісти, машинально почав шукати в кишенях неіснуючу сірникову коробку.

– Та йди геть, відчепись! – втрутився Тима.

Повія зиркнула на нього, мов на комаху.

– Та йой, шо ти фуня стругаєш?[42] Та не будь такий цванийй![43] Та ти ше не знаєш, шо втрачаєш!

– Нічо, лиш курву! Геть, я сказав!

Знизавши плечима, повія розпрямилася. Вийняла цигарку, правицею провела по Климовій голові, чи то пестячи, чи то куйовдячи волосся. Повернувшись до шинквасу, мовила навмисне голосно, аби почули всі присутні:

– О-о, куго я бачу! Утой сьлічний пан то мені дасть припалити. В пана такий файний анцуг![44] Певно, в магістраті працюєте? Альбо на кулеї?[45] А шо то ви самі сидите? Я би мугла вас забавити.

Щойно вона відійшла, Клим не стримався, провів поглядом. Та швидко опанував себе, знову зосередився на розмові, кахикнув:

– Ну, так я не в тому становищі, аби нехтувати пропонованою дружбою. Проте хочу зрозуміти для себе одну важливу річ – чим сама людина, подібна до мене, тобто випадкова, без грошей та без знайомств, за винятком Йозефа Шацького, здатна допомогти такому, як ви?

Повія тим часом уже мостилася біля шинквасу. Права рука пестила стрижений загривок одного з пузанів.

– Повторю, раз не дочули, – мовив Сілезький. – Зенек Новотний – батяр. Найближчим часом із нього нічого путнього не вийде. Якщо, звісно, ця історія, в яку він влипнув, не додасть розуму. Коли додасть, я радо йому допоможу. Його матуся, вона ж моя рідна сестра, вже встигла виплакати за ним усі очі. Розумієте, вона вдова, чоловік помер від сухот, а син замість допомагати – батярує. Звісно, щось приносить до хати, іноді навіть наймається на роботу. Коли дрова в когось попиляє, та не часто. Тяжка праця не для таких, як Зенек. Здебільшого продає крадених пташок, цуценят чи котів.

– Ще він шахрай, – мовив Клим.

– Не без того.

– А тепер – убивця.

Тима надто сильно грюкнув напівпорожнім уже кухлем по столу.

– Нікого Зеньо не вбивав!

– У нього був годинник убитого адвоката.

– Але це не значить, що пана Геніка застрелив мій небіж! – Сілезький трохи підніс голос, та відразу стихив, далі повів рівно, хоч ледь стримував хвилювання: – Проте я знаю, як працює кримінальна поліція. Комісар Віхура має залізну хватку, та разом із тим не любить, коли справу треба розплутувати довго. Ви дали йому в руки козир – годинник убитого.

– Пардон! – стрепенувся Клим. – Я нікому не давав брегета! Ви зараз говорите, що я підкинув докази тому батяру, аби...

– Та дослухайте до кінця! – роздратовано перервав Густав. – Ніхто вас ні в чому не звинувачує! Стався той збіг обставин, котрий, маю надію, навчить мого небожа раз і назавжди триматися подалі від квартирних крадіжок, клепарівських злодіїв та взагалі – явного, нічим не прихованого криміналу.

– Зенек був у квартирі пана адвоката, – сказав Тима. – Разом із ним туди проникнув Любо Ціпа, відомий крадій. Коли ці двоє вар'ятів залізли туди, побачили труп на підлозі.

Біля шинквасу вже двоє пузанів обсіли повію. Один з третьої спроби намагався піднести вогню. Другий – наливав із карафки у завбачливо піднесену чарку.

Кошовий рвучко випростався.

– Що?

– Вашого Сойку вже хтось убив, коли Зенек і Ціпа пробралися до помешкання, – відрізав Сілезький. – Мені це розказав переляканий небіж сьогодні, під час короткого побачення. Поліції нічого не каже, бо Ціпи злякався більше, ніж комісара Віхури. Той неодмінно дізнається, хто видав, і свого небожа при всіх своїх зв'язках я врятувати не встигну. За подібні речі карають суворо. І, чесно кажучи, за інших обставин я б вітав розправу над зрадником. Попався – мовчи. Та, повторюся, не тепер.

– Чому?

– Навіть якщо я переконаю Зенека розповісти все поліції і Ціпу зловлять, обох, хоч як, крутитимуть за вбивство. Хіба що злодія зроблять винним, а мого небожа – лише спілником та свідком, котрий приховав злочин. До того ж вони обікрали покійного, то є правда. Зенек розповів, нищпорити довго не довелося. У спальні під ліжком знайшли саквояж, набитий готівкою. Звідки таке багатство в пана Геніка, жоден не задумався. Навпаки, збиралися знайти щось таке. Адже репутацію ваш колега мав не кращу. Мабуть, ви про це начувані. – Кошовий кивнув. – Ну, адвокати, котрі успішно витягають з халепи негідників, завжди мають гроші. Чи інші коштовності. Їм не все зберігають у банку. Так Ціпа пояснював моєму Зенеку. І той радо погодився на авантюру.

Віко сильно смикнулося. Кошовий торкнувся його пучкою, трошки потримав.

– Хіба злодії не знали, що Сойка, на якого вони націлилися, вдома?

– Були певні – нема.

– Це як? – здивувався Клим.

– Отак! – Густав теж випростався, розвів руками й зиркнув на Тиму, немов закликаючи його в свідки. – Ціпа – досвідчений злодій. Спершу вирішив дізнатися, чи є господар удома. Вдав із себе відвідувача, та двірник не пустив. Справжній цербер. Заявив: нема, чого ходити. Пан адвокат відсутній, і взагалі невідомо, коли повернеться. Вікно не світилося. Ось наші герої і вирішили перечекати якусь годинку. А тоді залізли крізь прочинене вікно. Далі ви знаєте.

Тепер Клим зовсім не зважав ані на буркотіння пияків за столиками, ані на батьарські нестримані вигуки. Навіть на запальний регіт повії, котра вже обробляла трьох завсідників, а її подруга чомусь і далі нудьгувала за столиком.

Сказане паном Сілезьким було схоже на правду.

Кошовий не збирався визнавати це вголос.

Але ж Сойка дійсно розпорядився нікого до себе не пускати. Ще й заплатив Бульбашу, аби той ганяв випадкових відвідувачів. Виходить, злодії купилися на брехню... могли купитися.

– Зенек не казав, коли вони пролізли в квартиру точно?

– Як зовсім стемніло. Приблизно в цей час. Якщо раніше чи пізніше – не набагато, думаю. Це має для вас значення?

Клим і тут вирішив промовчати.

– Отже, вони знайшли саквояж із грішми? А Зенек, виглядає, забрав ще й годинника?

– Саме так. Спокусився. Бо Ціпа все одно не збирався ділити здобич ближчим часом. Вирішив почекати. Справедливо припускав, що про таку суму хтось та й знає. Почнуть шукати. Вирішать – хто вкрав, той і вбив. Тому підстрахувався Ціпа.

– Як?

– Зенек говорив – той придумав зобразити картину, ніби адвокат застрелився сам. Потім ще зробив так, аби вікно зсередини зачинилося. Любко майстер на такі фокуси.

Віко знову смикнулося.

– Ви хочете сказати...

– Та лише повторюю слова небожа, пане Кошовий.

Порушено первісну картину на місці вбивства. Збита з пантелику поліція. І все це – завдяки двом злодюжкам. Але Клим відкинув останні сумніви: хто-хто, а той батьар точно не винен. І не спільник убивці.

– Чим можу допомогти? – запитав, уже настроєний на ділову розмову.

– Ви знаєтеся з пані Магдою. Розкажіть їй те, що почули від мене.

– І Любко, – вставив шепелявий Тима.

– Вірно. Ви, а не мій небіж, вкажете поліції через посередництво пані Богданович місце, де ховається Ціпа. Нехай вовтузяться з ним, то ж була його ідея. Чесно кажучи, мені не дуже хочеться віддавати Віхурі навіть його. Тому можливий третій вихід: Ціпа повертає гроші, повністю, до

крейцера. А сам робить п'яти зі Львова куди подалі. Нехай його шукають як убивцю, крадія чи свідка – мені все одно. Тільки все це в обмін на звільнення Зенека Новотного. – Кутик губів Густава скривився в посмішці. – Його так само можна посадити під домашній арешт.

Повія вела від шинквасу до кутнього столика й демонстративно знудженої подруги всіх трьох пузанів.

Один із пияків прихилив голову на стіл. Інший сіпав полеглого товариша за плече.

Компанія гультяїв у протилежному кутку тим часом починала згортатися. Саме тривала гучна суперечка, хто ж платитиме за все, і Клим побоювався, як би вона не вилилася в бійку. Приблизить поліція – а він утікач.

– Вам довго ще треба думати, пане Кошовий? – поквапив Сілезький. – Щоб краще міркувалося: скільки грошей потягнув у вас той батяр?

Цього разу не стримав посмішки Клим.

– Що таке?

– Згадалося зараз. Тільки тепер, правда. Дивіться – учора ваш племінник разом із товаришем пережив пригоду з трупом у квартирі, з якої вийшов, маючи золотий годинник і половину грошей, натоптаних, як він сказав, у саквояж. А сьогодні, ніби нічого не сталося, викрадає шахрайським способом сто корон у приїжджого. Хіба не дріб'язковість?

– Та батярам, пане Кошовий, здобич у таких забавах не важить, – відповів Тима. – Головне – сама забава.

Поки говорив, Сілезький витягнув із внутрішньої кишені дороге шкіряне портмоне, видобув звідти кілька банкнот, урочисто виклав на стіл перед співбесідником.

– Маєте. Тут чотири сотні. Відшкодую ваші збитки. І зробіть так, аби нещасна мати не лила сльози через дурного сина.

Про гордість краще забути. Не з його щастям.

Намагаючись триматися так гідно, як тільки дозволяла ситуація, Кошовий узяв гроші й, не рахуючи, заховав до власної кишені. Угоду укладено.

– Як ви думаєте, я можу зустрітися з пані Магдою?

– Та у вас поліцейський біля будинку стовбичить. Скажіть йому – хочете бачити комісара. Коли той припхається – вимагайте, аби розмова відбувалася у присутності пані Богданович. Невже вас треба вчити?

– Мені треба знати, звідки маю відомості про злодія Ціпу й саквояж із грішми, – пояснив Клим і тут же, не чекаючи на відповідь, промовив: – Ваш Зенек сам про це скаже. Я вже потім долучуся. – Про аркуш паперу, котрий був при ньому, ніхто з присутніх не знав, і цей козир Кошовий задумав пустити в гру пізніше, коли прийде на те час. – Не казатиму зараз, що

задумав. Але будьте певні: вже завтра до обіду Зенек Новотний вийде з-за ґрат. Вам треба лише добитися до нього знову й повідомити, де заховані вкрадені гроші. Я про це дізнаюся. Аж тоді почнеться моя партія. Згода?

Чоловіки презирнулися.

– Приймається, – Густав ляснув долонею по столу.

– Тоді Ціпу тре лапати вже! – сказав Тима. – Як дізнався про Зенека, заліз на дно. Сидить зараз на Клепарові, у своїй біні⁴⁷. Та, кажуть, в село саме поїхала, батьків навідати, завезти дещо. Харчів залишила, Ціпа з хати носа не виткне. Труситься на грошах.

– Чого чекає?

– Бог святий знає, пане Сілезький.

– Та заразом і запитаємо.

Густав підвівся. Новий знайомий виявився на цілу голову вищим за Клима.

– Поїдете з нами? Чи завезти назад, тим же шляхом?

– Після всього почутого? Даруйте, панове, під домашній арешт завжди встигну. – Клим теж підвівся, не втримався – відкусив ще кусень ковбаски.

– Поїхали. Доведемо цей шматок справи до кінця.

Де треба шукати вбивцю й навіть кого слід шукати, Кошовий цим двом доповідати не збирався.

– Там же ще Шацький кисне, – нагадав, підводячись і собі, Єжі Тима. – Його так само довелося із собою тягти. Ви ж знаєте його, пане Сілезький...

– Тому й дозволив залучити до всього, бо знаю, – Густав зітхнув. – Гірше не буде. Їдемо разом...

До Клепарова дісталися за якихось півгодини.

Шацький нічого не питав. Мовчки зіщулився в кутку коляски, притиснутий Кошовим, і знову лише сопів. По дорозі всі так само мовчали, кожен напевне думав про своє, а Климу – тому взагалі було над чим зараз сушити голову. Смакуючи нехай невеличку, але все ж перемогу, він раз по раз проганяв подумки текст, написаний Сойкою перед смертю та відтворений ним сьогодні, й під кінець уже міг похвалитися – вивчив напам'ять. Ставши враз носієм цінних відомостей, Клим пишався собою. І мізкував, яку вигоду міг би з цього мати, аби без втрат завершити прикрий початок своєї львівської одисеї.

Оминувши на своєму шляху високий пагорб, коляска завернула вниз та опинилася у досить затишній місцевості, котра й глибокої ночі виглядала мальовничо. Тут пахнуло якимось цвітом, усе довкола виглядало цілком мирно. Пересівши тим часом до візника, Тима керував, і нарешті зупинилися

біля будиночка, обнесеного невисоким парканом. Тепер уже навіть Шацького не просили лишитися, зайшли у двір гуртом, не криючись. Тима спершу постукав у вікно, голосно й сильно, аж скло брязнуло. Потім, не дочекавшись, повернувся назад, ступив на ганок, почав грюкати в двері.

Досить було стукнути кулаком двічі, аби на третій раз зрозуміти – відчинено.

Жестом велівши всім відступити, шепелявий Єжі видобув із кишені невеличкий револьвер. Уже викотився й місяць, холодна сталь блиснула в його сяйві.

– Заховай, – вичавив Сілезький.

Не слухаючи, Тима потягнув на себе двері.

Прочинив.

Зайшов, лишивши їх навстіж прочиненими.

А за коротку мить вийшов. Озброєна рука теліпалася вздовж тіла. Навіть у темряві було помітно, що він розгублений.

– Що таке? – Клим та Густав, не змовляючись, запитали хором.

Побачили, коли зайшли.

У вітальні, на підлозі, валявся долілиць у калюжі власної крові чоловік, якого назвали Любком Ціпою.

Усі побачили – але Кошовий ще й відчув: запах знайомий.

Так пахло в спальні адвоката Сойки.

Махорка.

Не встигла вивітритися. Зовсім недавно її тут курили.

Розділ чотирнадцятий

Гнів на милість

– Ви не просто крутитеся під ногами. Ви порушуєте закон і будете за це покарані.

Колір лиця Марека Віхури цілковито відповідав його станові. За інших обставин усякий сторонній спостерігач напевне сказав би: комісарове

обличчя пашіло від обурення та люті. Нагадуючи кольором розпечену плитку чи залізну заготовку, щойно вийняту з ковальського горна.

Але зараз, спокійно дивлячись на розлюченого поліцейського, Клим укотре зрозумів перевагу, котру має Віхура. Червоний писок показував його розгніваним навіть тоді, коли комісар перебував в іншому, часто протилежному настрої. Комісар завжди, незалежно від обставин, нагадував розлюченого бугая, якого ніхто не ладен приборкати.

Цього разу обурення Віхури було справжнім, і, судячи з налитих кров'ю очей, комісар стояв за півкроку до вибуху. Щоправда, червоні очі мали інше пояснення: Віхура недоспав. Його підняли серед ночі, та ще й у той час, коли поліцейський нарешті вирішив відіспатися. Кошовий чудово уявляв, як воно.

Адже вбивцю Сойки зловили.

Чим довше батяр тягнутиме із зізнанням для поліції, зробленим дядькові сам на сам, тим більше можливостей даватиме слідству для звинувачення. Зенеку слід було відразу все розказати, проте хлопець не зробив цього, причини Климові вже відомі. Фаховий адвокат не визнавав їх, але разом із тим розумів. Аби взявся захищати Новотного, мав би через його нерішучість першу серйозну проблему, котру потім досить складно виправляти.

Відтак кожною годиною впертого мовчання батяр, якщо годиться так говорити, ще глибше копав собі яму. І наближав комісарову перемогу.

– Вам би поспати, – промовив Кошовий, дивлячись Віхурі просто в очі.

Не ясно, що накручувало комісара більше – вбивство, про яке йому повідомили проти ночі, зухвала Климова втеча з-під домашнього арешту чи оцей його зовсім не награний, справжній спокій. Він стиснув кулаки.

– Ви знущаєтеся? Ви... ти знущаєшся з мене, нахабне щеня?

Поліцейські, котрі товклися коло садиби, при цих словах насторожилися, мов мисливські собаки у передчутті потрібної команди від хазяїна.

Все відбувалося у дворі – усередині мертве тіло та місце пригоди вже годину оглядала спеціальна бригада, тож усіх, включно з Віхурою, попросили вийти. Глянувши на поліцейських, оцінивши небезпеку, яку ті випромінюють, і погодившись сам із собою – гірше вже не буде, Кошовий знову повернувся до комісара.

– Ні, пане комісаре. Вам треба поспати. У такому стані дуже важко думати. Ще складніше приймати правильні рішення. Можна наробити дурниць, і поки цього не сталося...

– Рішення, кажеш? Я вже все вирішив! На тебе, курварю, зараз вдягнуть кайданки! І ти поїдеш просто звідси відразу до Бригідок!

– За що?

– Причин більше ніж досить, хлопче! Втеча з-під варти, віднині такої можливості в тебе не буде. Далі – менш ніж за тиждень ти знаходиш у Львові вже другий труп! Причому цей перед тим, як став трупом, різали ножакою! Кололи в живіт, мов ту свиню! Вирізали ремінь зі спини. Рота забили ганчіркою, аби не чути волянь! – Комісар заводився дедалі сильніше. – Обидва рази набираєшся стільки нахабства, що викликаєш поліцію!

– То не слід було? Поліцію викликати – не слід?

– Він ще блазнює! – загорлав Віхура, вже не стримуючи гніву. – Знаходить кримінальні трупи! А потому ще й виступаєш мало не головним свідком злочину! Треба до тебе придивитися краще, Кошовий! Не ясно, що ти за один, ох, не ясно! – Випустивши пару, комісар видихнув, далі говорив уже спокійніше: – Про твого кумпля, пана Геніка Сойку, все зрозуміло давно. Раніше чи пізніше, але на нього б так само вдягнули сталеві бранзулети! Ще треба з'ясувати, для чого ти справді приїхав сюди з Росії!

– Київ – не Росія, – виправив Клим. – Російська імперія, пане Віхуро, так само не вся колись належала руській царській династії.

– Не мороч голови! – гаркнув комісар. – Ми з тобою не про політику зараз! Є в мене підозра, що тобою зацікавиться цісарсько-королівська жандармерія! Тож не переймайся, хлопче! Варто лиш потрапити за ґрати, а там уже знайдуть сотні причин лишити тебе за ними надовго.

Кошовий зітхнув. Хотів сказати, як добре розуміє саме це. Натомість промовив:

– Ви вчасно згадали про службу безпеки, пане комісаре. І доречно нагадали про свою владу наді мною, порушником закону. Формально – підданим сусідньої держави. Ще й без виду на проживання на території Королівства Галичини і Лодомерії. Готовий визнати всі свої помилки. Якщо закон визначає мої діяння злочинними – нехай так. Я звик слухатися закону й виконувати його. Знаєте, за освітою я юрист. Тобто слуга закону. Й виконуватиму волю його, свого господаря. Але перед тим як заарештуєте мене, дозвольте все пояснити.

– Що саме – «все»? Ти поясниш мені, чому втік з-під арешту і як опинився серед ночі тут, на Клепарові, та ще й біля застреленого впритул відомого злодія Любка Ціпи? Ніхто не знає, де ховається Ціпа! Ніхто! – Комісар помахав пальцем перед Климовим лицем. – Поліції треба залучати безліч агентури, аби знайти його в разі потреби! А такий собі Кошовий, котрий плутається в назвах наших вулиць, серед ночі прийшов саме туди, де його застрелили! Між іншим, то напевне зведення якихось приватних рахунків. У криміналі то звична справа.

– Чому ви так вирішили?

– А пощо я всякому маю звітувати? – визвірився Віхура, але тут же пояснив: – Усередині все перетрушено. Точно щось шукали. Знайшли, так собі думаю. А ще припускаю, з дуже великою вірогідністю: Ціпа взяв щось у людини чи людей, котрі вважають себе недоторканими. Порушив правила, за ним таке водилося. Ось вони й повернули своє, а Любка покарали. Показово покарали, нема куди показовіше.

– Цілком з вами згоден, пане комісарє. – Клим дивувався сам собі, як легко вдавалося попри все зберігати спокій. – Навіть більше. Готовий укласти угоду.

– Угоду? Вже щось придумав, спритнику? Пані Богданович, до речі, тебе зараз не врятує, не надійся!

– Я, пане комісарє, давно звик покладатися лише на себе. Пані Богданович тут ні до чого. Не треба згадувати всує поважну даму. Про угоду – вона дуже проста. Ви лишаєте мене на волі. Не висуваєте жодних звинувачень. Знімаєте домашній арешт. І взагалі, поліція лишає мене в спокої. Можна виконати цю частину?

– Апетити великі, хлопче. Я не почув, що навзамін бажаєш запропонувати мені ти. Які зізнання, в чому? Про них же йдеться, вірно? Ти в чомусь зізнаєшся?

Віко сильно смикнулося, видаючи, скільки все ж таки зусиль докладав Клим, аби лишатися спокійним.

– Мені нема в чому зізнаватися. Я назву вам ім'я того, хто вбив зlodія Любка Ціпу. Цей же чоловік з високою імовірністю раніше вбив адвоката Євгена Сойку. – Палець торкнувся краю правого ока. – Я віддам вам убивцю, пане комісарє. Тут і тепер.

Говорив голосно.

Ще й не втримався – знову глянув на поліцейських. Ті чули, підійшли ближче без спеціальної команди.

Ніч ставала дедалі цікавішою.

...Рішення прийшло, щойно Кошовий побачив труп зlodія.

Новим знайомим і Йозефу Шацькому не пояснював нічого. Відчувши той крихкий момент, коли події можна загнuzдати й узяти все під особистий контроль, Клим негайно почав діяти. Перевага лежала у його портмоне, складена вчетверо. Її дав, сам того не знаючи, покійний Сойка.

І отриманими знаннями Кошовий скористався сповна.

Сілезький з Тимоєм мали чимшвидше забратися з місця, де сталося вбивство. Нічого тут не чіпати. Шацький, котрий уже не на жарт перелякався і якому нічна пригода зовсім перестала подобатися, мав бути скоро доставлений додому. Й для свого ж блага тримати язика на припоні. Пояснення для своєї Естер мусив придумати сам, і що неймовірніше воно звучатиме, то швидше жінка йому повірить. Бо, судячи з усього, Шацького супроводжують подібні випадки. Усе, що завгодно, крім борделю, прошу панство, заявив тоді Йозеф, та його слухали в половину вуха – зараз Кліма значно більше цікавило, як повідомити поліції про вбивство й при цьому не засвітити джерело. Факт

особистого знайомства з паном Густавом Сілезьким, як підозрював Кошовий, не піде йому на користь у подальшому.

Мені треба дочекатися поліцію тут, самому, – сказав, не вдаючись у подробиці плану. Далі все складеться, тим більше – просили ж про допомогу, матимете. Сілезький вирішив не сперечатися, зробив так, як просили.

І трохи більше ніж за годину Кошовий отримав першу величезну порцію гніву від комісара Марека Віхури...

Тепер пора наступати. Але все ж Клим дочекався питання:

– Звідки тобі... вам це знати?

І відповів:

– Прізвище свого вбивці написав сам Сойка. Я виявив це зовсім випадково, пане комісаре. Сидів же в квартирі, під арештом. Мав деякі думки. Вирішив записати, я часто так роблю. Узяв папір із Сойчиних запасів. І розгледів ось це.

Урочисто витягнувши з кишені портмоне, вивудив звідти дорогоцінний аркуш. Узявши його, Віхура спершу для чогось понюхав папір. Потім розгорнув, зробив знак:

– Світла сюди!

– Не треба, пусте.

– Чому?

– Хіба ви знаєте російську мову.

– Російську?

– Сойка писав розписку. Старався, давив пером. Це за ним водилося, дуже дбав про каліграфію. Слова й букви частково перебилися на аркуш, котрий лежав під низом. Коли почав наводити чорнилом ті сліди, аби прочитати, стало ясно – це російська.

– Що це означає?

– Сойка написав розписку російською мовою, – зараз Клим говорив із Віхурою терпляче, немов із малою дитиною. – Це означає, що вона призначалася для росіянина. Його звать Ігнатій Ярцев, і він мав охороняти гроші в сумі тридцять тисяч рублів. Їх Сойка мусив передати панові Сімеону Дановичу, хто такий – не знаю. Але Євген Павлович, чи, як його тут називали, пан Генік, письмово зобов'язався брати подальшу відповідальність за посилку на себе. Розписка адресована теж невідомому мені Юрію Князеву. З чого ми з вами, пане комісаре, робимо єдино правильний висновок: Сойка виправдовував даним документом Ярцева, котрий, як я розумію, просто обтяжував адвоката своєю присутністю. Ось чому Сойка напередодні вбивства так дивно поведився, відмовляючи всім без винятку відвідувачам. У нього у квартирі сидів озброєний громило, котрий до того ж закадив усе кругом махоркою.

Запитайте в пана Ольшанського, слідчий напевне повідає вам мої висновки про запахи, котрі не вивітрилися з помешкання вбитого. Особливо – зі спальні.

– Знаю, – відмахнувся Віхура. – Хто вбив Сойку й Ціпу, ви обіцяли назвати ім'я.

– Вже назвав. Ігнатій Ярцев, той самий охоронець, любитель міцної махри. Він був тут, у садибі. Думаю, чекав Ціпу, коли той повернеться з гульок. Міг застати вдома. Та, як на лихо, любаска, в чиему ліжку він тут переховувався, вибралася цими днями на село. Тож Ціпа, раптом відчувши свободу й не знаючи, куди себе подіти, повівся так, як чинить більшість мужчин, – пішов на гульки.

– А це ви звідки знаєте?

– По-перше, я все ж мужчина, – легенько всміхнувся Кошовий. – По-друге, поки чекав поліцію, не стримався й оглянув тіло. Ціпу спершу кували, недовго, але жорстоко, ви й самі вже це побачили. Потім застрелили, куля в голову. Так само, як убили Сойку. Але алкогольні пари після смерті не вивітрилися. Вони огортали Любчика, що доводить – злодій повернувся додому пізно й п'яний. Значить, гуляв. Застав удома незваного гостя. Встиг протверезіти чи ні – Бог святий знає. Так чи інакше, міцний запах російської махорки втримався через те, що Ігнатій Ярцев курих, терпляче чекаючи на жертву.

– Для чого той ваш Ярцев припхався серед ночі на Клепарів?

Кошовий напружився, стиснувши всередині себе невидиму тугу пружину. Настав відповідальний і найнебезпечніший момент – логічне пояснення своєї присутності тут. Бо це питання вже ось-ось мало зірватися з комісарового язика.

– Дозвольте говорити коротко, та все ж по порядку, пане Віхуро.

– Прошу дуже.

– Дякую. Що я зрозумів, прочитавши розписку? Цілковиту правоту тих, хто напругу пов'язував мого старшого товариша Євгена Сойку з підривною для Австро-Угорської імперії діяльністю москвофільських організацій. Імовірно, тридцять тисяч рублів, доставлених Князевим та Ярцевим, – гроші, призначені для фінансування якоїсь політичної чи, швидше за все, терористичної організації. Тут я роблю поправку на дійсний розгул націоналістичного тероризму у Львові останнім часом. Читаю газети та, головне, вмію слухати. Припустімо, Сойка знав: він під таємним наглядом. І не відразу вирішив передавати посилку Сімеонові Дановичу. Залишив гроші в себе на зберігання, та при цьому не збирався терпіти поруч такого, як Ігнатій Ярцев. Досить схоже на пана Сойку, скажу я вам. Ну, а Ярцев, отримавши несподівану індульгенцію, вирішив забрати гроші собі. Чи домовився про таке з Князевим, поки не готовий ствердити.

– Припущення, пане Кошовий.

- Саме так, пане Віхуро. Та якби не труп злодія Ціпи зі слідами катування, я б не поспішав з висновками. Тепер же все складається.

Ніч з темної поволі ставала сірою.

Наближався ранній липневий світанок. З будинку вже виносили накрите тіло небіжчика. Поліціанти, проводжаючи носі поглядами, стиха перемовлялися, зиркаючи чомусь ще й на Кліма. Стало незатишно, він повів плечима.

- Що у вас складається, пане Кошовий?

Схоже, комісарів гнів починав мінятися на милість.

- Ігнатій Ярцев іде від Сойки, - пояснив Клим. - Вичікує, за деякий час повертається. Уже потай, крізь прочинене вікно. Адвокат не чекав такого повороту подій. Та все ж не дається. Коротка сутичка, Ярцев притискає його до підлоги, стріляє, вбиває. Але гроші лишаються у квартирі, причому - не так надійно сховані, як можна припустити.

- А це ви звідки знаєте?

- Бо їх знайшли злодії, котрі залізли в помешкання вже після того, як Сойку вбили. Ними були Любко Ціпа і знайомий вам та мені батьр Зенек Новотний. Знайшовши саквояж і прихопивши до купи коштовний золотий годинник, вони вибралися з квартири, дуже втішені й налякані водночас. Та мали надію: у разі чого крадіжку та вбивство спишуть на одну особу, якщо, звісно, виявлять крадіжку. Й ніхто з них під підозру не потрапить.

- Я не почув, чому ви вважаєте саме ці події дійсними, пане Кошовий.

- Відповідь - отам, - Клим кивнув на садибу. - Якби Ціпа не потягнув грошей, котрі не йому призначені, Ігнатієві Ярцеву не було б до нього жодного діла. А те, що Любко та Зенек обчистили помешкання пана Геніка тієї ночі, я дізнався кілька годин тому. Ось чому опинився тут, на Клепарові.

- Не розумію.

- Поясню. - Зараз Кошовий ступав на тонкий лід. - Коли відтворив та прочитав записку, осінило: у квартирі Сойки зберігалися грубі гроші, після його вбивства їх не знайшли. Бо не шукали. Не знала поліція про цей факт. Далі міркував так, - віко смикнулося, та Клим не зважав, захоплючись: - Злодії одним годинником, знайденим у кишені зухвалого батьра, навряд чи обмежилися. Гроші напевне так само в них. Тоді уявив собі Ігнатія Ярцева. Трошки, зовсім трошки, пане Віхуро, знаючи звичаї таких людей, стикаючись із ними в Києві й читаючи про них у російських газетах, зрозумів: охоронець не заспокоїться. Ритиме носом львівську бруківку, але крадіїв знайде й покарає, забравши гроші назад. Узагалі-то це справа честі, його та Князева.

- Ви забиваєте мені баки, - комісар знову почав дратуватися. - Чому не покликали поліцію, доповідаєте про вашу знахідку тільки зараз, при місяці поруч із трупом?

- Карайте, - зітхнув Кошовий, усім своїм виглядом демонструючи безмежне й глибоке каяття. - Закрутило шило в сраці, як у нас кажуть. Хотів сам усе розвідати до кінця. Й принести вам на таці, в подарунок. Марнославний я, гріх це, та хто не без гріха... Через пиху влипнув в історію.

- Докладніше, прошу пана.

- Ви ж знаєте, мене обікрали батяри. Я з дня на день їх шукав. Заразом цікавився місцями, де вони найчастіше збираються. Так дізнався про ресторанчик «Воша» у Верхньому Личакові.

- Відоме місце, - схоже, комісар почав потроху вірити.

- Я там бував раніше, кілька разів. Зі мною ніхто не хотів особливо балакати, зрозуміло. Але тепер мені було з чим іти туди знову. Дочекався ночі, вибрався через вікно. Думав назад так само повертатися. Словом, поговорив знову з тамтешніми завсідниками-батярами. Пояснив, хто і що загрожує. Розрахунок, пане комісаре, наївний, та цілком імовірний: злодій чи злодії, котрі лишилися на волі і переховують гроші, здадуть їх поліції. Підкинуть записку, де вкажуть, хто насправді міг убити Сойку. Потім вступаю я, ніби між іншим хвалюся несподіваною знахідкою, ось цією розпискою. Далі вже справа поліційної техніки.

Віхура невдоволено пирхнув:

- Дурниця. Дитячі забавки.

- Може, й так, - легко визнав Клим. - Навіть напевне так, пане комісаре. Загрався, є таке. Дозвольте не називати імен тих, хто зрештою підказав, де шукати Любка Ціпу. Погодимося - я знайшов його ледь охололий труп і міг утекти від неприємностей, - проте вирішив дочекатися поліції. І так само не змушуйте мене казати, в який спосіб про вбивство на Клепарові стало відомо. Слово честі - у світлі того, що й чому сталося, явно не причетні до злочину люди не мають для вас зараз жодного значення.

Марек Віхура пом'яв списаний аркуш пучками пальців. Замислено заховав у кишеню піджака. Потер підборіддя, потім - усе лице.

- Вірно ви сказали, пане Кошовий. Мені давно треба виспатися. - Пауза. - Лишається зрозуміти, чому Ярцев не забрав грошей. А лишив, аби вони стали здобиччю Зенека з Любком. Щось скажете?

Проскочив. Пронесло. Війнуло протягом підозри - та й по всьому.

- Лише припущення, чергові, - мовив Клим. - Виходжу, знову ж таки, зі свого знання характеру та звичок Сойки. Він міг, наголошую, - лише міг почати з Ярцевим ризиковану гру. Виграти час, не віддавати скарб одразу. Хтозна, скільки часу охоронець не тримав Сойку в полі зору. Спробуємо уявити: пізно ввечері Ярцев, мов примара, залазить через вікно й починає трусити адвоката - гроші на бочку. А пан Геник у відповідь - тихо, мовляв.

Не такий я дурний. Узав на себе відповідальність, то й несу. Нема їх у квартирі. Заховав деінде. Коли встиг, питаєш? А не твоє собаче діло! Ще раз – подібна поведінка, такі от ходи цілком у стилі Євгена Павловича. У критичних ситуаціях блефував, ішов напролом. Часто, дуже часто це йому вдавалося.

– Відомо, знаємо, – кивнув Віхура, закликаючи при цьому поліцейських у свідки. – А тепер, пане Кошовий, я закінчу за вас. Блеф спрацював наполовину, до болю знайома історія. Ярцев вирішив – Сойка назвав із переляку справжнє місце. Й вирішив позбутися його тут же, на місці. Бо все одно виніс вирок, не збирався вертатися. Тим часом омріяні гроші лежали під носом. Убивця не міг припустити такого. Коли ж він пішов, за якийсь час доля привела в лиховісну квартиру двох злодіїв, один із них ще й баяр. Вони легко відшукали несподіваний для себе скарб, забралися геть. Причому Новотний навіть не сподівався на таку здобич. Нарешті, після відходу крадіїв до помешкання знову повернувся убивця, вже спіймавши облизня.

– Я не помітив слідів великого трусу, – вставив Клим. – Хоч Ярцев шукав утрачене, не інакше.

– Він подивився тільки там, де справді можна заховати саквояж. Не забувайте – поліцію треба було збити зі сліду. Ретельний обшук міг навести на думку – щось шукали, і це не звичайне пограбування. До того ж картина злочину таки нагадувала самогубство. Ну, все це припущення. Хай дуже близькі, як на мене, до істини. Та просто так проковтнути зникнення значної суми російські емісари не мали права. Й почалася гонитва наввипередки.

– З ким?

– Із вами, пане Кошовий. Ви шукали баярів, росіяни – крадіїв. Сталося так, що дилетант і фахівці рухалися паралельно. Потім про вашу пригоду з позавчорашніми вже перегонами написали в газетах. Ще й згадали про годинник убитого адвоката. З того моменту для росіян узяти вірний слід стало справою не лише честі, а й техніки. Ну, тепер і ми не пастимемо задніх. Довго вони там ще? – Віхура, ставши навшпиньки, глянув через Климове плече на садибу, махнув рукою. – Ат, є робота. Добре, треба їхати. Ви – зі мою!

– Під арешт? – Климові хотілося, аби це прозвучало жартома.

– Годилося б, пане Кошовий. Для порядку. Я, знаєте, люблю порядок та шаную закон... Але цього разу вам знову пощастило. Напишете докладно те, про що розповіли мені зараз. Долучимо записку, котра при вас, речовим доказом. І можете вертатися. Поклопочуся вже, знімуть обмеження.

Клим переступив з ноги на ногу.

– Пане Віхуро... Може...

– Кажіть уже! Ніколи з вами!

Він нутром відчував стрімке наближення фіналу цієї драми. Око смикалося зовсім легенько, добрий знак, уже встиг вивчити себе нового. Застав самий початок, дуже кортіло добути до кінця.

– Я буду потрібен, пане Віхуро. Хоча б як свідок, для слідства. Додому – тоді знов за мною посилати. Краще для всіх мені перебути найближчим часом недалеко від вас. Під рукою, так би мовити. Навіть посадить у камеру, напевне у вас ще не було туди добровольців за весь час служби.

Комісар потер підборіддя.

– У камеру, кажете? Справді, ще ніколи не бачив добровольців за ґрати.

– Але в одиночну! – поспіхом додав Кошовий. – Висплюся там заодно.

– Вважаєте, в'язниця – це як готель «Жорж»? Хто захотів – той переночував?

Але Віхура бурчав швидше для порядку, ніж справді обурювався. Бо рішення прийняв. Хоч ніч заледве почала перетікати у світанок, Клим зрозумів по виразу обличчя – вирішилося.

Розділ п'ятнадцятий

Махорка російська, револьвер американський

– Добре, шановне панство.

Кошовий готовий був закластися на що завгодно – стоячи в головах великого важкого, з цільного дуба, овального столу, начальник департаменту кримінальної поліції сам собі нагадував полководця. Ще й назвав нараду у своєму кабінеті військовою. Хоч зібрав на неї лише трьох, і Клим до кінця не розумів, за що вистоївся подібної честі. Поки тримався якнайдалі від інших, більше помовчував. Крім нього, Томаш Понятовський запросив комісара Віхуру й ще одного, худорлявого, дуже схожого на щура пана, котрий навіть не взяв за труд привітатися з Кошовим, тим більше – познайомитися. Його погляд випромінював тотальну, неосяжну, вселенську підозру.

Згодом Клим зрозумів, чому так: худорлявий виявився Карлом Ліндою, керівником агентурної служби, в чиєму підпорядкуванні – всі, хто працював на поліцію таємно. З доповіді Лінди нарада й почалася. За вікном білий день, перед полуднем, і агентура на цей час уже встигла не лише отримати, а й виконати завдання.

Згаданий у розписці Сімеон Данович виявився досить відомою особою в москвофільській спільноті Львова. Був членом «Руської народної партії», [46] всередині почалися свари – спершу примкнув до радикального

крила. Потім, публічно посварившись з одним із його лідерів, паном Марковим, узагалі на короткий час відійшов від партійних справ. Виступав як публіцист у «Русском слове» та «Руській бесіді» і не давав особливих підстав усерйоз цікавитися своєю персоною. Та недавно, менше року тому, потрапив під негласний нагляд поліції, увійшовши до керівництва невеличкої радикально налаштованої групи. Сам не попадався, бо не особливо й ховався, далі лишаючись публічним опонентом Маркова та іншого радикала з «рідної» колись партії – Дудикевича.[47] Шпетив їх за недостатній радикалізм. Укупі з нікчемною риторикою це виглядало кумедно. Аж раптом ім'я Дановича почало згадуватися у зв'язку із школою бомбістів – саме рік тому про неї заговорили у Львові.

Кількох «учнів» цієї школи випускали із залу суду під бурхливі оплески москвофільської спільноти саме завдяки старанням адвоката Євгена Сойки.

Усе це Кошовому раніше встиг пояснити Віхура, коли пригощав добровільного «арештанта» кавою зі шматком струдля – дружина прислала, завжди робила так, коли комісар сидів на службі з ночі. Виявився струдель дещо пріснутим як на Климів смак. Цьому було пояснення: Віхурі не можна багато солодкого, а каву він пив, щедро доливаючи молока. За легким сніданком переговорили, й тепер Клим розумів без додаткових пояснень, як агентурі Лінди вдалося швидко встановити місце, де напевне переховується Ігнатій Ярцев.

Теж наука – досить лише грамотно простежити за Дановичем, поставити потрібним людям кілька на перший погляд незначних запитань, і все. Сидить убивця за залізницею, майже в самому кінці Богданівки,[48] й поки не бачить довкола себе хмар.

Віда лиш в одному...

– Добре, шановне панство, – повторив Понятовський. – Хоч нічого доброго нема насправді в тому, що наш клієнт у тому будинку не сам. Скільки їх там, пане Каролу, можна точно визначити?

– Сусіди бачили трьох, – Лінда не говорив, шурхотів голосом, немов осінній падолист. – Чи всі – невідомо. Вони можуть прийти, пересидіти й піти. На їхнє місце зайде інший. І там уже пасеться жандармерія, мої люди зачепили їхнього агента.

– Справно працюють, – пробасив Понятовський. – Кримінальна поліція теж не гірше, пане Віхуро, нині ви люксово все повернули. Нема до чого чіплятися, неодмінно відзначимо, коли буде по всьому. Але, але, але... Погано, панове. Дуже зле.

Перехопивши погляд Кошового й прочитавши в ньому нерозуміння, комісар пояснив:

– Якщо таємна поліція поставила там очі й готує свою операцію, Ігнат Ярцев опиниться в їхньому департаменті. Разом з іншими. Вбивство розкрила кримінальна поліція. Але славу отримає королівсько-царська жандармерія.

– Хіба заради слави...

- Справедливість! - знову пророкотів Понятовський. - Ми всі працюємо на благо однієї держави та піддані нашого найяснішого цісаря! І якби таємна поліція знайшла Ярцева першою - як убивцю, не як агента чужої розвідки, котрий перевозить готівку для фінансування агентури від російського ж міністерства внутрішніх справ та фінансів! Але ж там, де ми могли б зіграти першу скрипку, дасть Бог, дозволять заспівати другим голосом. Для дирекції кримінальної поліції, яку я маю честь очолювати, то є, на моє глибоке переконання, страшенна ганьба, панове. Ось чому, пане Кошовий, - його тулуб розвернувся до Кліма, - я допустив вас сюди. Хоч до наших справ ви, такий самий підданий російського царя, як Ігнатій Ярцев та його товариш, як його...

- Князєв, Юрій, - нагадав комісар.

- Отож, вони обоє. І ви, чужі піддані, до тутешніх справ жодного стосунку не маєте. Але, панове, - Понятовський витримав невеличку паузу, - ми з вами не жандарми, а сищики. З російськими терористичними групами діла ніколи не мали. Ви ж, пане Кошовий, напевне повинні знати, з чим їх їдять. Раптом підкинете думку, як краще для нас отримати хоча б самого Ярцева в руки, випередивши таємну поліцію.

- Ага, я у вас, виходить, такий собі порадник, - гмикнув Клим.

Його зовсім не приваблювало зараз визнавати, що не так давно він сам був пов'язаний із революціонерами. Щоправда, не такими - але хіба хтось ладен побачити різницю...

- Можете себе вважати таким наразі, - дозволив Понятовський.

- Гаразд. Тоді ви самі вже все придумали, - відповів Кошовий.

- Тобто?

- Отримати Ярцева в руки. Просто й геніально. Панове, - Клим обвів поглядом усіх трьох, - нашого вбивцю треба якось вивести з того будинку, де всі вони ховаються. Таємна поліція не готова хапати їх, інакше давно б так зробила. У нас є трохи часу, зовсім трохи, аби діяти на випередження. Виманити Ігната Ярцева з будинку, відвести подалі й там скрутити. Поки жандарми схопляться, ви вже притиснете його розпискою Сойки, головним доказом. І хай потім спробують видерти злочинця з пазурів вашого департаменту!

Тепер презирнулися поліцейські.

- Ви хочете сказати, пане Кошовий, - це я таке придумав? - прогудів обережно Понятовський.

- Хіба я можу тут щось придумати? - Клим виглядав, наче сама скромність.

- Гаразд. Як його виманити?

- Потрібен хтось, хто добре знає російську мову. Говорить без акценту, інакше не повірять. Як ви думаєте, панове, де так швидко можна знайти потрібну людину?

Спитав, лукавства не ховаючи.

Кров охолола за дві з гаком години. Коли вже стукав у двері, за якими ховалася боївка.

Донині Кошового жодного разу не залучали до поліцейських операцій. Тим більше, він припустити не міг, що сам, із доброї волі, піде на таке. Навіть наполягатиме. Після «Косого капоніра» Клим звів між собою й жандармами невидиму, але непробивну стіну. Це ставлення поширювалося й на кримінальну поліцію, загалом же – на всіх, хто віддано служив державі.

Щось помінялося цієї ночі.

Тієї миті, коли, замість забратися подалі від катованого трупа, непомітно повернутися назад до квартири й далі відбувати домашній арешт, Клим раптом вирішив лишитися на місці злочину, чекаючи на появу поліцейських.

Згодом, уже обговорюючи деталі нашвидкуруч народженого плану захоплення Ярцева, намацав нехай не вичерпну відповідь, але бодай пояснення.

Вступаючи в халепу за халепою вже з перших годин свого приїзду до Львова, мимоволі потрапляючи в поле зору поліції, він завжди в результаті брав гору. Спершу – коли ледь не на пальцях переконав слідчого, що Сойка не накладав на себе рук. Потім – зовсім несподівано зробивши за агентів їхню роботу й спіймавши батяра, нехай не прямо, але – певним чином таки причетного до вбивства. Нарешті, доля залишила йому аркуш із перебитими літерами писаної паном Геником розписки, котра робила не лише марними, а й смішними всі поліцейські зусилля у розкритті злочину.

Можливість, а головне – намір вкотре вмити поліцейський департамент узяли гору над шаленим бажанням завершити цю пригоду персонально для себе, викинувши з пам'яті й почавши шукати способів облаштування на новому місці. Поводячись так, розуміючи, що директор з комісаром, слідчий, а також рядові сищики слухають його, бо мусять, Клим відчував себе переможцем у цьому несподіваному двобої.

Ідучи у лігво озброєних бомбістів, він збирався остаточно закріпити власний успіх. Навіть відчутти себе трохи вищим за тупуватих поліцейських. Бо, зіткнувшись з ними ближче по роду діяльності, зрозумів: автори його улюблених сенсаційних та авантюрних романів нерідко мають рацію, описуючи вартових закону й порядку саме такими.

Чого варті хоча б британські поліційні нишпорки проти одного-єдиного містера Холмса. Свого часу тато не міг зрозуміти, чому Клим, дорослий уже ніби чоловік, ще й з юридичною освітою, збирає в домашній бібліотеці книжки про пригоди лондонського сищика. Вірніше, Назар Григорович Кошовий не мав нічого проти самої літератури, яку називав бульварною й до якої насамперед зачисляв писання містера Конан Дойла та мсьє Габоріо.[49] Батько не розумів, для чого син купує кожне нове видання пригод знаменитого детектива, випущене з друкарні братів Пантелєєвих. Попередні книги Клим роздавав усім шанувальникам, вербуючи в такий спосіб нових

прихильників подібного читва. А куплені – перечитував наново, ніби там писалося щось принципово нове.

Загалом же Кошовий-старший щиро вважав: історія, через яку його син опинився в тюрмі з усіма печальними наслідками, не що інше, як наслідок захоплення таким-от низькопробним читвом. Навіть цитував пана Чуковського, на чий критичну думку, попри захоплення того революційним лівацтвом, зважав. «Інтелігенція зникає, зрозумій це! – кричав Назар Григорович, махаючи перед похнюпленим синовим носом примірником чергової книжки товстого журналу. – Всі ці холмси, пінкертони з лекоками[50] – навала готтентотів, Климентію! Правильно каже Корній Іванович – повинь, пожежа, падіння, суцільна, вибач на слові, порнографія! Це ж зовсім позбавлене ідеї! Не лише національної – жодної! Хуліганство, нема ніякої програми, нема стратегій розвитку – бий та тікай!» У Кліма не було сил сперечатися з батьком. Може, знайшов би, проте для виховання Назар Григорович обрав тоді не дуже вдалий час – сина щойно випустили, він перебував у пригніченому стані.

І все ж таки від улюблених романів, хай їх сто разів визнають бульварними, а значить – шкідливими різні поважні добродії, Клим Кошовий не відмовився.

А цієї ночі вперше відчув себе всередині такої сенсаційної історії.

Розуміючи – вигадки тут нема, дійсність набагато суворіша й не завжди все скінчиться так добре, як викручують панове літератори, він дозволив авантюрній течії підхопити себе. Спершу – шалена гонитва львівськими вулицями, потім – таємні блукання проти ночі похмурими двориками й переходами. Звісно, Климові хотілося продовження. Він відчув себе частиною чогось дуже важливого, складного й, попри реальну небезпеку, страшенно цікавого.

Проте, перш ніж постукати у двері потрібного будинку, одноповерхової кам'яниці з надбудованою мансардою, на мить затримав стиснуту в кулак руку.

Аж тепер усвідомив: там, усередині, – не поліціянти, котрі тримають себе в руках. Не кримінальники, які мають бажання поговорити. Там причаїлися озброєні револьверами й, можливо, саморобними бомбами дуже небезпечні люди. Убивця серед них – навряд лише Ігнатій Ярцев. Навіть знайдений труп можна сприймати при бажанні неприємною, моторошною, але – пригодою. Мрець безпечний, не загрожує нікому й нічим. Воскресають вони хіба в страшних казках.

Ярцев стрілятиме, відчувши бодай натяк на небезпеку.

Тому Кошовий, затримавши стиснуту руку, мимоволі ступив назад. Зрозумівши: зайшов надто далеко, не готовий до такого повороту. Ніби ще можна розвернутися й утекти. Придумати пояснення, виправдання, ще краще – нічого не вигадувати. Злякався, переоцінив себе. Знаєте вже, хто вбивця й де він. Далі самі, панове, дуже прошу, він же не поліцейський агент...

Пізно.

Зачепив краєм ока ледь помітний рух у вікні, за фіранкою.

Помітили.

Уже ні про що не думаючи, подався вперед, постукав.

Двері прочинилися не відразу й не на всю ширину. В утворену щпарину висунувся гострий носик. На незваного гостя з цікавістю та водночас із острахом дивилася молода веснянкувата дівчина зі світлим, недбало, вочевидь похапцем забраним під хустку волоссям. Швидкий погляд обмацав незнайомця у полотняних штанях, сірій льняній сорочці, вдягнутій поверх і застебнутій на один ґудзик жилетці та картузі з гострим козирком. На Климів смак, жодна із цих речей не пасувала одна до одної. Та це все, що вдалося нашвидкуруч підібрати у поліцейському гардеробі. Не йти ж йому у своєму.

– Кого треба? – цвірінькнула дівчина.

Перш ніж відповісти, Кошовий сторожко зиркнув на всі боки, мовив:

– Ігната клич.

– Добрий день, – не знати чого привіталася дівчина раптом.

– Здоров, – кивнув Клим, старанно наслідуючи манеру подільських босяків та цідячи крізь зуби: – Я зайду чи сам вийде?

– Хто?

– Не мороч голову, красуне. Ярцев Ігнат, він тут. Зви його.

– Нема ніякого Ярцева, – сказала дівчина. – Ви помилилися, у нас такі не живуть.

– А які у вас живуть? – вицідив Клим, тоді ступив ще крок уперед, поставивши ногу на поріг між дверима й одвірком. – Слухай, дівко, нема в мене часу на цирліх-манірліх. Гукни мені бігом Ігната Ярцева. Скажи – пан Князєв кланяється через пана Дановича.

Виткнувшись назовні більше, дівчина теж покрутила головою, легенько стукнула пучками пальців Кліма в груди:

– Тут стійте. Далі не йдіть. До вас вийдуть.

Зникла всередині, зачинившись. Чекати довго не довелося – двері прочинилися, цього разу ширше. У проймі з'явився кирпатий молодик, русяві пасма давно не стрижені, легким жестом відкинув волосся з лоба.

Середнього зросту, міцний, широкий у плечах, очі швидкі. Від піджака тягнуло знайомим уже запахом – увесь прокурений махоркою. Пальці правої руки ніби між іншим крутять ґудзик, граються. Поли розстебнуті, погляд спокійний. Сам хлопець виглядав звичайно, на вулиці такі не привертають уваги, їх не запам'ятовують. Дивиться перед собою спокійно, в очах не читається нічого. Змірявши Кліма поглядом із голови до п'ят і назад, для чогось облизав репані губи, прогудів:

- Ну?

- Ярцев - ти?

- Ну?

- Заїло? - Кошовий знову роззирнувся, усім своїм виглядом показуючи надмірну стурбованість, навіть не боячись зараз переграти. - Доведеш, що ти - Ярцев?

- Кому?

Тут Клим не подумав. Виправдовуючи свою поведінку, втягнув голову в плечі, стишив голос, зробив круглі очі.

- Так і будемо стояти? Може, пустиш усередину? За мною можуть стежити.

- Хто?

Ярцев далі стояв, немов уріс у підлогу. Зовнішня простота оманлива - у цьому кирпані відчувалася чимала сила. Відчуття небезпеки повернулося.

- Не знаю, - зачастив Клим. - Пан Данович, коли посилав мене сюди, попереджав - можуть стежити. Тому спочатку писав записку для тебе. Потім передумав, порвав. А клаптики при мені ж спалив. Не дай Бог, каже, тебе схоплять і знайдуть таку записку. Краще на словах перекажи.

- Що?

Зі свого місця Ігнат не думав сходити. Лівою рукою міцніше вперся у двері. Пальці правої далі гралися гудзиком. Глядиш, відірве...

- Ти, бачу, балакучий. Як із тобою баби живуть...

- Не твоє собаче діло. Кажи і провалюй звідси.

- А ти ще й не ввічливий...

- Халдея ресторанного знайди. Вони шаркають. Говори, із чим прийшов.

- Прямо тут?

- Я звідси добре чую. Ну?

- Не запряг! - огризнувся Кошовий. - Тьху, моє діло маленьке... Значить, пан Данович дізнався, що поліція скоро буде тут. Заплатив мені, аби я прийшов сюди й попередив. Є адреса. Там поки безпечно. Далі пошукає іншу явку, надійнішу. Це все, Ярцев, - якщо ти Ярцев.

- А як не Ярцев?

– То перекажи Ярцеву! – Він не грав, терпець справді уривався. – Тільки я чекати не збираюся! Моє завдання – провести, куди треба! Нема, бач, особливої радості з такою колодою байки травити!

Озирнувшись, чи даючи комусь знак, чи просто дивлячись, що там робиться, кирпатий вийшов з будинку, старанно причинив за собою двері. При цьому правицю не опускав, пальці і далі смикали гудзика. Посунувши вперед, відтіснив Клима, змусивши позадкувати.

– Ярцев, – кивнув, знову поправляючи п'ятірнею волосся. – Веди, куди треба. По дорозі розкажеш.

– Нічого я не знаю! Там уже чекають, знають більше. Моє діло...

– Куди йти? – перервав Ігнат.

– Давно б так. Пройдемо ногами в бік залізниці. Там, за колією, вже чекає коляска. Точної адреси не знаю. То все до візника, наша людина. Пан Данович конспірується. Не дає всю інформацію одній людині, не довіряє.

– Правильно, – легко погодився Ярцев. – Нікому довіряти не можна. Тільки ти, чуєш, веди. А то я блукаю тут, де б не був.

– Вперше в нас у Львові?

– Вперше. Думав – зробимо все й відразу назад. Бач, затримався. Чого стоїмо?

Кошовий глипнув через Ігнатове плече.

– Так підеш? Речей не треба?

– Які там речі... Все із собою. Сам підганяв. Гайда, не стій. Тебе як звуть, до речі?

– Клим, – не було смислу вигадувати собі ім'я.

– Мені яка різниця... Хай буде Клим...

– Для чого ж питаєш?

– Ти ж знаєш, як мене кличуть. Гайда, гайда.

Вони вийшли на вулицю.

Спершу рухалися мовчки, Ярцев – трохи позаду. Не встигли пройти двох сотень кроків, як Ігнат сіпнув Кошового за плече, киваючи у найближчий провулок.

– Туди.

– Нащо?

- Зріжемо. Сам же говорив - стежити можуть.

- Зріжемо? Ти ж плутаєшся...

- Ти - ні, як бачу, - Ярцев знову облизав губи. - Місцевий, так веди. Провулками завжди можна зрізати, хіба ні?

Сперечатися було небезпечно. Розкритися легко. Біля колії справді чекав перевдягнений візником агент із коляскою. Але звідти Клим ішов сюди прямою дорогою, не манівцями. Звертаючи в провулок, прикинув подумки - напрямок руху знає. Не ліс, не блукатиме. Передмістя не виглядало аж надто заплутаним, розберемося.

Бічна вуличка впиралася у глухий кут. Зате Клим помітив єдиний тут поворот, рушив туди: вже точно не помилиться. Кудись та вийде, головне - рухатися вперед.

Аж раптом сталося неочікуване.

Ярцев, котрий досі ступав спокійно й розмірено, враз перетворився на швидку сильну змію. Іншого порівняння не прийшло, коли Ігнатій налетів на нього, штовхнув, шарпонував, атакуючи, немов хижий плазун у джунглях, - про них теж писали у пригодницьких романах. Але з кожною миттю все, що відбувалося з Климом, нагадувало вгадану історію з хорошим переможним кінцем усе менше й менше.

Особливо - наставлене револьверне дуло.

Зброю Ярцев вихопив, пустивши нарешті гудзика та відкинувши різким порухом правої руки полу піджака. Вона відлетіла легко, й Кошовий пригадав розповіді про пришиті до полів або вшиті в них свинчатки - так легше, досить одного завченого тренованого жесту, аби смикнути револьвер з-за паска.

- Кольт.

Клим думав, що сказав це про себе.

- Ага, кольт, - погодився Ярцев, перебираючи пальцями й беручи руків'я зручніше. - Американська гармата. Дірок наробить стільки, що станеш ти решетом.

Ігнат пхнув свого бранця за найближче дерево, котре стояло недалеко від рогу досить високої кам'яниці. За цим подвійним прикриттям із широкої вулиці їх помітити важко, хіба що дуже придивлятися. Віко смикнулося так відчутно, як не давало про себе знати давно. Усередині все вкрилося кригою, подих перехопило. Хотів вичавити щось, натомість із враз пересохлого горла вийшло тільки сипле:

- Кольт...

- Зараз я вас познайомлю. Клим, чи хто ти там... Йому нема різниці. - Дуло сильно вдарило Кошового в лице, розкroївши губу, відразу потекло солоне. -

Стій, слухай. Мені до задниці, можеш відповісти чи ні. Телепень ти! Фараони, які тебе нацькували, – теж довбні. Не собака ти, цуценя. Цуцик, ясно?

– Я...

– Ти. – Ще один удар, тепер розкроїлася ліва брова. – Я міг повірити, що тебе прислав Данович. Але Князева тут, у Львові, вже чотири дні як нема! Не треба передавати поклони від Князева, для екстреного зв'язку паролі придумані. Самим Дановичем, тупа твоя голова!

Третій удар руків'ям у лоба, та Кошовий утримався, впершись спиною об ріг.

– Кажи, хто мене пасе! Здохнеш швидше! Хоча, – Ярцев роззирнувся довкола, – ти й так здохнеш. Можеш нічого не говорити! Якщо ти прийшов сюди, значить, уже земля горить. Ноги треба звідси робити, ноги, як же всі ви тут мені набридли!

Кошовий не знаходив слів. Не знав, не розумів, чи порятує себе, знайшовши сили й почавши говорити.

– Здохни, цуцику лягавий.

Ступивши крок назад, Ярцев підніс револьвер.

Дуло націлене на груди.

Великий палець звів курок.

– МІСЬКУ!

Від різкого жіночого крику здригнулися обое. Рука з кольтом опустилася, повисла вздовж тіла. Клим відчув, як по лицю струменить не лише кров із розбитих місць, а й зрадницький піт. Його трусило, зараз він не нагадував сам собі жодного з героїв улюблених романів.

– Міську, шляк би тя трафив!

З-за рогу вийшла та рухалася прямісінько на них огрядна розтріпана жінка з підсмикнутими вище ліктя рукавами простенької полотняної сорочки з вишивкою. Край довгої спідниці збивав куряву. Спереду – не першої свіжості фартух.

– Хлопці, не бачили тут Міська мого? – запитала вона, не припиняючи руху.
– Забіг сюди, хулера, бо знає – візьмуть його, дупу волову, за ейці! Би'сь знав, як пити! Кілько разів казали лайдакові – не пий! Не, кажуть люди – знову, Ганьцю, твій Місько налигався, по всій Богданівці ся ховає! Думає собі, я його, скурвого сина, не знайду! Бачили його, хлопці, чи ні?

Відповідь треба було шукати. Кліма далі ціпило, Ярцев непомітно пхав револьвер до правої кишені, але далі тримав за руків'я.

– Може, ви разом пили? – Жінка зупинилася, глянула на них підозріло. – Мо', зараз ви його десь тут ховаєте? Та де – ви його колегі! Такі ж самі лайдаки, трясця вам у печінку!

– Йди, куди йшла! – гаркнув Ярцев.

Нарвався.

– Ти, дупо з вухами, мене женеш із моєї вулиці? Я ходитиму тут, де захочу! А ти хто такий? Хто ви обоє такі? Я вас знати не знаю! То Місько вас сюди привів, всрані ви мухи!

– ГАННО!

З найближчого двору випхався худий чоловік у потертому піджаці, порошних штаних, брудних черевиках та жмаканому капелюсі. Тримався він при цьому не менш войовниче.

– Ага! Значить, ти тут! Я тебе, курварю, нюхом почую! Горівкою тхне, наче від дідька! Би'сь ти ся всрав від теї горівки, скурвий сину!

Кричачи, жінка відтак лишалася на місці – точно напроти Кліма з Ярцевим. Це давало блаженський шанс урятуватися, аби лиш Кошовий знайшов зараз у собі сили кричати. Вгадавши намір, Ярцев пустив у його бік люті бісики. Рука повільно потягла револьвер назад.

– Чого ти волаєш на всю Богданівку, Ганно! Тобі не встидно перед людьми?!

Худий чоловік упевнено, зовсім без страху потрапити під гарячу руку, наближався до скандальної жінки.

– А тобі, потворо, не встидно! Бачте, мені має бути! Трійко дітей наробив, сам як субота – з ресторацій не вилазить!

– Діти вдома не голодні!

– Молися й дякуй Богові, хоч діти не голодні! Бо давно б тебе вже закопала! Ти ж не просто п'яниця! Ти ж ще й курвар, яких мало! Мені добрі люди все, все розказали!

Тепер уже й чоловік порівнявся з ними, жестом закликав у свідки.

– Ви чули? Їй люди добрі про щось розказали! А мені про тебе скільки! Вуха вже болять слухати, яка ти на всю Богданівку перша курва!

Гармидер уже привертав увагу. Двоє панів, котрі могли пройти повз, уже зупинилися, із цікавістю стежили за розгортанням подій.

Потім неквапом почали наближатися – перші глядачі безкоштовної вистави.

Один навіть із того місця, де стояв і тремтів Клим, дуже нагадував великого щура.

Кошовий посунувся трохи ліворуч.

Рука вбивці загрозово потягнула револьвер. Дуло знову оголилося.

- А-а-а-а-а!

Кліпнувши очима, Кошовий з усієї сили штовхнув Ярцева витягнутими руками.

Поточившись, той усе ж утримався на ногах. Досвідчений боєць, був готовий до всього.

Револьвер уже цілив Климові у голову.

Закричала жінка, теж, мабуть, від переляку.

Але в ту ж мить на Ярцева мчали одразу з трьох боків - той, кого називали Міськом, кинувся вперед, набичивши голову, водночас двоє перехожих теж затискали, діючи вправно й злагоджено.

Стрельнути Ігнатій устиг - у повітря.

Не збирався даватися в руки так легко. Наступним пострілом зупинив Міська, той схопився за плече й упав. Прудко перестрибнувши через нього, Ігнат під супровід жіночого вереску вже мчав до найближчого повороту, знову стрільнувши, цього разу - в переслідувачів.

Ще два постріли.

Кошовий ні зараз, ні потім не взявся б сказати, яка куля Кароля Лінди наздогнала, перша чи друга. Коли поліцейський та решта агентів, котрі миттю набігли, оточили Ярцева, зовсім забувши про Клима, він лежав лицем униз і не давав ознак життя. Лінда глянув на Кошового, хотів щось сказати, передумав, махнув рукою, яка стискала «бульдог».

Отак.

Догралися.

Поруч клацнуло кілька пострілів, мов хльоснув батіг. Мабуть, товаришів підстреленого викурювали з барлогу. Та стрілянина дуже швидко захлинулася.

Впорались, значить.

Розділ шістнадцятий

Персональний герой Йозефа Шацького

- Мазл тов!

У чарці, яку підніс Йозеф Шацький на честь Кліма Кошового, була наливка. Правда, гість спробував та оцінив – досить сильна, за міцністю наближається до коньяку доброї витримки. Ще він зрозумів: у цьому домі пити не прийнято, або – не заведено. Бо Естер, ставлячи на стіл фігурну карафку з товстого скла, виглядала невдоволеною. Клим устиг переконатися, що краща половина доктора Шацького – господиня гостинна й досить привітна. Але коли йшлося про алкогольну забаву, її обличчя ставало таким, наче жінка замість ананасної води щедро ковтнула оцту. Навіть набувало якогось оцтового, інакше не назвеш, кольору.

Шацька дивилася з-під лоба тим більше, що Йозеф наполіг, аби його фейгале взяла чарку для себе й так само вшанувала геройського гостя. Гучний арешт терористичного кубла на Богданівці, під час якого один із них чинив опір, ледь не вбив поліцейського агента й був застрелений при спробі втечі, вже другий день не сходив з перших шпальт усіх популярних львівських газет. Хоч персонально Кліма ніде не згадували, Шацький чудово знав: без його нового товариша не обійшлося, бо обійтися не могло. Той не заперечував, лише просив не волати про це на весь Краківський базар. І погодився прийти на обід, щоб розповісти подробиці у вузькому сімейному колі. Естер не могла приховати природної цікавості, і, як припустив Клим, вона переважила негативне ставлення до розпивання спиртного серед білого дня у власній хаті.

Між іншим, переглядаючи газети й порівнюючи написане, Кошовий відзначив: про пригоду згадали також видання, як він уже навчився вирізняти, москвофільського напрямку. Пишучи про знамениту стрілянину досить скупو, автори натомість зосереджувались більше на гучній заяві дирекції кримінальної поліції. Вже наступного ранку Львів дізнався із скупого поліцейського повідомлення: підданий Російської імперії, росіянин Ігнат Ярцев, котрий упав від кулі агента, вправного стрільця пана Л., є також убивцею відомого львівського злодія Любомира Р. на прізвисько Ціпа. Його він скоїв напередодні й збирався тікати з міста, намірившись уникнути правосуддя. Але ще раніше він розправився із адвокатом Євгеном Сойкою, відомим своїми москвофільськими поглядами. А також – методами, не завжди прийнятними з точки зору моралі, котрі, на жаль, не суперечили букві закону й дозволяли у більшості випадків виправдовувати злочинців різного ґатунку.

Подібну заяву лідери москвофільського середовища розцінили як спробу дискредитувати їхній рух, ідеї та політичні й світоглядні настанови.

У вільному суспільстві, писали вони, негідною провокацією слід вважати сам намір повісити на людину, котра за походженням є росіянином, усі смертні гріхи. Нехай той чоловік, від якого москвофільська громада поквапилася відмежуватися, таки належав до злочинного світу. Це не дає владі жодного права проводити паралелі між окремою особою та цілою групою людей, чий злочин, на переконання владних ідеологів, визначає оте саме походження. Й тяжіння до засадничих ідеалів об'єднання розірваних руських земель в одну єдину територію. Росіянин, ще й підданий Його Величності імператора російського, – значить убивця й монстр.

Якщо це не так, завершувалася одна з полум'яних публікацій, чому тоді винуватців нерозкритих убивств не призначають, розподіливши провину шляхом жеребкування між усіма, кого останнім часом поховали не за римо-католицьким, а за православним обрядом. Так, переконаний автор, було б чесніше.

За інших обставин Кошовий не зважав би ані на цю, ані на інші подібні дурниці. Проте ось уже не перший день його гризла зсередини думка, котра саме зараз, коли Шацький підніс тост на його честь, остаточно оформилася в переконання. Тож настрою хвалитися героїзмом, котрий таким насправді не назвеш, Клим зовсім не відчував.

Шацький або не помічав цього, або – не показував виду.

Щойно сіли за стіл, покликав до себе дітей, велівши трійці вишикуватися перед гостем у рядок по росту, й проголосив розлогу промову.

Суть зводилася до наступного.

До них у гості прийшла видатна людина, розумніша за всю кримінальну поліцію, разом узяту. До Лапідуса такий достойний чоловік не прийде ніколи. І діти мусять пишатися цим знайомством, розказуючи всім довкола, які поважні люди бувають у домі Йозефа Шацького. Пан Кошовий має стати прикладом для кожного з них, навіть для Даніеля, котрому лише рік і зараз він спить. Та коли виросте, теж розумітиме – вчитися й працювати над собою дуже важливо. Кожна добре навчена дитина – надія не лише батьків, щоб вони були здорові, а й усього єврейського народу. Набуті знання, читання книжок у результаті дуже важливо, бо звичайна людина стає мудрішою за недалекого поліціанта, уся чеснота якого – наділення владою, що він використовує для садіння невинних людей за ґрати та інших різних утисків.

Євреї, розійшовся далі Йозеф, у всі часи, за всю історію свого народу, як би тяжко не доводилося, трималися за будь-якої влади саме здатністю протиставити їй власну освіченість, власну мудрість та таланти. Отже, влада потребувала євреїв, бо ті завжди вміли дати собі раду.

– Зрозуміло, Йозефе, чому жодна влада не потребує тебе, – охолодила чоловіка Естер, тоді повернулася до Кліма. – Не слухайте його, пане Кошовий. Якщо дозволити моему Шацькому ковтнути ще трохи наливки, він розповість вам про кожен день із тих сорока років, що Мойсей водив жидів пустелею.

– Можна я піду до Дені? – озвалася Рива. – Мені здається, він прокинувся.

– Ти вклала брата годину тому! – grimнув Шацький на старшу доньку. – Є досить багато часу послухати, що тобі говорять дорослі й мудрі люди!

– Тату, а книжки пишуть дорослі мудрі люди? – поцікавився Шмуль.

– Вей, де ти бачив книжку, написану дитиною!

– У такому разі я піду набиратися мудрості від книжок.

Розвернувшись, сповнений гідності й самоповаги Шмуль пройшов до батьківського кабінету. Тим часом Рива швиденько втекла до малого, хоча Кошовий з минулого разу не пригадував за дівчинкою запеклого бажання проводити час біля люльки. Іда, лишившись сама, запитально зиркнула на матір, отримала легкий дозвільний кивок і подріботіла за сестрою. Естер зміряла Шацького переможним поглядом, хоч Клим не зрозумів, у чому суть її перемоги.

Між тим Йозеф, якому так віртуозно заткнули рота, рішуче взяв карафку, наповнив чарки собі та гостеві й тепер уже демонстративно, влаштовуючи виставу передусім для дружини, ще раз привітав Кліма й спорожнив її.

Пити, як це роблять робітники чи не менш звичні до справи батяри, Шацький не навчився. Захлинувся відразу, почервонів, закашлявся, й Естер, стуливши губи та зберігаючи переможний вираз на лиці, підвелася, вдарила чоловіка по спині. Поки той рівняв дихання, не менш демонстративно прибрала наливку зі столу й посміхнулася Климові на всю ширину обличчя, не граючи, цілком щиро припросила:

– Прошу їсти, пане Кошовий. Не зважайте на мого Шацького. Не спав кілька ночей. А я не можу, коли поруч хтось постійно крутиться.

– Його щось мучило, шановна Естер? – поцікавився Клим, просто аби не мовчати.

– Не знав, як просити в мене пробачення за оту ніч у поліції. Й мучився – не знав нічого про ваші пригоди з перших вуст. Моему Шацькому дуже болять, коли він чогось у місті не знає.

Шацька згадала про ту ніч, коли Йозеф був разом із ним на Клепарові. Кошовий уже встиг дізнатися – тоді зубний лікар пішов найкоротшим шляхом, придумавши чергову неприємність із поліцією, з якої викупив себе за грубі гроші. Потім довелося вмикати розумові здібності на повну потужність, пояснюючи своїй фейгале, звідки в нього з'явилися згадані грубі гроші і чому вона досі про них нічого не знала. Як викрутився із цієї халепи, Йозеф не пояснив, а Кошовий вирішив не домагатися – схоже, вихід знайдено, й на тому кінець. Але Шацький таки справді знав у Львові не всіх та все, проте багато кого й чого. Тут Естер, сама того не розуміючи, мала рацію: такі знання Климові у світлі його останніх висновків дуже знадобляться.

Саме тому не відмовився від запрошення до Кракідалів, навпаки – шукав слушної нагоди, аби ніби між іншим набитися.

Зараз Климові вдалося піднести настрій Йозефові розповіддю про те, як вчасно нагодилися поліцейські агенти, врятувавши його життя. Навіть трошки прикрасив ситуацію, розповівши сценку в особах та згадуючи при цьому, як колись, замолоду, грав у аматорському театрі. Вислухавши цю частину, Шацький, закликаючи Естер у свідки, підсумував:

– Пане Кошовий, зізнаюся вам чесно – аби в подібній халепі опинився я, намочив би, перепрошую, кальсони.

Шацька наморщила носа, та нічого на це не сказала.

Розповідь про Климове повернення на Личаківську аж під вечір того довжелезного дня, тобто без малого за добу відтоді, як він залишив місце домашнього арешту через вікно. Кошовий фізично був на очах у поліції, його дії координував комісар Віхура. До того ж події закрутилися так швидко, що ніхто із тих, від кого залежало, не подумав про заміну вахмістра, котрий наглядав за квартирою арештанта. Сам же вахмістр, лишаючись на посту, зовсім забув про справжню мету свого там перебування. Навпаки – радів, що начальство про нього забуло, й волів не нагадувати про себе без потреби.

Розговорившись із двірником, вахмістр протягом дня подружився з ним. А проти ночі Бульбаш роздобув пляшку підступної контушівки, й новоспечені приятелі сіли за карти. Двірник після того на ранок підвівся для виконання обов'язків. Вахмістр же спав до обіду, прокинувся, дізнався – пан Кошовий за цей час не давав про себе знати й чути, до нього так само ніхто не приходив, заспокоївся і вирішив відіграти втрачене вчора. Вже на тверезу голову – саме на контушівку він списав свій програш напередодні. Тож побачивши свого підопічного із побитим обличчям, ще й у супроводі особисто комісара Віхури, поліцейський не на жарт перелякався, маючи всі підстави чекати серйозного та справедливого прочухана. Обійшлося, його відпустили додому, хоч попередили – Кошовий утік з-під носа, висновки неодмінно будуть зроблені.

Ну, а про карти розповів Климові сам Бульбаш – уже наступного дня, коли той, перевіряючи своє припущення, втягнув двірника в розмову. Маючи цілком серйозні гроші від пана Сілезького, міг собі дозволити запропонувати невеличку премію за потрібну й докладну консультацію.

І ось тепер, відчуваючи – тут уже не поговориш, Кошовий підвівся, обсмикнув піджак, чемно вклонився:

– Дуже дякую, шановна Естер, – господиня вже дала зрозуміти, що ліпше називати її так, ніж по батькові, у них так не прийнято. – Дозвольте запросити вашого чоловіка на добру каву кудись у місто?

– Та забирайте його, пане Кошовий, – відмахнулася жінка. – Все одно цими днями від нього як від зубного лікаря жодної практичної користі. Нині так само довелося відмовити кільком клієнтам.

Шацький поцмокав витягнутими в трубочку губами.

– Нікуди вони не дінуться! – теж підвівся, випнувши груди. – З їхніми статками шлях тільки до Шацького! Дуже перепрошую, Естер, але ти зовсім не знаєшся на тому, як приваблювати пацієнтів та розширювати практику! Ті, кому ми відмовили цими днями, пане Кошовий, хоч як прийдуть сюди найближчим часом. Оскільки з'явиться їх більше, ніж звичайно, до лікаря Шацького стоятиме черга. Я утримую практику, пане Кошовий, переважно ось так – за рахунок того, що до мого кабінету постійно є черга. Значить, є до кого стояти, і чутки розходяться цілим містом!

Естер, напевне чуючи подібні виверти часто, не знайшла слів у відповідь. Тож Йозеф, таки сказавши в цій історії останнє слово, підхопив капелюха й гордим поступом вийшов геть.

Клим укотре розкланявся, поквапився за ним.

Щойно вийшли, Йозеф ураз змінився з лиця. Взявши двома пальцями Кошового за рукав, смикнув, у такий спосіб просячи повернутися до себе, заговорив швидко, уривчасто, і зараз це був зовсім інший Шацький – якого Клим не бачив жодного разу за весь недовгий, але плідний час їхнього знайомства:

– Послухайте мене. Не слухайте Естер. Хоча – слухайте, та не зважайте. Та загалом – як собі хочете. Розумієте... Вона боїться. Має перед очима й тримає в голові забагато лихого. Та де – печальний, навіть скажу – трагічний досвід своїх родичів. Ще – моїх рідних. І просто знайомих, не лише з Кракідалів. Тих, котрі зішли з праведного шляху, завершуючи життя в стічних ринвах неподалік від наймерзенніших, пане Кошовий, найдешевших львівських барів. Усе, ви почули, я сказав. Ходімо.

Розділ сімнадцятий

Пан Генік, доктор Юнг і Уроборос

Цей липневий день виявився приємнішим за кілька попередніх.

Сонце не так пекло львівське каміння. Хоч погода не сприяла швидкому отверезінню, та Кошовому зараз подобався власний стан. Навпаки, легке сп'яніння краще розв'язувало язик, думки впорядковувалися швидше, ставали на диво ясними.

Про Шацького такого не скажеш. Він і далі рухався на кілька кроків попереду, голосно вітався із численними знайомими, зупинявся, починав про щось голосно говорити, чим уповільнював їхні рухи. Климові доводилося, перепрошуючи шановне панство, квапити його. Йозеф прощався, простував далі – і так до наступної зустрічі.

Кінець кінцем Кошовий обрав тактику, яку мав би визначити відразу. Коли вже дійшли до Академічної, діставшись із такими-сякими перешкодами у самий центр, він, смикнувши Шацького за лікоть, запитав:

– Ми йдемо в якесь спеціальне місце чи просто гуляємо?

– Ви ж запрошували на каву! – стрепенувся Йозеф.

– А я про що вам кажу! Шацький, тут довкола повно місць, де наливають каву. Місцевий же ви, не я. Тому або визначайтеся, або...

– Сюди! – перервав його лікар, рішуче повертаючи до найближчої до них кав'ярні під вивіскою «Театральна».

Клим ніколи тут ще не був, як і багато де, проте йому було все одно. Головне зараз – всадовити неспокійного супутника кудись за столик та попустити міцною кавою. Поки роздивлявся навкруги, метушливий Шацький уже забіг усередину. Уже підходячи до входу, почув за спиною:

– Пане Кошовий!

Надто стрімко, ніж належало й відповідало його особистим настановам, Клим розвернувся. Знайомий екіпаж зупинився біля тротуарної бровки, ізсередини подавала знак Магда Богданович. Молода вдова не махала затулятою у світлу рукавичку рукою – вона жестом кликала до себе. Так робить впевнена у собі хазяйка, знаючи: відданий дресирований цуцик підбіжить за першою вимогою, радо махаючи хвостиком уже через те, що його просто помітили.

Кошовий зовсім не збирався грати подібну роль. Не мав у планах ставати чийось песиком. Хай навіть то буде Магда.

Так думав – але ноги вже самі перетнули хідник. Наблизившись, привітався, чемно піднявши капелюха. У відповідь Магда простягнула руку:

– Не стійте. Допоможіть зійти, побудьте трохи кавалером.

Стримавшись, аби не схилити голову вдруге, бо це вже буде занадто, Клим узяв її долоню у свою правицю. Жіноча рука, котра виявилася не аж такою тендітною, порцеляною, як він собі уявляв, ледь стисла його долоню. Лише вияв увічливості та гарних манер – з коляски Магда могла вийти й без його допомоги.

– Я побачила вас цілком випадково, пане Кошовий. Даруйте, якщо у вас важливі справи. Та вже шукала нагоди зустрітися з вами. Навіть міркувала, хто б міг у цьому посприяти.

– Хіба я така важлива й недоступна персона, пані Магдо?

– О! – Вона театральньо закотила очі. – Цими днями та найближчим часом тут, у Львові, навряд чи буде особа, важливіша за вас. Хіба раптом щось станеться й із візитом нагряне його Святість, Папа Пій Десятий. Чи найясніший цісар Франц-Йосиф, – її губи сяйнули легкою посмішкою. – Хіба забули? Я маю змогу знати все, навіть більше, ніж усе, що відбувається як у місті, так і в нашому поліцейському департаменті.

Аж тепер Клим звернув увагу – перед ним стояла не та Магда, яку звик бачити у попередні рази.

Зараз вона була жінкою в білому.

Точніше – у світлому: жакет кольору кави, щедро розбавленої молоком, вигідно відтіняв молочно-білу сукню, гаптовану тонкою ниткою чорного бісеру, додаючи образу пікантності, так само як світлі, майже невагомні рукавички, облягаючи руки й сягаючи краями до ліктів.

Капелюшок виявився незвично маленьким, швидше прикрашав голову, аніж прикривав, ставши невеличким додатком до пишної зачіски. Напевне, поміняти стиль Магді випала якась дуже важлива нагода – Клим не думав, що колись побачить її інакшою, ніж у суворому, хоч і не менш елегантному темному вбранні.

– Не перебільшуйте, пані Магдо. Я адвокат-практик, котрий не підтвердив свою кваліфікацію, не має перспектив здобути найближчим часом вид на проживання і мешкає у квартирі, де скоєно вбивство. Бо так дешевше. Домовласник знає, що не зможе знайти жильців за справжню ціну.

– Ви говорите, наче сирота чи бідний родич. – Вона знову посміхнулася. – Так кажуть, коли просять зглянутися й пожаліти. Або вимолюють собі грошову допомогу.

Авжеж, збоку все справді так виглядає...

– Це мої реалії, пані Магдо.

– Але саме ви, пане Кошовий, маючи подібні реалії, зробили те, що не скоро б вдалося комісарові Віхурі. Хоч я шаную його, вже згадувала колись. Та не він, а ви розплутали клубок із убивством Сойки. Зараз уже можна сказати – недостойним чоловіком був той, на кого ви розраховували і з ким пов'язували своє майбутнє у Львові.

– Цього не сталося.

– На ваше щастя, пане Кошовий, на ваше щастя. Перепрошую, якщо зачепила вас, усе ж таки ви близько знали пана Геніка...

– Нічого. Я вже начуваний про його паскудство. Може, він завжди таким був, просто я не роздивився за час, поки працював на нього. А може – змінився під тиском певних обставин. Хтозна, вже ніхто цього не пояснить.

– Згодна. Навряд чи від кого ми колись дізнаємося глибинні причини його вчинків. Проте від пана Геніка не забрати ані того, що він був майстерним адвокатом, ані не менш майстерного опанування мистецтва наживати собі ворогів. Показово, що земне життя Сойки обірвав виходець саме із середовища, інтереси якого адвокат представляв.

– У чому ви бачите показовість?

– Ви чули про Уробороса, пане Кошовий?

– Змій, котрий жере власний хвіст. Здається, символ безкінечності сущого. З грецької міфології, коли не помиляюся. До чого тут убивство Сойки, у чому символізм? Не зовсім розумію, пані Магдо...

– Ви напевне не знайомі з найновішими теоріями, – зараз її тон звучав повчально. – Адає... перепрошую, пан Вишневський познайомив мене не так давно з теоріями швейцарського доктора Юнга. Чули про такого?

– Звичайно.

Нічого це прізвище Климові не говорило.

– Він... пан Вишневський згадав їх саме з огляду на те, що Сойку вбив той, кого пан Генік підтримував і захищав. Не персонально... як його...

– Ярцева.

– Яка різниця... На захисті таких-от добродіїв, вірніше – лиходіїв, Сойка день за днем відточував власну майстерність. Та, маючи справу здебільшого зі злом у всіх його проявах, водночас руйнував себе. Почалося самознищення. Ось висновки доктора Юнга з приводу нових трактувань символу Уробороса. Ставши на шлях, яким пішов далі, пан Генік почав рухатися в бік власної наглої смерті.

Саме неділя. Повз них неквапом текла в різні боки строката людська маса. Кошовому здалося – вони привертають увагу, бо щонайменше заважають прогулянкам. Відчув, що стоять серед вулиці й розмовляють занадто довго. Та не йшлося про завершення: раптом відчув гостре бажання перенести бесіду в інше, затишніше місце, де не буде стільки випадкових пар очей. Хоч чудово розумів недосяжність власних бажань – як і самої їхньої природи.

– Ви зараз дуже гарно сказали, пані Магдо.

– О, не приписуйте мені чужих чеснот. Лише цитую.

– Пана Вишневського?

– Власне... – вона підвісила коротку паузу, – ми захопилися розмовою. Вірніше – я захопилася. Насправді шукала нагоди лиш зайвий раз подякувати.

– За що?

– Завдяки вам, і не сперечайтесь, знайдено того, хто вбив адвоката Сойку. Між нами, доки ім'я цієї випадкової людини не розкрилося, маса моїх знайомих, серед яких є добрі друзі й покровителі, боялися обговорювати цю подію. Навіть відводили очі одне від одного. Як ви встигли переконатися, мене оточують лише гідні особи. Ніхто з них не хотів, аби решта підозрювала в убивстві саме його.

– Все одно не зовсім розумію вас, пані Магдо.

– Плутано? Перепрошую, це від бажання сказати багато, не сказавши нічого. Так трапляється. – Її щоки ледь почервоніли. – Аби стало зовсім ясно, на пана Геніка точилося чимало зубів. Йому могли виставити рахунки люди, котрі за інших обставин не заклали б подібних думок собі в голову. Тож коли Сойку знайшли мертвим, було полегшення. Коли не без вашої участі вплигло – це не самогубство, почалися непотрібні розмови. Висувалися різні припущення, одне фантастичніше за інше, про причетність тієї чи іншої особи до злочину. Це тільки здається, що всякий, хто широко бажав Сойці смерті за його негідні діяння, публічно виправдає вбивцю, якщо той виявиться представником достойного середовища та сумлінним громадянином.

– Хіба в такому разі не можна... скажемо так... уникнути суду? В Російській імперії подібне практикується доволі часто.

– Тут, як ви встигли помітити, інше ставлення до законів. Суд імовірно виніс би м'який вирок – але вбивцю все одно б судили, що ставило хрест на всякій подальшій кар'єрі. Через пана Геніка нікому не кортіло занепасти своє майбутнє. І ось коли вбивцею виявився той, хто насправді мав ним бути, Львів зітхнув спокійно, з полегшенням. Негідника Сойку наздогнала справедлива кара – й до цього не причетний ніхто з достойних громадян. Ось чому я була особисто зацікавлена в тому, аби справу спершу не згорнули через нібито самогубство й запустилося слідство. А потім – у тому, аби справжній убивця був знайдений та покараний чимшвидше. Як бачите, – знову посмішка, – у цьому випадку зло так само зжерло саме себе. Той, хто вбив, від кулі впав.

– Ви, пані Магдо, дякуєте мені від імені всього міста?

– Пане Кошовий!

На вигук озирнулися вони обоє. Із «Театральної» уже вийшов Шацький, і Клим не стримався – ляснув себе по лобі. Треба ж, зовсім забув, куди зібрався, з ким і для чого.

Хоч ця розмова виглядала у світлі його висновків зайвою.

Навпаки, значною мірою підтвердила їх.

– Вибачте, Шацький, уже йду!

Роздивившись тепер його візаві, Йозеф торкнувся краю капелюха. Магда відповіла стриманим кивком.

– Я зарезервував столик!

Раптом Клим пошкодував про компанію Шацького. Зв'язався, просто, Господи...

– Зараз іду!

На них почали звертати увагу.

– Ви мені даруйте, пане Кошовий! – Рука в рукавичці легенько торкнулася його руки. – Аби завершити це: серед інших, ви зробили своїми самовідданими й рішучими діями приємність одній дуже дорогій мені людині. Повірте, це все одно, що зробити щось особисто для мене. Можете звертатися завжди, я багато в чому здатна посприяти. Допоможіть.

Спираючись на руку, Магда Богданович знову піднялася в екіпаж. Вмостилася, дала команду рушати.

За інших обставин Климові кортіло б тягнути розмову так, як можна і як вимагали межі пристойності. Або – затримати її руку у своїй на кілька секунд довше, ніж належить.

Але він проробив усе механічно.

Думки його були зовсім не з Магдою.

Проводжаючи екіпаж поглядом, намагався зрозуміти, чи буває так, коли випадок сам розставляє все на місця.

Причому відчуття, що міг би розв'язати задачку значно раніше, загострилося до болю в потилиці.

Сіпнулося віко, досить сильно.

– Пане Кошовий!

– Іду!

Усередині кав'ярня поєднувалася з більярдом – столи займали центральну частину, невеличкі круглі столики розташовувалися по краях. Людей у цей час уже було досить багато, і Йозефові старання Клим оцінив повною мірою: лікар справді якимось чином устиг захопити найзатишніше місце.

– Я зарезервував його! Було досить складно! – торочив він, ніби набиваючи собі ціну, хоча Кошовий цього зовсім не вимагав, а Шацький – точно не потребував. – Ви ж бачите, місце дуже популярне! Тут, до вашого відома, збираються наші місцеві математики!

– До чого тут математики? – знизав плечима Клим, думаючи про своє. – Хоча... Нехай, символічно.

– Чому символічно? У чому символ, можете пояснити?

– Зараз теж розв'яжемо з вами задачку, Шацький. Ви вже замовили?

– Тільки зарезервував! Я ж не знаю, що...

– Дві кави. Міцних. Найміцніших, які можуть тут зробити.

– Прошу пана, розкажіть кельнерові! Або – чекайте, зроблю то сам! Ви не зробите такого замовлення, яке нам треба.

Щойно кельнер підійшов та відійшов, вислухавши Йозефа й старанно за ним записавши, Кошовий підсунувся ближче до краю столу й примостився так, аби співрозмовник опинився зовсім поруч.

– Я можу довірити вам таємницю, Шацький?

– Ви можете довіритися мені повністю, пане Кошовий. Хіба досі не зрозуміли?

– Навіть не про таємницю йдеться... Просто міркування... Але я більш ніж упевнений...

Клим замовк.

Щось всередині до останнього стримувало сказати про свої висновки вголос.

- Не тягніть, пане Кошовий! Раз уже ми при цьому!

Віко смикнулося.

Він машинально торкнувся ока пучкою вказівного пальця.

- Цього ніхто не визнає, бо все скінчилося. Я про вбивство Сойки.

- Ніхто не визнає - чого?

- Ігнатій Ярцев його не вбивав.

Сказав.

Легше не стало.

Розділ вісімнадцятий

Мистецтво мати ворогів

Більярдист змокрів.

Стілець Кошового був розвернутий так, що він міг бачити більярдний стіл, розташований у глибині просторої зали. Й детально бачити змагання майстрів, наче купив задля цього видовища квитки. Попередню партію виграв суперник, огрядний вусань, котрий торкався краю столу пузом, навіть ледь нахилившись над ним, не для удару. Готуючись до реваншу, запропонованого молодиком, товстун спокійно натирав крейдою краєчок кия. Зовсім юний молодик, знервований явно не першим від початку гри програшем, ще раніше скинув парадний фрак модного крою, лишившись у жилетці, котра не прикривала широкі помочі, та при цьому не знімаючи невисокого циліндра. Зараз скинув і його, витерши вологого лоба широкою білою хустинкою, потім, для певності - складеною човником долонею.

Шацький кахикнув.

- Перепрошую, а...

- Що?

- Кого ж тоді вбив Ярцев?

- Злодія Ціпу, на Клепарові. Того самого, чий труп ми з вами знайшли.

– Не треба нагадувати, пане Кошовий. Але... гм... то не ми знайшли. Я не бачив того мерця, на щастя. У газетах не все писали, й то дуже добре. Згадали про понівечене перед смертю тіло, далі кожен дає волю своїй уяві...

– Шацький, ви можете зараз не варити, як у нас кажуть, воду, а перейти до нормальної ділової розмови?

– А у нас справи? – Шацький зробив круглі очі.

Принесли каву.

Дочекавшись, поки кельнер залишить їх, Кошовий узяв філіжанку, зробив маленький ковток.

Справді, міцна й запашна.

Відчувши незвичну гіркоту, згадав про цукор. Йозеф уже насипав собі одразу три ложечки, тепер розмішуючи так старанно, що напій хлюпнув через край на блюдце.

– Послухайте, Шацький, – Клим поставив свою філіжанку назад, відсунув від себе. – Так склалося, що ви не просто єдина людина у всьому Львові, якій я готовий довіритися. Ви знаєте більше, ніж пересічний читач газет. Нічого не треба пояснювати вам додатково, спеціально. Ще ви ходяче джерело різноманітних пліток, тільки не ображайтеся.

– Я б не назвав усе, про що мені відомо, аж такими плітками.

Пузатий більярдист старанно цілився, готуючись розбити викладені трикутником кулі.

– Називайте як завгодно. У вас так чи інакше більше можливостей щось дізнатися в місті, ніж у мене. Згодні?

– Не буду заперечувати. – Йозеф сьорбнув кави з повним гідності виглядом.

– Чому ви ділитеся своїми думками зі мною, а не з поліцією?

– Бо в поліції є вбивця. – Зараз Кошовий уже відкинув остаточні сумніви у своїй правоті, лишалося зайвий раз проговорити все, закріплюючи. – Я сам віддав його комісарові до рук. Відігравати тепер назад, закликаючи почати все спочатку, виглядатиме щонайменше неетично. Навіть, не побоюся цього слова, підозріло. До того ж Ігнатій Ярцев справді вбив Любчика Ціпу. Перед тим катував, колов і різав ножом.

– Вей, не треба так докладно.

Кошовий далі зберігав жорстку манеру.

– Але так було, Шацький. Буквально виколупав із нього зізнання, де заховані вкрадені в Сойки гроші. Нещасливий саквояж поліції видали затримані на Богданівці російські бомбісти. Є їхні свідчення, мені потім пан Віхура дещо розповів, я ж ніби причетна до справи особа. Уся компанія – бойовий загін радикального, як тут кажуть – москвофільського політичного крила. Гроші передали для них із Санкт-Петербурга. Тому, між іншим,

дирекції поліції сильно нагоріло з найвищих цісарських інстанцій – усе ж зірвали операцію, ретельно й довго плановану тутешньою контррозвідкою...

– Ви ж ніби звідти, пане Кошовий.

– Звідки? З Петербурга? Я киянин, Шацький. І взагалі, до чого тут моє місце колишнього проживання?

– Я погано знаюся на політичних течіях. Мабуть, через те, що тутешні жиди мають труднощі з політичним самовизначенням. Але хіба панове, орієнтовані на єднання з великою Росією, мають щось до отих, із саморобними бомбами? То ж, перепрошую, ніби революціонери. Геть царя і все таке різне. Як ті, хто проти царя, можуть мати справу з тими жителями нашого королівського міста, котрим руський цар подобається?

Клац!

Короткий захоплений вигук – вправним ударом товстун закотив одразу дві кулі, дуплетом.

– Шацький, про це ми можемо говорити довго, докладно й окремо. Повірте, тут я орієнтуюся набагато краще за вас. Поки ж досить того, що не всяка бойова організація, котра утворилася тут під виглядом революціонерів, що втекли від режиму, насправді з таких людей складається. Ватажків вербує царська охрнка. Рядових, подібних до Ярцева, використовують усліпу.

– Впевнені?

– Нічим іншим пояснити тісний зв'язок прихильників государя імператора та бойовиків не можу.

Молодик у камізельці знову витер лоба, зіжмакав хустку, запхнув до кишені, попросив принести йому чарку рому. Товстун незворушно мастив крейдою кий.

– Чекайте-чекайте, пане Кошовий! Усе це треба переварити. Державні таємниці, хіба ні?

– Нема жодних таємниць. Уже побіжно в газетах пишуть, без подробиць. Я, між іншим, теж їх не знаю. Кажу вам зараз усе, почуте від роздратованого комісара, не більше. Звісно, нікому не хочеться діставати по шапці. Тим більше, кримінальна поліція справді залізла не на свій город. Ланцюжок обірвався, політичній поліції доведеться починати все з нуля. І уявіть тепер, після цього: приходить остогидлий усім чужинець Кошовий, ще й підданий держави, котра займається на території сусіднього королівства підривною діяльністю, й заявляє – шукайте, панове, іншого вбивцю. Ярцев не годиться.

Шацький зробив іще один ковток. По очах Клим бачив – хмільні залишки іще лишилися. Треба потім ще кави замовити.

– Вичерпно, – кивнув Йозеф. – Я не чекаю чогось особливого від нашої поліції. У такому разі, хто ж убив пана Геніка? Знаєте?

З відповіддю Кошовий не квапився. Спершу кілька разів повторив її про себе. І все одно відповів:

– Знаю, та не певен до кінця. Тому й почав про це з вами. Допоможете?

Шацький випростав спину, розправив плечі, ніби виріс над собою.

– Йозеф Шацький може допомогти у такій справі?

– Аби був хто інший – попросив би.

– Дякую за відвертість, – зубний лікар зовсім не образився. – Тоді давайте від самого початку. Чому ви вирішили, що Ігнатій Ярцев не вбивав пана Сойку?

Молодому більярдистові принесли рому. Він випив залпом, замовив кави, рішуче стиснув кий, приготувався до удару у відповідь.

– Скоріш за все, додуматися до такого міг лише я, – почав Кошовий і далі заговорив рівно, бо давно подумки готував пояснення, яке зараз озвучував. – Чи людина, подібна до мене. Яка вперше в житті опинилася не просто в новому для себе місті, а саме тут, у Львові. Живучи тут уже кілька тижнів, гуляючи щодня, роздивляючись усе довкола, я все одно блукаю. Мабуть, треба тут народитися, аби орієнтуватися безболісно, легко, із заплученими очима й у темряві. От як ви, Шацький. Чи той пан Тима, з яким ми з вами пробиралися вночі львівськими закапелками. Можливо, припускаю – можливо, ходи-виходи можна вивчити. Але я ставлю Ярцева, людину із Санкт-Петербурга, звиклу зовсім до інакшого розташування міських вулиць, на своє місце. За кілька тижнів тут освоїтися реально. Тим більше, такому, як Ігнат, – професійному терористові. Вони вивчають вулиці й провулки дуже ретельно, повірте мені. Колись при нагоді розкажу, звідки знаю про це. Та мушу нагадати те, що не секрет навіть для поліції.

Шацький одним ковтком допив свою каву.

– Що ж вони пропустили, пане Кошовий?

Клим приготувався пояснювати довго.

Те, що склалося в голові ніби само собою, треба було закріпити й проговорити насамперед для себе. Зараз він не стільки ділився висновками з товаришем та вдячним слухачем, скільки розмірковував уголос. Промовляв, ніби бачив перед собою дзеркало, а не нашорошені вуха Йозефа Шацького.

– У тому-то й справа, що нічого, – почав, старанно добираючи слова. – Посланці з'явилися до Євгена Сойки за добу до його вбивства. Навряд чи Ярцев та його товариш Князев, якого мій двірник Бульбаш описав старшим чоловіком, приїхали зі своєю місією й сиділи у Львові кілька днів, перш ніж йти до Євгена Павловича. Навпаки, їм треба було чимшвидше передати гроші посередникові. Мій, – Клим гірко всміхнувся, – вчитель виявився середньою ланкою у шпигунському ланцюжку. Припускаю, все відбувалося у такій послідовності. Кур'ери принесли Сойці саквояж із грішми. Ярцев

лишився охороняти посилку, але адвокат з якихось причин відправив його геть, узявши відповідальність на себе. Тут, як я думав раніше, мусило відбутися таємне повернення Ігната назад у квартиру. Має індульгенцію від Сойки, на нього навряд чи подумують, коли саквояж зникне. Самого адвоката, як припускалося, він уже прибрав. Усе було б так – аби Ярцев орієнтувався у Львові та його двориках хоча б трошки. Він же сам мені сказав, коли вів у свою пастку й готувався вбити: раніше тут ніколи не був. Розумієте, Шацький? Людина, котра у Львові на момент убивства від сили дві доби, легко орієнтується у дворах на Личаківській! Настільки легко, що заходить туди так вправно, аби лишитися непоміченою для стороннього ока. Тим більше – для такого ока, яке має наш знайомий двірник! Повз того, Шацький, миша не проскочить. А вона може. За умови, що знає всі тамтешні закапелки. Отже, висновок такий: пробратися в квартиру, вбити Сойку та піти геть, лишаючись непоміченою, могла лише людина, котра чудово знає Личаківську, довколишні вулиці, та й Львів у цілому.

Знову вигуки, цього разу розчарування – куля, послана молодим більярдистом, зупинилася на краю лузи, не захотіла котитися далі. Пузатий, не потерпаючи від мук совісті, одним ударом виправив ситуацію. Схоже, результат гри вже не цікавив його, захопив сам процес.

– Отже, вбивця – місцевий? І ви знаєте – хто?

– Впевнений на дев'яносто відсотків. Спершу, коли Ярцев бовкнув, що ніколи не був у Львові, я пропустив його слова повз вуха. Погодьтеся, не до того було. Але вже потім, коли лежав у ліжку й прокручував усе наново, не міг зрозуміти, що ж мучить, що чіпляє й муляє. Згадавши нашу нічну мандрівку та мимовільні зізнання Ярцева, зрозумів: Сойку він убити не міг. Не став би ризикувати.

– Гадаєте?

– Авжеж. Дізнавшись наступного ранку з газет про те, що сталося, від свого старшого, Князева, він отримав завдання повернути гроші. Або принаймні дізнатися, чи не заволоділа ними поліція. Діяв Ярцев через місцевих помічників, агентури тут, виявляється, вистачає. Саквояж у Сойчиній квартирі не знайшли. Інакше про це знав би щонайменше двірник, не кажучи вже про власника будинку, пана Зінгера. Тож події після того, як Ігнат пішов, маючи при собі розписку, ймовірно, розвивалися ось як, – Кошовий так само допив каву. – Той, хто поставив собі за мету вбити адвоката, забрався у квартиру через вікно. І знав, як дістатися до потрібного будинку двориками. Відтоді, як Сойка спровадив Ярцева, ніхто до ранку, до моєї появи, про нього не питався.

– Ніхто?

– Ніхто – окрім якогось батяра. Той добивався пана адвоката. Двірник же, маючи відповідні інструкції, сказав: нема вдома. Тим батяром, як пізніше з'ясувалося, був Зенек Новотний. Я розпитав Бульбаша про все докладно, відтворив час, практично по хвиликах. Злодії залізли туди вже після того, як Сойку було вбито, це правда. Вони знайшли й забрали з собою саквояж, що теж правда. Коли затримання батяра стало широко відомо в місті, в тому числі – із газет, Ярцев зрозумів, у кого можуть бути гроші. Напевне

залучив потрібних осіб, винюхав, де ховається Ціпа, далі ви знаєте. Але, Шацький, гроші лишилися на місці!

– На місці – де?

– У помешканні! – терпляче пояснив Клим. – Коли я туди вступив, слідів трусу не побачив. Значить, убивця не шукав грошей. Прийшов, аби виставити панові Сойці, котрий володіє мистецтвом заводити ворогів, якийсь великий особистий рахунок. І це не має, ну добре – не повинно мати жодного стосунку до його не надто достойної діяльності.

Кількома майстерними, вочевидь – давно напрацьованими ударами пузатий більярди́ст завершив партію. Молодик замовив собі ще рому.

– Кави? – поцікавився Клим.

– Яка тут кава... Пане Кошовий, це ж геніальне відкриття!

– Не перебільшуйте. Збіг обставин, бажання розібратися. Ну, і байдикування. Треба ж було себе чимось зайняти, аби не збожеволіти. Лишається зрозуміти, хто ж насправді убив Сойку. І за що. Хоча, як я вже сказав, свого старшого товариша тут пізнав із іншого, категорично непривабливого боку. Тож є критична кількість людей, котрі не просто бажали йому смерті, а й могли особисто втілити власні бажання. І в цьому, як не дивно, не далі як півгодини тому зайвий раз переконала мене пані Магда.

– Богданович? Наша шановна вдова? Вона тут яким боком?

– Дала зрозуміти, по-перше, що я правий. На Сойку чималий зуб виріс у багатьох поважних людей. А по-друге, – віко сіпнулося, – звузила коло підозрюваних, сама того не усвідомлюючи. Раніше воно звузилося саме. Тільки я зрозумів це аж тепер.

– Тобто?

– День похорону Євгена Сойки. Згадайте, Шацький, народу прийшло небагато. З огляду на його не найкращу репутацію, великого скорботного скупчення годі було чекати. Але прийшло троє, кожному з яких, а то й усім разом, було вкрай важливо застерегти мене від подальшої активної участі у розслідуванні обставин убивства пана Геніка. Ви бачили всю компанію, Шацький. Напевне знаєте кожного.

Йозеф наморщив лоба.

– Редактор Попеляк. Інженер Адам Вишневський. Радний міської ради пан Моравський. Ще пані Богданович...

– Нікого із названих вами осіб пані Магда навіть близько не вважає причетними до вбивства. Хоча до того, як з'явився перший підозрюваний, неуважний та необережний батьр Зенек, дуже боялася, що котрийсь із них, або, повторюся, всі разом, зможуть раніше чи пізніше потрапити до списку підозрюваних. Кожен для неї по-своєму дорогий. У певні моменти чоловіки

перестають бути для таких, як вона, лише опікунами. Скажіть тепер, Шацький, ви точно готові мені допомогти?

Він іще не встиг договорити, як Йозеф закивав:

– Готовий! Готовий, пане Кошовий! Це небезпечно для мого життя?

– А якщо небезпечно?

Він і тут довго не думав.

– Усе одно готовий. Знаєте, чому? Іноді це цікавіше, аніж зазирати в чужі роти, длубатися там і дерти діряві зуби.

Вагомий аргумент, без заперечень. Клим через стіл простягнув Шацькому руку долонею догори.

– Домовились. Тоді призначаємо побачення.

Кинуті на оксамит більярдного столу банкноти розсипалися віялом. Молодий гравець пішов геть, не повертаючись. За фрак забув, підхопив лише циліндр. Хтось із глядачів поквапився за ним, віддаючи забуту частину одягу.

Змовники схилилися через стіл один до одного, мало не впираючись лобами.

Клим Кошовий виклав Йозефу Шацькому свій план.

Дуже простий.

Ризик був хіба в тому, що ніхто із названих осіб не кляне, не прийде на побачення, не розкриє себе.

Але він прийшов.

Розділ дев'ятнадцятий

Вночі з голими руками

Високий чоловік не навмисне вдягнув на себе чорне, аби злитися із задушною липневою темрявою.

Він просто любив убиратися в неяскраве й однотонне. Почувався впевнено лише в такому. Щоправда, донедавна мав доволі строкатий гардероб. Були в ньому костюми, пошиті з тканини різних кольорів, від блакитного до відтінку густо здобреної молоком кави. Та у світлі трагічних подій, котрі водномить змінили не лише його погляди, а й ставлення до життя, високий

чоловік у пориві не властивого йому раніше альтруїзму відніс костюми у найближчий притулок для бідних. Згодом на Ринку мав щастя бачити жебраків у колись своєму одязі, зрозумівши, якою кумедною, навіть недолугою може зробити людину й цілий світ оця нарочита строкатість. Вона ж не всім пасує. І нахабні старці, нагадуючи елегантні опудала, красномовно підтверджували його висновок.

Принаймні йому самому.

А минулого разу, коли високий чоловік наважився вперше, виявилось: темний одяг ще й маскує. Не треба спеціально сушити голову, добираючи потрібне для ризикованої справи вбрання. Лишайся собою, всюди та завжди. Вдягай те, у чому ходиш завжди. Зайвої уваги не привернеш. І не треба витрачати зайвого часу чи, того гірше, носити потрібні речі із собою. Того вечора відкланявся Магді раніше, пославшись на важливі справи, і в неї бодай на секунду не зародилося підозри. Припускаючи, що кримінальна поліція таки візьметься за справу серйозніше, ніж розраховував, і коло підозрюваних стане таким широким, яким, поклавши руку на серце, мало б бути, високий чоловік навіть тут мав перевагу. Адже Магда без поганої думки, не зародивши навіть краплі підозри у своєму серці, чітко скаже – так, той, хто цікавить шановне панство, у названий вечір був у неї. Коли пішов? Перепрошую шановне панство, то не ваша справа.

Йдучи зараз проти ночі за знайомою вже адресою, чоловік у темному одязі не домовився сам із собою про кінцеву мету. Із чим він повернеться? Запропонує цьому київському височню гроші? Ні, ліпше простягнути руку допомоги, влаштувати найближче майбутнє тут, у Львові. Магда повинна оцінити такий жест, тим більше що так само вважає себе непрямо винною Кошовому. Проте він, схоже, з принципових романтиків. Якщо не домовитися, доведеться йти на крайні заходи. Тим більше, тепер київський адвокат-утікач, герой газетних публікацій, певним чином причетний до викриття небезпечних бомбістів. Ось ці самі революціонери, вірніше – їхні товариші, й звели з ним рахунки.

Саме таке трактування подій влаштує кримінальну поліцію.

Особливо якщо на цьому ніби між іншим наполягатиме Магда. Високий чоловік після недавньої серйозної і такої бажаної для обох інтимної розмови мав усі підстави вважати, що стає одним із небагатьох, коли бути зовсім точним – тим єдиним, з ким горда й неприступна пані Богданович буде рахуватися й на чию думку зважатиме.

Якщо не вийде переконати Кошового й домовитися по-доброму, чинитиме, як із Сойкою. Тоді виставив рахунок за минуле. Нині ж дбатиме про своє майбутнє.

З Магдою Богданович.

Незабаром вона носитиме інше прізвище.

А Кошовий...

Про нього забудуть.

Не так скоро, але все ж недовго пам'ятатимуть.

З такими думками високий чоловік дістався Ринку, там відпустив візника й далі до початку Личаківської прогулявся пішки. Минулого разу діяв так само. Довкола вирувало нічне життя, отже, одне на одного тут не зважали. Діставшись до місця, чоловік завернув до найближчої підворотні, аби, як того разу, пройти дворами. Чудово орієнтуючись у цих невеличких лабіринтах, він нарешті вийшов, куди треба. Відшукав поглядом потрібне вікно.

Уже не світилося.

Не дуже пізно, але навряд чи Кошовий має звичку гуляти. Коли людині нема чим зайняти себе, вона починає або багато їсти, або раніше вкладається спати. З надією на новий день, котрий має стати кращим за попередній. Із Сойкою вийшло складніше, той працював, у кабінеті світилося. Але в пригоді стали зачинені двері спальні. Адвокат, занурений у роботу, не дослухався до сторонніх звуків. Дуже здивувався, побачивши незваного темного гостя. Та не злякався – і саме це тоді розлютило найбільше. Дивився на прибульця, як на щось цікаве, абсолютно нове, здатне розбавити осоружне повсякдення.

Перемовин із паном Геніком не планувалося. Вдарив одразу, розуміючи у глибині душі: варто дозволити втягнути себе в розмову – і наміри поступово притлумляться, збліднуть, згасатимуть. Атакував, аби не допустити такого повороту. Вже потім, коли вистрілив, здали нерви – усе ж ніколи до того людей не вбивав, хай адвокат із Личаківської і велика паскуда. Тому й лишив усе, як є, кинув зброю біля мертвого тіла. Вибравшись, назад так само рушив дворами. Згадав – треба ж хоч трошки декорувати місце вбивства, хоч якось збити поліцію зі сліду. Пригадав, як не одразу наважився повернутися. Коли ж нарешті повернувся – повірив у Бога й існування вищих сил, як ніколи раніше. Во побачив, як туди ж, у вікно, спритно деруться злочинські постаті.

До їхньої майстерності йому далеко. Та все ж певні навички є.

Використав їх і тепер. Нічого не сковувало рухи.

Короткий розбіг.

Одним великим рухом – нога на край великої широкої дошки, що так і тулилася до стіни, друга зігнута, впирається, ривок – і ось уже підлетів, руки стисли підвіконня. Напруження мускулів, підважений тулуб, тіло перекинуто всередину. Зараз високий не боявся розбуркати сплячого. Все одно збирався будити, аби почати серйозну розмову й дати розумнику уникнути власної смерті. До того ж кортіло дізнатися, як саме Кошовий додумався, що його підштовхнуло. Навряд чи далі когось убиватиме – але навчитися обережності загалом та врахувати помилки завжди корисно.

Ступивши до краю ліжка, де, накритий ковдрою по саму маківку, розмірено сопів приречений, чоловік у темному все ж не квапився починати. Завмер, переплівши пальці, сховані під тонкими шкіряними рукавичками, вдягнутими по дорозі, вже у дворах. Постоявши трохи так, розплів пальці...

– Ви отак, із голими руками?

Голос почувся ззаду, раптово, змусивши чоловіка здригнутися. Мабуть, від несподіванки він трохи заціпенів, розвернувшись не одразу й не розуміючи, з ним розмовлятимуть чи вдарять важким по голові.

– У вас револьвер у кишені чи ви мене задушити голими руками прийшли?

Спалахнуло світло.

Це чоловікові так здалося після нічної темряви.

Насправді ж засвітився лише нічник, перенесений у куток та прилаштований на ослін, поставлений біля спільних дверей спеціально для цього. Вистачало, аби нічний гість бачив Кліма, котрий стояв там же, в кутку, а Кошовий бачив його.

Ворухнулася ковдра. Зсунулася донизу.

З-під неї виткнулася розкуйовджена голова Йозефа Шацького. Був наляканий та цікавий водночас. Навіть сів на ліжку, хоч натягнув ковдру, так ніби це могло в разі чого захистити.

– Далі так і стоятимете? Бажаєте, аби я говорив із вашою спиною?

Чоловік неквапом розвернувся, але все ще мовчав.

– Слухайте, ви можете зараз вийти, як зайшли. Того, що ви взагалі клігнули на мій намір розказати все пані Магді й прийшли сюди, мені цілком досить. Можете не пояснювати своєї мети, – Клим намагався говорити спокійно, хоч сам розумів: виходить не дуже добре, збудження відчувалося. – А можете спробувати мене вбити. Нас тут ніби двоє... Вибачте, Шацький, я вас не вважаю серйозним бійцем. Наш гість сильніший фізично. Мабуть, почну після нинішньої ночі брати уроки боротьби та поновлю боксування. Але все одно не дозволю вбити себе. Значить, буде бійка. Шум, крики. Ось коли буде вихід пана Шацького. Він здатен здійснити такий гармидер, що збіжиться половина Личаківської, щонайменше. Домовласник викличе поліцію. Можете тікати, як зайшли, крізь вікно. Таж ми із Шацьким не будемо пояснювати поліцейським, що побилися між собою.

– Зуби заговорюєте? – нарешті видувив із себе чоловік у темному.

– Зовсім ні. Малюю ваші перспективи. Якщо ви оцінили їх реалістично та передумали мене вбивати, давайте просто поговоримо. З'ясуємо стосунки, котрі зовсім недавно склалися між нами.

– Про що нам говорити, пане Кошовий?

Клим відділився від стіни, зробив кілька кроків уперед, став навпроти нічного гостя.

– Хоча б ось про що. Мені не шкода Євгена Павловича Сойку. Не похристиянськи, я мав би бути милосерднішим, чуйнішим. Він свого часу дав

мені службу й дечого навчив. Сойка, чи, як я вже звик його називати на тутешній манір, пан Генік, таки був віртуозним адвокатом. Єдине – знання, вміння та бурхливу енергію він з якогось дива, з незрозумілих мені причин спрямував у руйнівне русло. Він цинічно витягав з лави підсудних негідників. І останнім часом слово «негідник» почало дорівнювати прийнятому у Львові визначенню «москвофіл».

– Не лише у Львові, – виправив чоловік у темному. – В усьому королівстві. Як і за його межами в бік західного кордону.

– То не важливо. Негідників багато, і їх не завжди вгадують через наявність тих чи інших поглядів. Я знав людей, чия негідність узагалі не ґрунтувалася на жодних переконаннях. Та в нашому випадку все збіглося. Словом, я переконаний – у вас були вагомі підстави позбавити Сойку життя... – Кошовий враз захлинувся власними словами, прокашлявся, швидко виправився: – Вагомі для вас. Ви хотіли його вбити, шукали виправдання своєму вчинкові і, як бачимо, знайшли. Проте... ні в кого немає права забирати життя в жодної людини. Вирішувати це мав би суд людський, якому ваш покірний слуга має безліч підстав не довіряти цілковито. Мені ближче суд Божий. Згоден, чекати довго, можна не дочекатися. Але це набагато краще, аніж коли хтось уявлятиме себе Богом. Я не виправдовую вас. І не вимагатиму, аби ви після нашої розмови добровільно здалися поліції.

– Вимоги марні за будь-яких обставин, пане Кошовий.

– Розумію, розумію. Так само, як ваше небажання розголосу. Припустімо, все повернеться так, що здавати вас комісару Віхурі доведеться мені. Та вас помилують. Мені так здається. Або – матимете м'яке покарання. Ітім, судовий процес не потрібен найперше вам. Така публічність не для вас. Ви будете відпущеним на волю вбивцею, як не поверни. І якщо остаточно передумали мене душити, вдовольніть цікавість, мою та пана Шацького. Хочу знати – за що. Бо як – уже приблизно собі уявляю.

Наступні секунди тиші порушувало лиш цокання масивного годинника, прилаштованого біля протилежної стіни. Ще сопів Шацький, з усієї сили стримуючи бажання втрутитись у розмову.

– Як вам нема з ким і про що поговорити проти ночі – чого ж, поясню все, – мовив нарешті чоловік у темному. – Але перед тим усе ж хотів би послухати вас, пане Кошовий. У вас питання – «за що». Моє питання – «як». Адже ви чекали саме мене, хіба ні?

– Вас, – відповів Клим. – Задача лише здається складною. У мене вийшло розгризти її скоріше, бо я тут чужий. Менше знаю про ваші зв'язки між собою. Тож ні до кого не маю спеціальних сентиментів та упереджень. Коли вирахував, що російський революціонер не міг убити Сойку, відразу ж виникло: «А хто?» Знаєте, де підказали відповідь, самі про те не здогадуючись? У кримінальній поліції!

– Навіть так?

– Авжеж. Ще не застрелили Ярцева, ми сидимо в кабінеті комісара, чекаємо, поки закличуть на таємну нараду. Віхура між іншим заправив: дуже добре, каже, пане Кошовий, що вбивця є і він не з наших. Бо, каже, пан радний

Моравський пожалівся: мовляв, чого доброго, на нього подумають. Язики нікому не підрижеш, люди ласі до сенсацій. Гляди – впливе на поверхню, як він, пан Казимеж, рік тому програв процес стараннями пана Геніка. Котрийсь шанувальник царя-батюшки хотів мати приміщення під свою редакцію в центрі міста. Радний, бач, доклав зусиль, аби відмовили. Голос його був вирішальним. А той обділений знайшов, як судитися з Моравським. І не просто виграв – пан Казимеж ще й сплатив йому судові витрати. Радний оплатив власну поразку, розумієте? Це ж яка кривда, з нього в ратуші досі кепкують при нагоді. А він же до сейму зібрався, куди з таким багажем?!

– Ви вирішили, пане Кошовий, що через це вбивають?

– Ні. Так вирішили ви.

– Я? Особисто?

– Ви. Троє. Казимеж Моравський, Адам Вишневський, Януш Попеляк. Або хтось один із вас. Той, хто справді відчув небезпеку для себе, коли почнуть копати в таких напрямках. Шукаючи, кому вигідно. А про існування таких страхів, нагадаю, сказав сам комісар. Чому ви прийшли на цвинтар провести Сойку втрюх?

– Там були інші.

– Небагато. Й вони намагалися не дивитися один одному в очі. Ніби прийшли не попрощатися з добрим товаришем, а переконатися – його таки закопали в землю. Тих, кого тут кличуть москвофілами, я не беру. Їх так само не з'явилось багацько. Але ж їм смерть Сойки зовсім не потрібна. Навпаки, адвокат був їхньою, так ми мовити, юридичною, законною, зброєю. Даруйте за каламбур.

– Усе в порядку. Значить, ви зробили висновки лише з кількості людей на цвинтарі?

– Я б і їх не зробив. Аби ніхто, крім вашої маленької компанії, маловідомим незнайомцем не зацікавився. А запросити мене на подібну розмову ви надумали раніше. Поминальний обід – чудовий привід. Виглядає, всі разом чи хтось один чудово усвідомлював небезпеку. Бесіда зі мною – страховка й водночас пряме попередження: не лізь не у своє. Згадайте, я тоді це помітив. Бо поділився думками з пані Магдою. Вона ж напевне переповіла вам. Близькій людині. Знаєте, я от зараз подумав... Ви ж заспокоїлися тоді, хіба ні? Вирішили – київський зайда зрозумів своє місце й вирішив ні в що не влазити. Дай Боже, обламає тут зуби, без житла, грошей та ангажементів, збере манатки та й поїде геть. Назад, на Схід. Чи вперед, на Захід. Був же такий момент, погодьтеся?

– Ви лишилися.

– Бо на той момент справді не мав, куди їхати. Тепер не хочу. Та повернемося до вас – усіх трьох. Привід звести рахунки із Сойкою мав кожен. Януш Попеляк дозволив собі з відкритим забралом піти на радикальне крило згаданих уже москвофілів. Вони перечекали, а тоді завдали удару у відповідь. Імовірно когось підкупили. Гроші на це йдуть із Петербурга безперервним потоком, як бачимо. Інакше не поясниш, чому Сойці як

представникові позивача не просто вдалося домогтися від пана редактора публічних вибачень, а ще й стягнути в судовому порядку значні збитки. Я ніби між іншим розговорився з паном Зінгером, тутешнім домовласником. Він повідав про закладене Попеляком приватне нерухоме майно. Це не дуже розголошується, але ту битву редактор програв. За це вбивають, як ви думаєте?

– Вбивають у наш час і не за таке.

– Дуже добре це знаю. Попеляк, можливо, щиро, хоч і не по-християнськи, радів, коли Сойка дістав по заслугі. Проте не він воздав. Знаєте, чому? Пан редактор не залізе у вікно другого поверху. Бо невисокий і товстенький. Відкинув його одразу, вас лишилося двоє. Моравський, як уже згадано, дістав зусиллями адвоката Сойки замашного ляпаса. Поразка вийшла не стільки матеріальною, скільки моральною. Для певної категорії гонорових людей це значно болючіше. Ви згодні?

– З чим саме?

– Із тим, що Казимеж Моравський усе ж не вбивав адвоката Сойку. Не тому, що байдужий до спорту й, на відміну від вас, не такий тренований. Вам тут і зараз треба довести вашу провину, пане Вишневський, чи визнаєте самі?

Розділ двадцятий

Дуже дорога людина

Цокав годинник.

Очі Шацького світилися вже непомірною, нічим не стриманою цікавістю. Рештки переляку остаточно зникли, і тепер Йозеф, зручніше примостившись на ліжку, навіть не думаючи злазити з нього, нагадував глядача, котрий зайняв найкраще місце в партері.

Інженер Адам Вишневський, такий самий, як під час першої їхньої зустрічі – ставний пан у темному костюмі, круглому капелюсі з трохи загнутими вгору крисами, елегантно стриженою борідкою та смужечкою вусів, – неквапом почав стягувати чорну тонку рукавичку з правої руки.

– Ми не перед судом, пане Кошовий. Самі сказали – ніхто нікому не суддя, окрім Господа Бога. Тим більше, ми не перед Божим судом. І ви не прокурор.

– Вірно, пане Адаме. Я адвокат. Хоч у даному випадку не знаю, кого представляю й кого захищаю.

– Тобто я можу не визнавати тут, при свідках, своєї провини?

– Цілком. Проте я, так уже сталося, живу в цій квартирі. Отже, тут яка не яка, але моя маленька фортеця. Дах над головою. Місце, де я можу почуватися в безпеці. Ви прийшли сюди потай, без запрошення. Залізли через вікно. Раз уже я... ми з товаришем вас викрили, хотів би почути від вас про наміри. Для чого ви прийшли сюди в такий час і в такий спосіб? Коли наміри добрі, поважні люди не лазять один до одного серед ночі у вікна.

Знявши праву рукавичку, Адам почав стягувати ліву. Якийсь час навіть відвів від Кліма погляд, поринувши у процес. Кошовий чекав терпляче. Нарешті впоравшись, Вишневський акуратно склав рукавички, дбайливо запхав у кишеню штанів. Промовив, ніби завершивши вкрай важливу роботу:

– Не повірите, Климентію.

– Чому ж? Спробую.

– Хотів спершу поговорити.

– Усе ж таки – спершу? А потім?

– Визначився б за наслідком розмови. Мені принесли з посильним листа. Акуратний почерк, кілька коротких речень. Підписався якийсь доброзичливець, якого я не знаю, але який хоче мені добра. Той попереджає: адвокат Кошовий, знайомий мені, дізнався про мою причетність до того, що сталося із Сойкою. І готовий поділитися міркуваннями з пані Магдою Богданович. Я вирішив зашкодити вам. Чого б то не вартувало.

– Ви отак відразу повірили анонімній записці?

– Климентію, ви ж самі склали собі ціну! Гонитва за батяром через усе місто, а він лише схожий на того, хто вас обікрав. Завзятий пошук його співника з наступним виявленням другого трупа. Нарешті, ви не справляєте враження фізично сильної людини, проте авантюрний склад переважив – і ви поперлися у злочинне кубло. З доброї волі.

– Все це Магда вам переповіла? Не відповідайте. Вона, більше нема кому. Між вами дуже довірливі стосунки. Інакше не може бути, коли кавалер обговорює з дамою вчення професора Юнга, а та, далека від подібного, захоплено слухає й переповідає іншим. У дирекції поліції нема секретів від удови Богданович, тож вона із цікавістю вислухала подробиці всіх пригод за моєї скромної участі.

– Не прибідняйтеся.

– Та ну, я справді ніколи не хотів стати героєм. Так іноді складається: думаєш, як захистити себе, а виходить – ледь не світ рятуєш.

– Отут перебільшення.

– Хай так. Ідеться все одно не про мене, пане Адаме. Ви прочитали анонімного листа, склали умови задачки й вирішили: хто б вас не попередив – я на подібне здатен. Тобто дізнався таке, про що не варто казати пані Магді. Тому ви тут.

– Тому я тут, – кивнув Вишневський, зиркнув на принішклого Шацького і повторив: – Тому я тут.

Клим перевів подих, готуючись сказати чи не найважливішу для обох річ:

– Магда знає, що у вас є вагома причина вбити адвоката Сойку. Ви не один такий, тож вона вас не підозрювала жодним чином. Та відразу зацікавилася тим випадком. Удова поліцейського негайно прорахувала: завжди шукають, кому вигідно. Їй вирішила ненав’язливо взяти хід слідства під свій негласний контроль. У поліцейському департаменті Львова цьому давно не дивуються, тож підозр не виникне жодних. Далі, пане Адаме, лише мої припущення. Сподіваюсь, дозволите?

– Прошу дуже.

Смикнулося віко, але зараз не так сильно.

– Загалом слідчому вистачало й версії самогубства, – повів далі Кошовий, поступово захоплюючись. – Якби пані Богданович не була негласно присутня при нашій із слідчим Ольшанським розмові, не почула б моїх убивчих, – кутик губів скривила коротка посмішка, – доводів на користь, якщо так можна сказати, навмисного вбивства. Ось чому Магда вийшла на сцену. Теж розрахунок – нехай усе відбудеться під її контролем та впливом. Після чого, так собі припускаю, без поганої думки переповіла все вам.

– Я вас недооцінив.

– А то б що? Га, пане Адасю? Добре, не збивайте, бо заплутаюся.

– Вас заплутаєш...

– Дякую, – Клим блазнювато вклонився. – Отже, переказала. Ймовірно, ідея делікатно й водночас суворо попередити мене, аби не крутився під ногами, належала не їй, а вам. І Магда її охоче підтримала. Бо на той час ані поліція, ані пані Богданович, ані я не знали про викрадені гроші. Скажу більше – ніхто до пуття не припускав, що саме могли вкрати душогиби. Про зниклий брегет я дізнався випадково. Ну, а потім події стрімко побігли, з убивцею та мотивом нарешті визначилися. Всіх усе влаштовує. Всі всім задоволені. Магда зітхнула з полегшенням. Адже навіть ефемерні підозри на вашу адресу, не її, поліцейські, цим самим відпадають. І тут – нові, народжені в голові такого собі Кошового. Ви суду не боїтеся, пане Вишневський.

– Він мені не потрібен. Судитися нікому не цікаво, тим більше – з такого приводу, як убивство продажного поганця Сойки.

– То вже окрема розмова. Я про інше, важливіше. Суд ви б пережили, пане Адаме. Чи принаймні спілкування зі слідчим, допит, виправдання. Але ви більше, ніж підозри, слідства, арешту, суду та вироку, боїтеся втратити Магду. Вона – людина, дорога для вас не менше, ніж ви для неї. Через те, пане Адаме, вона побоювалася, що вас, нехай у далекій перспективі, можуть запідозрити. Якщо все підтвердиться, Магда готова зрозуміти вас... – Клим

знову витримав коротку паузу, дивлячись Вишневському просто у вічі. – Готова зрозуміти, пане Адаме. Але...

– Що?

– Не готова пробачити. Для неї, вдови поліцейського, слуги закону, якого поважали навіть запеклі кримінальники, далі підтримувати теплі стосунки з убивцею не буде можливим. Тому ви тут. Якби ви не прийшли – я визнав би помилку, поразку й назавжди викинув убивство Сойки з голови. Йому все одно, знайдуть його справжнього вбивцю чи ні. Я нічого не збирався відкривати пані Магді. Мені взагалі слід думати про своє майбутнє, а не про Сойку, за яким тут ніхто з порядних людей не сумує. Ви не знали моїх справжніх намірів. Прийшли по мою душу. Вирішили взяти ще один гріх. Передумали?

Адам Вишневський укотре глянув на Шацького. Змірявши його байдужим поглядом, неквапом повернувся, ступив до вікна. Стиснув кулаки, вперся ними об край підвіконня.

– Дякую. Але чому не передумали вбивати Сойку?

Нічний гість завмер, дивлячись перед собою, ніби намагався розгледіти щось у темряві ночі. Не повертаючись, мовив:

– У мене була молодша сестра, Ядвіга. Тобто, – зам'явся на мить, – вона є. Тільки вважайте, що нема. Зараз лікується на Кульпаркові.[51] Час від часу я забираю Ядзю звідти, винаймаю садибу за містом та жінку, яка дбає про неї. Потім, коли стан погіршується, знову повертаю під нагляд лікарів. Надія була в усіх. Але наприкінці червня мені сказали: покращень чекати не варто. Аби втримати хоча б те, що маємо, Ядзю слід тримати в повній ізоляції від чоловіків. Вона не повинна їх навіть бачити. Інакше – напад, знову інтенсивне лікування.

– Це має стосунок...

– Має!

Вишневський рвучко повернувся до Кліма. Кулаки не розтискав. Вигук вийшов різким, Шацький мимоволі смикнувся.

– Має! Минулої осені Ядвіга вирішила прогулятися Стрийським парком. Вона любила жовтень, о цій порі завжди складала вірші. Не абищо, та все ж годилося для читання в салонах. На неї напали двоє, в сутінках. Вивезли далеко в передмістя, познущалися, і повірте: стався рідкісний випадок, коли фізичне насильство, тілесна наруга виглядає меншим злом та, відповідно, меншим горем. Навряд чи треба пояснювати, що Магда взяла активну участь у прискоренні розшуку тих покидьків. Ними виявилися молоді члени «Руської народної партії». Саме тоді тих двох урочисто прийняли до лав. Кожному особисто потис руку їхній вождь, пан Марков. Моя сестра просто потрапила на очі, коли обоє думали, як би ще відзначити урочистий день, аби запам'ятався на все життя.

– Дайте вгадаю. Їх захищав Євген Сойка, вірно?

– Захищав і захистив. Цинічно скористався станом Ядвіги. Вона впізнала кривдників. Та потім так само болісно реагувала на інших пред'явлених їй мужчин. У тому числі – на самого Сойку. Тут пан Генік постарався, постав у всій красі! А москвофільські газетки почали писати про політичні переслідування інакодумців, провокації влади, навіть влаштували ходу з корогвами. Залізних доказів поліція не спромоглася зібрати, надто квапилися. Єдиного, крім нещасної Ядзі, свідка легко купили. І ще – їх випустили незабаром після гучного вбивства графа Потоцького. Нашу владу набагато більше страшить розвиток вашого, русинського протестного руху, аніж діяння «Руської народної партії» та подібних організацій. Знаєте, чому?

– Ні.

– Бо москвофіли не просто вважаються керованими й до них не ставляться надто серйозно. Наша влада грає на протиріччях, котрі давно загострилися між цими силами. Тож охочіше підмажуть проросійським спільнотам – аби лиш ті додатково тиснули на бажаючих віднайти й розбудувати оту вашу Велику Україну. Бачте, політичний момент втрутився, без нього ніяк. Тільки від цього не легше. Не сприймаю жодну зі згаданих сторін, проте потерпів саме я. Те, що зробили з моєю сестрою, сталося й зі мною. Отака історія. Більше мені нема чого вам сказати.

Цокав годинник.

Але тепер здавалося – ніби голосніше. Кожен звук дзвоном відбивався у вухах.

– Мені так само, – глухо промовив Кошовий.

– Прошу?

– Нема чого вам на це сказати так само, пане Адаме. Крім того, що вже сказав. Пояснити свій вчинок ви змогли собі. Чесно кажучи, мені теж. Присутній тут батько чотирьох дітей Йозеф Шацький теж проживе спокійно з такими знаннями. Навіть суд поставився б поблажливо. Хоча ви проникли у квартиру Сойки вночі потай, що саме по собі свідчить про злочинний намір. Умисне вбивство. Непростий душевний стан врахується, але все одно – навмисне, наперед продумане убивство. Магда не прийме це.

– Знаю. Тому й прийшов.

– Закрити мені рота?

– Кажу ж...

– Ні, не треба! – Кошовий підніс голос. – Не треба шукати виправдань! Ви мали намір убити мене! Так само як адвоката Сойку, котрий після щойно почутого помер для мене остаточно! Але ви прирівняли його зі мною! Так трапляється, пане Вишневський! Так завжди трапляється: спершу вбиваєш когось у пориві, прагнучи помсти, а потім обиравеш наступну жертву, аби приховати попередній злочин! Ось і вся моя провина перед вами! Хочете, аби я подарував тому, хто гострив на мене ножа чи відливав кулю? Мені набридло жити озираючись, пане Вишневський! Я не для того сюди приїхав! Знаєте, я

чекав, що ви прийдете через двері. Ось Шацький, він свідок – справді на це сподівався! Постукаєте, зайдете, будете гостем. Ми сядемо за стіл у кабінеті. Й ви, даруйте за каламбур, викладете переді мною на стіл усі карти. Повірте, за таких умов розмова наша була б інакшою! Але зараз...

Вишневський розтиснув кулаки.

– Я освідчився Магді, – промовив глухо.

Запал зник раптово. Клим не розумів, звідки й чому враз відчув усередині лунку порожнечу, а зовні – незатишну прохолоду.

– Тобто?

– Ви ж не дитя мале, Климентію! Невже треба пояснювати, що означає, коли чоловік освідчується жінці! Я давно до цього йшов! Ви ж бачили її, бачили! На перший погляд неприступна фортеця, підступи до якої залиті льодом. Але мені вдалося лід розтопити! Знали б ви, ох, якби ви знали, чого мені це все коштувало!

– Здогадуюсь...

– Мовчіть! Він здогадується! Навіть на краплю не здогадуєтесь, хлопчисько!

– Я бачив Магду кілька днів тому, – Клим намагався зберігати спокій. – Вона справді виглядала інакше. Уся світилася. Сказала «так»?

– Не сказала «ні». На такому етапі це теж досягнення.

Нарешті Кошовий опанував себе.

– Тим більше.

– Що – тим більше?

– Ви зараз пояснили, чому збиралися вбити мене. Я – загроза вашому майбутньому з Магдою.

– Не перебільшуйте свого значення.

– Аж ніяк. Поки такий, як я, знає вашу таємницю, спокою ви не відчуваєте, пане Адаме. Усякий, кого хочуть убити, має право на захист. Згодні?

– Цілком. Найпростіше – випередити того, хто хоче вбити тебе. Ви збираєтесь позбавити мене життя, пане Кошовий? І зараз прочитали своєрідний вирок?

Клим зітхнув.

– Я не суддя. Тим більше – не кат, ми з вами про це говорили. Ви самі повинні вирішити, як діяти далі.

– Пропонуйте застрелитися, повіситися чи ковтнути кави з отрутою?

- Ні, - сказав Кошовий, дивуючись, як швидко прийшло потрібне рішення. - Боже збав. Не хочеться брати на себе навіть такий гріх. Ви ж поважаєте пані Магду Богданович?

- Для чого це? Питання позбавлене сенсу й здорового глузду.

- Все ж прошу відповісти. Пан Шацький теж має почути.

- Гаразд, коли ви ще не зрозуміли. Магда... пані Магда дуже дорога для мене людина.

- Дякую за щирість. Ви згодні, що вона не заслуговує знати про ваш злочин? Це злочин, пане Вишневський, чим би не був мотивований. Отже?

- Ну, коли хочете... Звісно, пані Магда не повинна цього знати.

- Бо не зможе прийняти вбивцю?

- Так. Бо не готова прийняти вбивцю.

- Тобто не заслуговує на життя з убивцею?

- Авжеж.

Кошовий кілька разів плеснув у долоні, закликаючи Шацького у свідки:

- Усі присутні тут почули. Магда Богданович не заслуговує на те, аби пов'язати свою подальшу долю саме з вами, пане Адаме Вишневський. Ви щойно самі назвали єдиний прийнятний для всіх вихід із досить делікатної ситуації. Гріхи треба спокутувати.

Інженер завмер. У першу мить не зрозумів, що сталося. Потому стрепенувся, труснув головою, немов проганяючи поганий сон. Клим же і далі плескав у долоні, намагаючись при цьому не ляскати надто сильно.

- Ви... ви хочете...

- Я нічого не хочу. Сьогодні врятував своє життя і далі маю намір освоїтися у Львові. Як вийде - не знаю. Та краще починати все з чистого аркуша, не озираючись при цьому. Ви можете гарантувати мені ненапад. Але все одно вашої ваги в тутешньому суспільстві вистачить, аби з часом, рано чи пізно, витерти об мене ноги. Якщо ви поважаєте пані Магду так, як щойно визнали, у вас стане сили й розуму прийняти саме те рішення, котре потрібно. У такому разі вам теж доведеться колись почати із цієї жінкою все з чистого аркуша - за умови, що вона сама захоче повернути ваші стосунки. Ваш розрив, пане Вишневський, - гарантія моєї безпеки. Хіба ви захочете колись поквитатися зі мною, як із Соєю, остаточно поставивши нас на один рівень. Проте або спершу, або потім доведеться щось вирішувати зі свідком, паном Шацьким. Невже ви, той, хто фактично втратив рідну сестру, здатен колись забрати батька в чотирьох дітей? Отже, підсумок наступний. Або ви прирікаєте пані Магду на негідне її життя з убивцею - або ми з вами даємо один одному гарантії ненападу. До того ж у такий спосіб ви, можливо, втратите, поза сумнівом, дорогу людину. Проте, даруйте за надмірну патетику, збережете себе.

- Тобто?

- Нікого більше не вб'єте, пане Адаме. Для людини вашої організації це дуже важливо.

Ось тепер Клим вичерпався й замовк, чекаючи на відповідь.

Як і передбачалося, Вишневський мовчав. Кілька разів стиснув та розтиснув кулаки. Укотре зиркнув на Шацького, тоді - на Кошового, знову на Йозефа.

- Я мушу подумати, - мовив нарешті.

- Ви вільні прийняти будь-яке рішення. Воно не для мене. Вирішуйте для себе, пане Адаме. Визначайтеся. Мені нема про що далі з вами говорити. Хіба самі підкажете тему.

Замість відповіді інженер Адам Вишневський рішуче ступив йому назустріч.

Та враз зупинився.

Так само рішуче розвернувся.

Не кажучи ні слова, підійшов до прочиненого вікна. Сів на підвіконня, розвернувся, перекинувся на живіт.

Мить - і ковзнув донизу.

Приземлився майже нечутно. Не стримавшись, Клим підбіг, визирнув у ніч. Нікого не побачив, нічний візитер примарою розчинився у темряві.

Кахикнули.

Повернувшись, Кошовий втомлено зітхнув, кивнув лікареві:

- Впоралися. Я думав, буде гірше. Що скажете, Шацький? Мовчали весь час, так на вас не схоже...

З ліжка долинуло знайоме цокання губами.

- Жаль, не можна розказати моїй Естер про ваш геній, пане Кошовий.

- Нам з вами буде що їй розказати, - заспокоїв його Клим. - Хоча б про те, як я запросив вас до себе й ви так перебрали наливки, що довелося лишати гостя тут. Ви самі запропонували таку легенду, бо ліпше знаєте свою дружину.

- Доведеться вносити корективи, - у голосі Шацького звучав смуток.

- Ви про що?

- Заради збереження наших спільних таємниць, пане Кошовий, доведеться піти на ще більшу жертву.

- На яку?

- Вей, на ще більшу ганьбу. - Йозеф зовсім по-дитячому шморгнув носом, чого від самого початку знайомства Клим за ним не помічав. - Коли той чорний велет заліз у вікно й став просто наді мною, зробилося дуже страшно. Я напустив у кальсони. Таке пояснити складно навіть моїй фейгале.

Кошовий розумів - не можна так поводитися.

Розумів - і все одно не стримався.

Зареготав, хай би там як не ображався на нього потім Шацький.

1908 рік, Львів, вулиця Личаківська

Вони зустрілися вперше за два тижні.

Клим не шукав зустрічі. Хоча була б можливість - не тікав би від неї. Та надто в різних колах оберталися вони з Магдою Богданович, аби перетнутися не випадково. Тим більше, цими днями Кошовому, чесно кажучи, було не до того.

Ледь не щодня доводилося бувати в поліцейському департаменті - Ольшанський мусив списувати стоси паперу про завершення слідчих дій. Клим по вбивстві Євгена Сойки проходив одним із основних свідків, тож зрозуміло, чому саме його свідчення були такими важливими. Заразом погодився не висувати звинувачення проти Зенека Новотного. А оскільки чубатий батяр після вбивства Любчика Ціпи почав цвірінкати так, що не зупиниш, Ольшанського цілком удовольнило його зізнання: злодій змусив піти з собою ледь не силоміць, погрожував, шантажував, а потім тицьнув золотого годинника як частку, велівши не плескати язиком. Хто там і як далі підключився, з яких статків оплатили дорогого адвоката - то вже Кліма не обходило.

Новотного незабаром випустили, й за співучасть у крадіжці батяр навряд чи буде суворо покараний. Тим більше що фігурують у цій справі значно важливіші особи.

Шацький після їхньої нічної пригоди так само зник надовго. Клим думав провідати лікаря, поміркував, дещо склав, прикинув - і вирішив утриматись. Перед тим Йозеф не раз і не два давав своїй Естер привід для прочухана й зараз напевне зайнятий своєю прямою справою - лікуванням зубів. Байдики слід відробляти, і, поклавши руку на серце, Кошовий з таким підходом погоджувався. Тож самотність та одноманітність, котрі замінили раптово шалений вир подій, прийняв як належне.

Слід перепочити й нарешті зібратися з думками. Бо слідчий рано чи пізно дасть спокій, і доведеться братися за пошуки можливостей заробляти на життя. Отримані від загадкового й могутнього Густава Сілезького гроші не вічні, однаково закінчатся.

Міркуючи так, Клим вийшов одного дня по обіді з кав'ярні Добровольського. Вподобав саме її, бо там навіть попри частий брак місця майже завжди панувала тиша, туди сходилися з усього міського центру читати свіжі газети, а обговорювати новини виходили на свіже повітря, переміщаючись на Гетьманські вали. Часом він теж долучався до вуличних дебатів, щоправда – здебільшого зацікавленим слухачем. Прогулятися вирішив і зараз, коли почув знайоме, хоч давно забуте:

– Пане Кошовий!

Магда вигукнула на ходу, висунувши голову з екіпажа. Він саме їхав повз Кліма, і вона дала візникові знак зупинитися. Звісно, до нього виходити не збиралася. Тож Кошовий неквапом, демонструючи повну чашу гідності, рушив за коляскою, зупинився, підніс капелюха, вітаючись:

– Пані Магдо! Роки вас не бачив!

– Не такі вже й роки.

Зараз на ній знову була сукня стриманих кольорів – темно-синя, із зеленим гаптуванням, а капелюшок уперше на його пам'яті зовсім нічого не підкреслював, не відтіняв, ні на чому не наголошував. Погано знаючись на жіночих звичках та манерах, Кошовий не готовий сказати, чи може бути, що дама не вдягнула капелюшка, а просто начепила – для годиться. Зовсім не дбаючи, модний він, сезонний, пасує до обраного одягу чи личить узагалі. Магда виглядала не дуже уважною, і склалося враження – думки молодої вдови Богданович десь далеко, а Кошового гукнула з увічливості, побачивши знайому постать на хіднику.

– Ви додому? Можу вас підвезти.

– Дякую, пані Магдо, – він знову підніс капелюха. – Пройдуся, не варто вам змінювати заради нашої випадкової зустрічі своїх планів.

– У мене наразі нема жодних планів. Принаймні таких, які не можна було б помінати чи відстрочити на зайвих півгодини. Сідайте. Тим більше, у мене до вас є розмова.

Знизавши плечима, Клим легко заскочив у коляску.

Його обдало тонким ароматом парфумів. Магда посунулася на протилежний край гаптованої велюром лавки. Чи помітила, як він не дуже пристойно потягнув ніздрями напарфумлене повітря, чи одразу вирішила окреслити дистанцію.

Коляска рушила.

– Давно хотіла спитати, звідки ви так гарно знаєте польську.

– Якщо вас увесь час цікавило тільки це – прошу дуже. Старший брат моєї матусі, мій дядько, був жонатий на збіднілій польській аристократці. Потім він передчасно помер, тітка Тереза переїхала до нас. Мене виховувала полька, тож нічого дивного.

– Зрозуміло.

Якийсь час їхали мовчки.

– То як загалом просуваються справи? – спитала Магда, хоч особливої зацікавленості своєю персоною Кошовий не відчув.

– Дивлячись, про які йдеться. Зараз маю багато різного. Та вирішення їх жодним чином не впливатиме на моє майбутнє тут, у Львові.

– І яким же ви його бачите?

– З часу нашої останньої розмови нічого принципово не змінялося. Я юрист, адвокат. Мав надію знайти службу за фахом, зробивши ставку на підтримку пана Сойки. Сумнозвісного, виявляється. Тепер, я дізнавався, треба зробити вид на проживання. Далі – підтвердити кваліфікацію, ледь не наново вчитися. Усе це час, час і час, котрий у найближчій перспективі навряд чи збагатить. Тож доведеться затягнути пасок і перебиватися, як кажуть у Києві, з хлібу на квас.

– Бачу, налаштовані рішуче.

– Інакше не можна.

– Готові до всього. Дивно, живете у великому місті, а сприймаєте себе в ньому так, ніби на безлюдному острові.

– О, ви перебільшуєте, пані Магдо. Хоча сперечатися не буду, ви досить спостережлива жінка. Нічого, все зміниться. Я прийму, мене приймуть.

– Тішуся з вашого налаштування, пане Кошовий. Ви дозволите трошки допомогти вам? Мені чомусь після останніх подій, про які ми говорили, хочеться взяти участь у вашій долі. Аби не думали, що довкола вас усі чужі й усе непривітне.

– У думках не припускав подібного. Та не в моїй ситуації крутити носом, показуючи гонор. Тому буду вдячний.

Копита розмірено цокали бруківкою.

– Пане Кошовий, давайте домовимося раз і назавжди...

– Давайте! Про що?

Магда наморщила носика. Аж тепер Клим помітив у її правиці незмінне віяло, котрим жінка машинально й без особливої цікавості гралася.

– Ну, насамперед про те, що я не дуже люблю, коли переривають.

– Вибачте.

– По-друге, дратує, коли постійно вибачаються й дякують, ще й розшаркуються при тому. Словесно чи в інакший спосіб, різниці нема. Ви нічого не винні мені, я нічого не заборгувала вам. Навіть якби так колись склалося, все одно запобігати й стелитися килимом переді мною не варто. Я встигла скласти про вас досить високу думку, пане Кошовий. І нехай ноги цілують ті, хто інакшим способом не годен схилити до себе інших. Не кажу лише про себе, але себе маю тут на увазі. Згода?

Віяло гойднулося ліворуч. Кошовий мовчки кивнув, чекаючи, що після такого Магда простягне правицю, аби міцно потиснути. Так роблять, скріплюючи угоду. Замість того вона просто переклала віяло з руки в руку.

– Дякую за розуміння. Далі. Пам’ятаєте пана Казика? Перепрошую, Казимежа Моравського? Ви зустрічалися тоді, на Вірменській...

– А, так-так. – Клим старанно відтворив розумовий процес. – Здається, радний міської ради?

Магда кивнула.

– Випала нагода тут недавно. Чомусь згадали про вас, і пан Моравський погодився посприяти з видом на проживання. Як то відбувається, не зовсім маю розуміння. Ви знайдіть час, зайдіть до ратуші, там відшукайте його. Прийме вас радо, підкаже, як ліпше діяти. При потребі складе супровідну записку. З нами ще тоді був редактор Попеляк.

– Кругленький чоловік?

– Він. Спробуйте зустрітися. Пан Януш обвішаний знайомствами, наче стара кокетка коралюми. Серед намистин напевне знайдеться одна чи кілька, придатних вам. Ідеться про практикуючих адвокатів чи нотарів, до яких за рекомендацією можна звернутися по практичні поради. Попеляк не відмовить вам.

– Вас нині сам Бог послав.

– Лишіть Господа у спокої. – Магда відмахнулася віялом, помовчала. – Скажіть, ви пригадуєте інженера Вишневського?

Клим напружився, сподіваючись – жінка цього не помітить.

– Пан Адає, якщо не помиляюсь?

– Адам, – сухо виправила Магда. – Дивна і прикра історія. Він поїхав зі Львова. Сказав – на якийсь час. Та, думаю, надовго. Якщо не назавжди.

– Ви сумуєте через це?

– Не через нього, – Магда виправилася надто швидко, хоч Климові могло це лише здатися. – Звісно, мені не вистачатиме одного доброго друга. Та справа не лише в ньому. Змушений перебратися далі від Львова, до Трускавця. Містечко зараз, кажуть, активно розбудовується, там

облаштовують курорт і все, що має бути довкола. Пан Вишневський мусить опікуватися молодшою сестрою. Нещасна Ядзя, їй лише двадцять три...

- Захворіла?

- Там інше. Горе не моє, хоч зачепило свого часу мене досить прямо. Допомогала панові інженеру, чим і як могла. Власне, він потребував насамперед моральної підтримки, матеріальний бік переймав мало... Але зараз дівчинці стало зовсім погано. Лікарі кажуть - процес невідворотний. Врятувати може хіба повний спокій. Краще за Трускавець пан інженер нічого не знайшов. Не може допустити, аби Ядзю доглядала чужа, найнята людина, а він відсторониться й платитиме гроші. Благородно з його боку. Хоч, повторюся, мені буде його не вистачати.

За звичкою торкнувшись віка, Кошовий запитав, дивлячись повз співбесідницю:

- Чим вона хворіє?

- Нерви, - коротко відповіла Магда. - Часи зараз непрості, нове століття надто вже бурхливо почалося. Дасть Бог, із часом заспокоїться. Ну, ось і ваша Личаківська.

Справді, за розмовою не помітив, як екіпаж дістався до місця.

- Ви заборонили дякувати, але дозвольте порушити заборону, - посміхнувся Клим і підвівся, збираючись виходити.

- Сядьте.

Це прозвучало різко, мов справжній наказ.

Клим підкорився. Тепер Магда вже не гралася віялом, поклала перед собою на коліна.

- У мене є певні можливості.

- У вас великі можливості у Львові, пані Магдо.

- Не безмежні. Та дещо можу. Наприклад, організувати, аби на вашу особу зробили запит за відповідними інстанціями.

- Ви дізналися про мене щось страшне чи непристойне?

- Кошовий Климентій, син відомого в Києві правника. Навчався в університеті Святого Володимира. На початку червня цього року був заарештований охоронним відділенням за підозрою в антидержавній діяльності. Причина - захищав організаторів нелегальної друкарні, де незаконним способом тиражувалася заборонена література. Зокрема, книги та газети, котрі пропагують національний рух та закликають до боротьби з утисками українців за національною ознакою.

У горлі стало зовсім сухо.

- То була навчальна література. Книги та газети просвітницького характеру.
- А ще в друкарні зберігалися друкарські шрифти й вогнепальна зброя.
- Револьвер і дві саморобні бомби хлопцям підкинув провокатор.

Марта пропустила його слова повз себе.

- Ви тиждень провели в ув'язненні. Стараннями батька вас випустили під зобов'язання у чітко визначений термін залишити Київ. Як я розумію, ви, пане Кошовий, вирішили взагалі залишити територію Російської імперії. Стати емігрантом, чи не так?

- Не політичним. Поки що хочеться триматися чимдалі від політики. Будь-якої.

- Бачте, не варто зарікатися, особливо - в наш час. Мені теж не до вподоби політика. Та нині вона таки має якесь значення для кожного з нас.

- Побачимо. Для чого ви мені зараз вирішили розказати про мене?

- Без задньої думки, пане Климентію Кошовий.

- Клим.

- Магда.

- Так для чого ви розказали мені про мене, Магдо?

- Бо ви нічого не розповідали мені про себе, Климе. Гадаю, якось розкажете. Навряд чи ця наша зустріч - остання.

Кошовий вийшов.

Став на хіднику, провів поглядом екіпаж, що сунув Личаківською вгору.

Й потім довго сушив собі голову, що це було: демонстрація сили, наступ чи не надто приховані натяки.

Усе знаю, весь ти в мене на долоні.

Та нікому нічого не скажу.

Або - ти весь мій...

І все лиш починається.

Київ,

серпень-вересень 2014 р.

Література:

1. Гінріхс Ян Пауль. Lemberg - Lwov - Львів. Фатальне місто. - К.: Вид-во Жупанського, 2010.
2. Козицький Андрій, Білостоцький Степан. Кримінальний світ старого Львова. - Львів, Афіша, 2001.
3. Лемко Ілько. Львів і європейськість. - Львів, Априорі, 2013.
4. Яворський Францішек. Львів давній і вчорашній. - Львів, Центр Європи, 2014.

* * *

notes

Примечания

1

Згадується державна Винниківська тютюнова фабрика, заснована наприкінці XIX століття в місті Винники, одному з передмість Львова. Фабрика стала основним промисловим підприємством міста, котре давало робочі місця та сприяло розбудові й розвитку Винників.

2

Частина вулиці Личаківської (перша назва Глинянська), котра від 1789 р. стала головною артерією Личаківського передмістя. У 1894 р. нею була

прокладена лінія електричного трамвая. Нижній Личаків та Верхній Личаків умовно розділяє костел Святого Антонія.

3

Королівство Галичини і Володимирії (Лодомерії) – коронний край, складова частина Габсбурзької монархії, Австрійської імперії та Австро-Угорщини у 1772–1918 роках. Об'єднувало українські етнічні землі (історичну Галичину), які стали називати Східною Галичиною, та землі Малопольщі (Західна Галичина).

4

Батяри – представники львівської міської субкультури, котра існувала з середини ХІХ до середини ХХ століття. Назва «батяр», імовірно, виникла від угорського «betyar», що означає особу, яка має дивні погляди і робить непередбачувані вчинки, авантюриста, гульвісу. Виникли на Личакові і Погулянці, у парку «Погулянка». Гуртувалися навколо «сабочків» – пабів при місцевих пивоварнях. Спочатку батяри були хуліганями, гульвісами і кишеньковими злодіями. Згодом вони перестали красти і бешкетувати. Натомість усіляко почали висміювати «стару кряку» Австро-Угорську імперію.

5

«Віденська кав'ярня» – одна з найстаріших кав'ярень Львова, заснована Карлом Гартманом. На початку ХХ століття була улюбленим місцем зустрічі представників міських ділових кіл, у тому числі – ділків «чорного ринку».

6

Фірма Бачевських, заснована у 1782 році біля Львова, вважається найдавнішою лікерно-горілчаною фабрикою Польщі. Алкогольні вироби, виготовлені за їхньою технологією, були набагато ніжніші та прозоріші, ніж більшість інших марок. Це дало велику популярність компанії не лише у Львові, але і в інших частинах Австрійської імперії. Компанія отримала від цісарського двору право на престижну марку «Імперський Орел». Згодом цісарський двір також надав компанії право титулуватися як K.u.K. Hoflieferant, тобто «Постачальник Цісарського та Королівського Двору».

7

Регулярний рух другого в Україні і четвертого в Австро-Угорщині електричного трамвая було відкрито у Львові 31 травня 1894 року.

8

Ямська – вулиця в Києві, проходить повз Байкове кладовище, тоді – міську околицю. В описаний період була відома як київська «вулиця червоних ліхтарів». Описана у повісті О. Купріна «Яма».

9

Державні установи в Російській імперії, буквального відповідника в українській мові не мають. До них належать не лише чиновницькі кабінети, але й приймальні, канцелярії тощо.

10

Пасажирські поїзди Російської імперії мали вагони трьох класів, котрі вирізнялися за кольорами. Синій відповідав I класу, жовтий – II класу, зелений – III класу. Поштовий вагон мав коричневий колір.

11

«Русское слово» – найдешевша щоденна газета Російської імперії, видавалася з 1895-го по 1918 рік.

12

«Київські губернські відомості» – офіційна урядова газета Київської губернії (Російська імперія). Видавалася російською мовою. Існувала з 1837-го по 1917 рік, з 1866-го виходила з періодичністю тричі на тиждень: по вівторках, четвергах, суботах.

13

Будівництво бальнеологічного курорту в Трускавці, місті за 100 км від Львова, почалося в 1836 р. Від 1895 р. курорт активно розбудовується, модернізується, стає відомим та модним.

14

«Прощай, немытая Россия, страна рабов, страна господ» – вірш російського поета Михайла Лермонтова (1814–1841), датований 1840-м або 1841 р. Написаний ним під час другого та останнього, як виявилось, заслання на Кавказ. Був неофіційно заборонений для публікації. Також є припущення, що авторство Лермонтову приписують русофоби.

15

Маршрути львівського трамвая позначалися двома латинськими літерами – першими буквами назв кінцевих зупинок польською. Зокрема, D – головний вокзал (пол. Dworzec główny), H – проспект Свободи (зупинка називалася «вулиця Гетьманська» – тодішня назва проспекту Свободи; пол. Hetmanska).

16

Увага! Тут і далі в романі герої однаково вільно спілкуються польською, німецькою, українською мовами, а також використовують російську та ідиш. Епізодичне вживання будь-яких інших мов буде подаватися в окремому перекладі.

17

«Ванька» – побутова назва вуличних візників у Російській імперії.

18

«Жорж» – готель у Львові, яскравий приклад архітектури фешенебельних готелів XIX – початку XX ст. Один із найстаріших готелів міста. Протягом існування неодноразово реконструювався.

19

Клепарів – район Львова, в описані часи робітниче передмістя. До складу міста увійшов 1931 року. Був знаний деревами черех – гібриду вишень та черешень.

20

Нижні Вали – центральна вулиця Львова, вони ж – Гетьманські Вали, теперішня назва – проспект Свободи.

21

Кумпель – старольвівське слово, котре означає «товариш», «колега», в німецькому оригіналі – «шахтар».

22

«Кур'єр Львовські» (Kurjer Lwowski) – щоденна польська газета, котра видавалася у Львові з 1883-го по 1935 рік. Тривалий час у її редакції працював український письменник, класик української літератури Іван Франко (1856–1916).

23

Кремпуватися (діал.) – соромитися

24

Площа Ринок, центральний майдан Львова, історичний центр міста.

25

Височайший Маніфест 17 жовтня 1905 року, підписаний російським царем Миколою II на хвилі революційних протестів. Розширював права та свободи громадян Російської імперії. Був фактично скасований 3 липня 1907 року, коли Микола II оголосив достроковий розпуск Державної думи та запровадження змін до виборчої системи.

26

Французький письменник і журналіст Моріс Леблан (1864–1941), відомий своїми творами про поліцейських та їхні пригоди. Серед інших, створив образ джентльмена – грабіжника Арсена Люпена.

Кракідали – район Львова, на той час – одна з околиць, котра починалася відразу за Краківським базаром. Був місцем компактного проживання євреїв. Район вважався одним із найбідніших у місті.

...на Бульварно-Кудрявській... – вулиця в Києві, тепер носить ім'я одного з активних більшовицьких діячів Вацлава Воровського. До 1917 року там розташовувалася штаб-квартира Київського охоронного відділення, політичної поліції Російської імперії.

Згадується справа проти єврея Леопольда Хільстнера, звинуваченого у скоєнні ритуальних убивств. У березні 1899 року в Богемії (теперішня Чехія) було вбито чеську дівчину-католичку Агнешку Грузову. За підозрою заарештували 23-річного волоцюгу-єврея Хільстнера. Під час слідства він свою провину не визнав. Натомість спливили факти, котрі дали змогу звинуватити Хільстнера в іще одному вбивстві, скоєному роком раніше. Процес тривав протягом 1899-1900 рр., супроводжувався єврейськими погромами в Богемії. Хільстнера визнали винним. Смертну кару замінили позитивним ув'язненням, у 1918 році він був помилуваний.

Фейгале (ідиш) – маленька пташка, ластівка.

31

Мішугец (ідиш) – ненормальний, божевільний.

32

Шикець (ідиш) – молодий чоловік, юнак.

33

Герутене (ідиш) – розтелєпа.

34

Русини – українське населення Буковини, Галичини і Закарпатської України. Наприкінці XIX – на початку XX ст. термін рутени (лат. Rutheni, Ruteni) – латинізована форма назви українців та білорусів, а також етнічних груп українців в Австро-Угорській імперії. Використовувався в Австро-Угорській імперії як етнонім українців та їх підгруп або близько споріднених народів.

35

Москвофіли – мовно-літературна і суспільно-політична течія серед українського населення Галичини, Буковини й Закарпаття у 1819 – 1930-х рр. Обстоювала національно-культурну, а пізніше – державно-політичну єдність з російським народом і Росією.

36

Журе́к – традиційна польська страва, кислий густий суп із додаванням борошна та яйця, має багато різновидів. Ще називають «суп учорашнього дня» та вважають добрим засобом від похмілля.

37

«Діло» – перша, найстаріша та впродовж багатьох років єдина українська щоденна (від 1888 р.) газета в Галичині. Виходила з 1880-го по 1939 рік.

38

Використана справжня батярська вулична пісня. Джерело: Чорновол Ігор. Рецензія на: Urszula Jakubowska. *Mit lwowskiego batiara*. Warszawa: Instytut Badań Literackich, 1998 // Український гуманітарний огляд. – Київ, 2002. – Вип. 7. – С. 254–265.

39

Квач (жарг.) – арешт.

40

Клінгер (жарг.) – годинник.

41

Бригідки (пол. *Brigidki*) – найстаріша діюча в'язниця у Львові. Розташована на вулиці Городоцькій, 24, у будівлі, перебудованій зі старовинного римсько-католицького монастиря жіночого ордена Святої Бригіди.

42

...що ти фуня стругаєш? (Розм.) – Показуєш гонор.

43

...не будь такий цваний! (Розм.) – Зарозумілий.

44

Анцуг (діал.) – костюм.

45

Альбо на кулеї? (Розм.) – Чи на залізничній колії? Робота на колії (залізниці) вважалася престижною не лише в Австро-Угорській імперії.

46

«Руська народна партія» – перша суто політична організація галицьких москвофілів, постала 1900 р. з ініціативи Руської Ради. Мала підтримку з боку намісника і польських партій, зокрема – при виборах до парламенту і сейму, проти зростаючого українського (русинського) народного руху.

У партії виявилися одразу два напрями: старо- і новокурсники (старорусини і русофіли), що 1909 р. довели її до остаточного розколу на дві групи – помірковану й радикальну.

47

Дудикевича. – Дудикевич Володимир Феофілович (1861–1922), правник, адвокат, політичний діяч Галичини, ідеолог москвофільства, тяжів до радикальної течії; Марков Дмитро Андрійович (1864–1938) – громадський

діяч, публіцист, один з ідеологів москвофільства в Галичині, однодумець та соратник Дудикевича. Після початку Першої світової війни був звинувачений у державній зраді.

48

...в самому кінці Богданівки... - місцевість у Львові, у згаданий час - передмістя. Заснована на місці маєтку вірменської родини Богдановичів. У 1861 році, коли прокладали першу в Україні залізницю «Львів - Перемишль», частину Богданівки зайняли колії, місце проживання залізничників, котрі традиційно вважалися найбагатшими представниками львівського робітничого класу.

49

Габоріо Еміль (1832-1873) - французький письменник, один із засновників детективного жанру. Вплинув на Роберта Л. Стівенсона, Вілкі Коллінза, Артура Конан Дойла, а також - Едгара Р. Воллеса, «батька» творів про гігантську мавпу Кінг Конга.

50

Мсьє або пан Лекок (Monsieur Lecoq) - герой циклу детективних творів Габоріо, поліцейський.

51

...лікується на Кульпаркові. – Місцевість у Львові, найчастіше згадується у зв'язку з розташованою там психіатричною лікарнею. Збудована 1875 р. ухвалою Галицького крайового сейму. До лікарні направлялися хворі зі всього коронного краю. Лікарняна допомога психічнохворим у цей період обмежувалася головним чином функцією утримання.